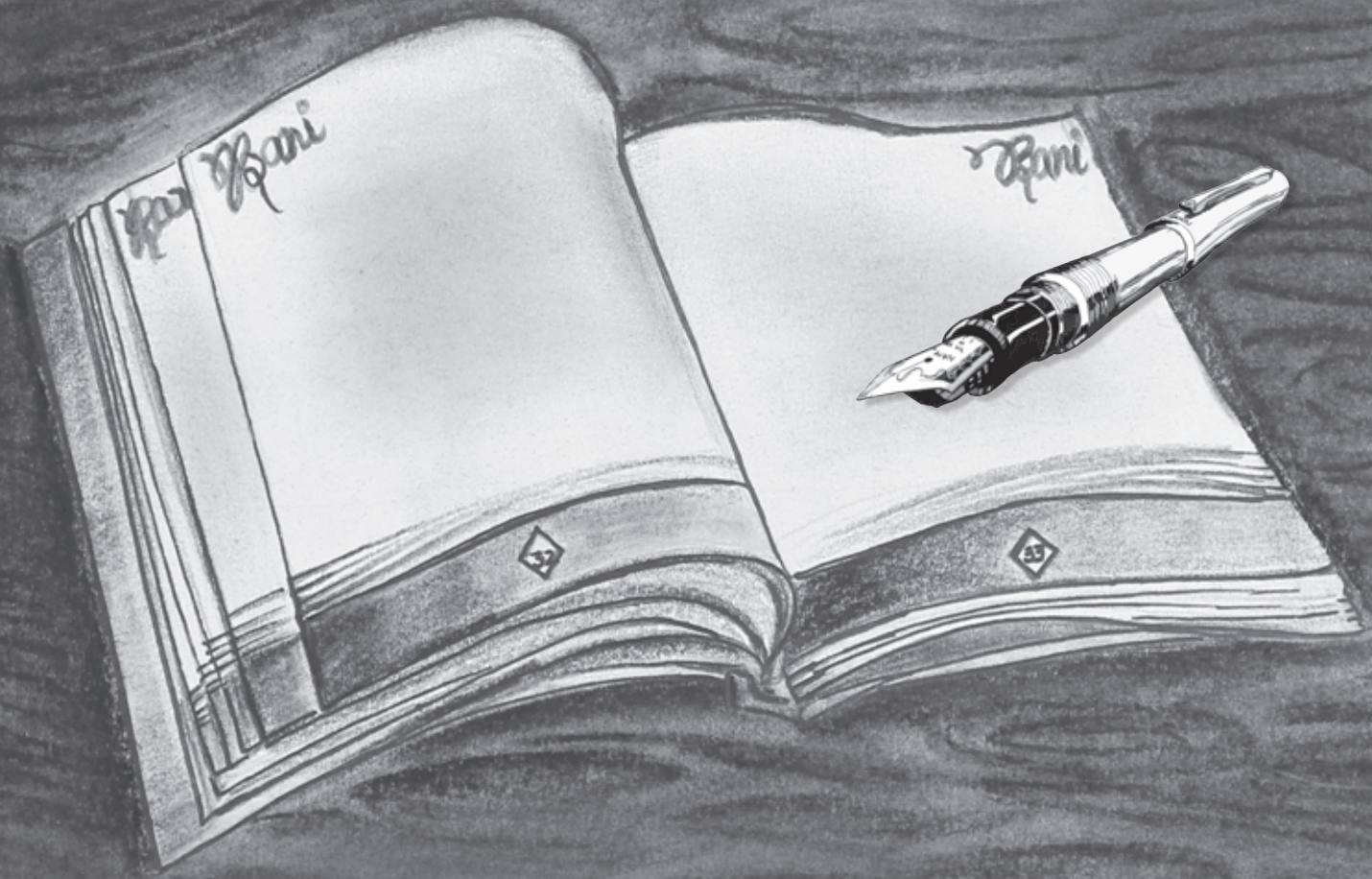

Bani

2017-18

MATA SUNDRI COLLEGE FOR WOMEN

(UNIVERSITY OF DELHI)

MATA SUNDRI JI
(1667-1747)

Mata Sundri College is named after the consort of the Tenth Guru of the Sikhs, Guru Gobind Singh Ji, Mata Sundriji (1667-1747) who lived here for more than 40 years and guided the Sikh Community with sagacity and erudition.

It was established to propagate the great mother's cherished ideals of service, leadership and academic pursuits among young women with the motto "Truth is the highest of all virtues but true living is higher still". All these years, we have been trying our utmost to keep up the ideals set by Mata Sundri Ji.

COLLEGE PRAYER

ਸਵੈਯਾ

ਦੇਹ ਸਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ ॥
ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ ॥
ਅਰ ਸਿਖ ਹੋਂ ਅਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੋ ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋਂ ॥
ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ ਅਤ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ ॥

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਵੈਯਾ

ਦੇਹਿ ਸਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ ॥
ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ ॥
ਅਰੁ ਸਿਕਖ ਹੋਂ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੋ ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋਂ ॥
ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ ॥

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

Sawaiya

Grant me just this boon, O sovereign Lord !
May I never shrink from the doing of righteous deeds;
May I fight, without flinching, all adversaries in the
battle of life and vanquish them decisively,
As a Sikh, may I redeem my mind from the vice of attachment,
And even when imminent death approaches my mortal life
May I embrace it fighting unswervingly

Guru Gobind Singh Ji

EDITORIAL BOARD

ENGLISH SECTION

Faculty Editor
Dr. Manisha Mathur

Student Editors
Priya Chadha
Prashansa Luthra

HINDI SECTION

Faculty Editor
Dr. Laxmi

Student Editor
Pinkey Gupta

PUNJABI SECTION

Faculty Editor
Dr. Gurjit Kaur

Student Editor
Kajal Rajput

SANSKRIT SECTION

Faculty Editor
Dr. Kuldeep Kumar Sehgal

Student Editor
Archana Upadhayay

URDU SECTION

Faculty Editor
Dr. Iffat Zarin

Student Editors
Zeillaehuma and Aniq

Front Cover Illustration :

Kirti Singla, B.Com (P), Third Year, Jasmeet Kaur, B.A. English (H), Third Year

Photographs by : Manjeet Studio

Designed & Printed by : Bhavyaa Enterprises

MESSAGE

I would like to congratulate the Principal, faculty, non-teaching staff, and last but not the least the students of Mata Sundri College. In these many years since its foundation, the college has grown to unimaginable heights. It has excelled not only in academics but also in sports and other co-curricular activities, thus fulfilling its mission of providing comprehensive and integrated education to its students. It has been producing well rounded and informed citizens for our society. The women of Mata Sundri College can stand and compete at any platform today. This has been the mission of the College and it will continue to strive in order to fulfil its goal. I wish the College and the faculty members all the best in all its future endeavours.

S. Manjit Singh G.K.

President

Delhi Sikh Gurudwara Management Committee

MESSAGE

Mata Sundri College was founded after Mata Sundri ji with the purpose of providing education to young girls. From a small educational institute, the College has grown tremendously in size and stature. Today, it attracts students from all over the country. This has been achieved with the blessings of Mata Sundri ji and also the incredible amount of hard work put in by our dedicated faculty and non-teaching staff. The College stands where it is today, due to their efforts. I would like to thank and congratulate them. I hope that we will continue with the good work so that we keep producing remarkable citizens for our society. I hope that the College reaches unprecedented heights in academics as well as in all other activities.

S. Manjinder Singh Sirsa

*General Secretary
Delhi Sikh Gurudwara
Management Committee*

MESSAGE

Mata Sundri College has been providing quality education to students for many years. It has excelled in the field of commerce and humanities. It provides excellent infrastructure to its students, along with an efficient and renowned faculty. It has succeeded in providing quality education to the students and has thus been fulfilling the goal of the founding members, year after year. The College strives towards an all round development of the students and provides an atmosphere that nourishes their growth in every field, be it academic or extracurricular activities. This has been possible due to the relentless efforts of the faculty and the non-teaching staff who are willing to aid and assist the students at every step. I would like to congratulate the teachers, the non-teaching staff, as well as the students of Mata Sundri College, for taking education to newer heights.

S. Vikramjit Singh Sahney, Padma Shri
Chairman, Mata Sundri College for Women

MESSAGE

Mata Sundri College has completed fifty one years of existence and I would like to congratulate everyone from the students to the teaching and non teaching staff of the College. This would not have been possible without the contribution of our students who have enhanced the prestige of the institution through their academic and extracurricular performances in the University circuit. Our excellent faculty have greatly contributed towards enhancing the potential of our students. I would also like to mention the contribution of the non teaching staff who has worked relentlessly in order to ensure the smooth functioning of day to day affairs of the College.

Mata Sundri College was built with a vision of imparting quality education to young girls from all over the country. During the course of the last fifty one years, the College has sustained the vision of its founding members and I am happy to state that it has done Mata Sundri ji, our iconic figure, proud, in the field of education. As a result of its sheer quality, every year the College attracts innumerable applications from young hopefuls. We have ensured that the infrastructure in this institution right from our library to our auditorium and computer laboratories, is in keeping with the demands of the increasingly modern and technological world. Students can avail a whole host of facilities that will aid them in the learning process and help them in becoming better citizens of the modern world.

I would like to congratulate the various departments for coming together in making Bani, the College magazine the success that it is. Students and teachers have worked diligently and assiduously in order to make this magazine possible. This magazine is not only a record of the past year, but it is also an outlet to nourish the creativity of our students who have generously provided articles for it. I hope to see many more such signs of collaboration and creativity in the future from the members of our College.

Dr. Kaurarjit Kaur
Principal (Officiating)

Editorial

Bani is in its 51st year. For fifty one long years the magazine has encouraged and nurtured the talent of students. With each passing year, our team of student editors, contributors and illustrators, under the guidance and supervision of faculty advisors bring out the annual publication of the College. The final publication, including sections in five different languages reflects not only the diversity that is an integral part of our institution, but also harmony that is one of its core values. During the last fifty one years, Bani has consistently raised the benchmark, taking imagination and creativity to new and unprecedented heights. This has been a stupendous milestone to achieve.

Achievement is a shibboleth in the competitive world of today. For young people it is so important to be achievers. Emily Dickinson wrote that "Success is counted sweetest/By those who ne'er succeed". But what is the definition of success and achievement? For a student, is success counted as achieving academic heights? In our country this is certainly an important yardstick. Students are encouraged, sometimes even pressurized by parents to study hard and obtain good grades. Many of us have a very narrow view of achievement often limiting it to academics. A student who does not excel in academics is not seen as an achiever.

Is excellence in sports, not an achievement? The student who excels in sports very often has to undergo rigorous practice sessions, sacrificing academics for punishing schedules on the field. Is creativity not a measure of excellence? The poet/ painter who paints on her/his canvass with the strokes of the brush or magic of words are they not achievers? Creativity does not necessarily mean that you are producing brilliant works of art, poetry or music, but that you are thinking divergently.

Every achiever has a different achievement. For defining success therefore, we need to redefine success. Every achievement must be linked to our passion and what makes us happy. People who achieve great things have one thing in common: They love what they do; passion should be the fuel propelling young men and women toward significant measure of success. So finding something to pursue, for which you are passionate is the single most important predictor of success. Your true passion should be easy to recognize, because your true passion will stir you emotionally; it will consume you totally because you care so much about it.

Fear is the primary deterrent which holds most people back from pursuing their passions; the fear of being alone in their pursuits as well as the fear of uncertainty and failure is what forces people to conform to stereotypes and tread the beaten path. Another deterrent to passion is self-doubt as disbelief in oneself is the biggest killer of dreams. The only difference between the person of mediocrity and great achievement is a person's belief s/he can actually turn her/his dreams into reality. People will often allow their negative emotions to steal their dreams. It is imperative therefore not to give an ear to our fears and self doubt.

We hope Bani will continue to provide a platform to students to showcase their talent in years to come. It shall be our endeavour to nurture and enhance the capacity of all in every possible way we can. Here is wishing Bani a great future. May it continue to serve its objective even better than it has so far.

Dr. Manisha Mathur

ADMINISTRATIVE STAFF

Principal (Off.) with Administrative Staff

Principal (Off.) with Accounts Section Staff

Principal (Off.) with Library Staff

ADMINISTRATIVE STAFF

Principal (Off.) with Psychology Labortory Staff

Principal (Off.) with Vocational Centre Staff

Principal (Off.) with Principal's Office Staff

ADMINISTRATIVE STAFF

Principal (Off.) with College Gardeners

Principal (Off.) with Sanitary Staff

STUDENT ADVISORS & STUDENT COUNCIL

Student Advisors : Dr. Hemlata Krishnani, Dr. Charanjeet Kaur & Ms. Shivani Verma
Student Council : President-Kanika Sharma, Seceretary-Simran Kaur,
Vice President-Anjali, Joint Secretary : Nidhi Sharma

ANNUAL DAY

MATA SUNDRI DAY

STUDENT COUNCIL DAY & FRESHER'S PARTY

Farewell

TOPPERS

ABHA DUBEY

B.Sc. Maths (Hons.) 3rd Year

RIDHIMA

Psychology (Hons.) 2nd Year

GUNJAN SHARMA

B.Com (Hons.) 2nd Year

ARCHANA UPADHAYAY

B.A. Sanskrit (Hons.) 1st Year

MADHVI

B.A. Hindi (Hons.) 2nd Year

NIKITA GUNJAN SHARMA

B.A. Hindi (Hons.) 3rd Year

PARIDHI JAIN

B.Com (Hons.) 1st Year

PARUL SHARMA

B.A. English (Hons.) 3rd Year

GUNEER KAUR

B.Com (P) 3rd Year

AMISHA

B.Sc. Maths (Hons.) 1st Year

HAILEY GUPTA

History (Hons.) 3rd Year

INDERJEET KAUR

B.A. Punjabi (Hons.) 3rd Year

PRIYA CHADHA

B.A. English (Hons.) 3rd Year

RAVINA GUPTA

Philosophy (H) 2nd Year

SAGARIKA MATHUR

Psychology (Hons.) 1st Year

SIMRAN GERA

B.Com (P) 1st Year

SWATI SHARMA

B.A. Sanskrit (Hons.) 3rd Year

VAISHALI SHARMA

B.A. Sanskrit (Hons.) 2nd Year

VANSHIKA KAUSHIK

B.A. Eng. (Hons.) 2nd Year

VISHWA PREETI

B.A. History (Hons.) 1st Year

SPORTS ACHIEVERS

MONIKA CHAUHAN
Sports President
ARCHERY
B.Com (Hons)

DEEPANJALI
YOGA
B.A. (Prog.)-2nd Year

ISHRAT
KABBADI
B.A. (Prog.)-3rd Year

KIRAN KUMARI
KABBADI
B.A. (Prog.)-3rd Year

SAPNA YADAV
VOLLEYBALL
B.A. (Prog.)-3rd Year

KARINA CHAUHAN
VOLLEYBALL
B.A. (Prog.)-1st Year

KRISHNA
VOLLEYBALL
B.A. (Prog.)-1st Year

JYOTI RANI
BALL BADMINTON
B.A. (Prog.)-3rd Year

ASTHA TANWAR
TAEKWONDO
B.Com. (Hons.)

VANIKA KAMBOJ
TAEKWONDO
B.Sc. (H) Computer Science

AASTHA SHARMA
TAEKWONDO
B.Com. (Hons.)

ARTI
KABBADI
B.A. (Prog.)-3rd Year

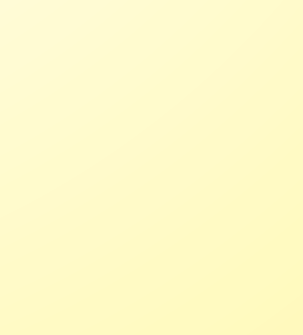
SURPREET KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
B.A. Punjabi (H) - 2nd Year

RAMANDEEP KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
B.A. Punjabi (H) - 2nd Year

MANIKARAN KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
B.Com (H) - 2nd Year

JYOTI
KABBADI
B.A. (Prog.)-1st Year

SPORTS ACHIEVERS

AMANDEEP KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
B.A. Pol (H) - 2nd Year

BALJINDER KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
B.A. Punjabi (H) - 2nd Year

MANKIRAT KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
B.A. Psy (H) - 2nd Year

SIRJAN KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
Stat. (H) - 1st Year

JAPNEET KAUR
GATKA- MARTIAL ARTS
Psy. (Hons.) - 1st Year

NCC ACHIEVERS

RATNAPRIYA TIWARI

MUSKAN

SASHA UMA GUPTA

ADITI SHARMA

ALEEZA SIDDIQUI

DAMINI SHARMA

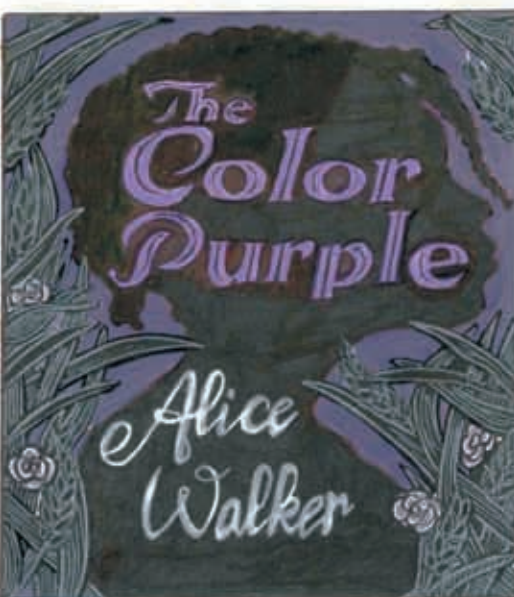
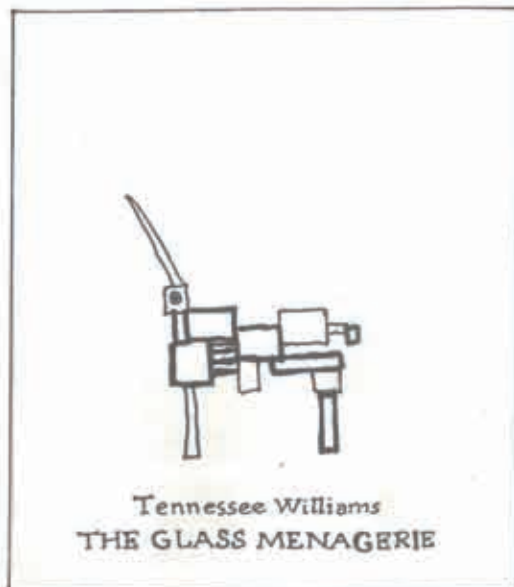
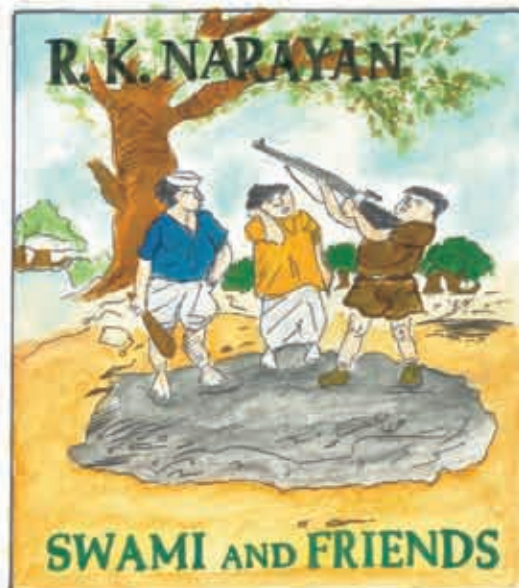
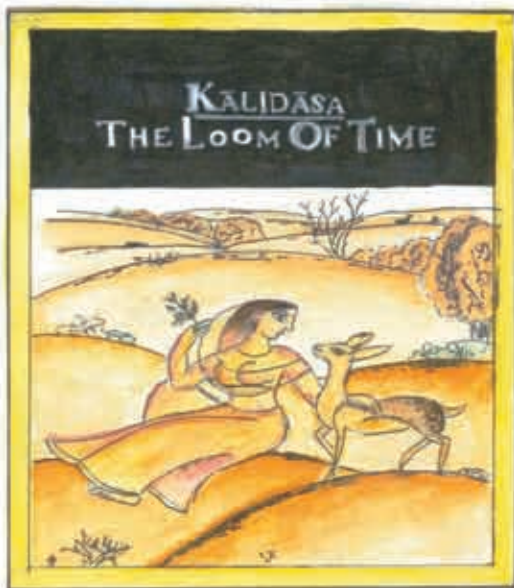
NARINDERPAL KAUR

BHAWNA KANWAL

ENGLISH DEPARTMENT

Student Editors : Priya Chadha and Prashansa Luthra

Faculty Editor : Dr. Manisha Mathur

English Section Cover Illustration : Megha Jain

CONTENTS

1. The Story of Mata Sundri Ji	Simran Kaur	3
2. Food Walk: Chandni Chowk and Jama Masjid	Priya Chadha	4
3. Consensual Imprisonment and Virtual Reality	Erwiena Kilawala	8
4. Humans	Sonali	9
5. Voice of a Human	Sakshi Bansal	10
6. Adjust	Ekas Kaur	11
7. Dreaming	Sonali	11
8. Better Place	Rupal	12
9. Queens of your Kingdom	Ayushi Shridhar	12
10. A girl from the wild	Ayushi Shridhar	13
11. A small town girl	Ayushi Shridhar	13
12. Book Review : The Catcher in the Rye	Megha Jain	14
13. She has a little OCD	Ayushi Shridhar	15
14. They ain't in love	Ayushi Shridhar	15
15. Depression	Diksha Banga	15
16. Interview : Dr. Devika Rangachari Priya Chadha and Prashansa Luthra		16
17. I'm Different	Anjali Sharma	18
18. I am Nature	Sukhjot Kaur	19
19. I shouldn't have lied	Anjali Sharma	20
20. Life through the Vision of Blind	Jasleen Kaur	21
21. Journey	Rupal	22
22. Guru Nanak Dev	Rupreet Kaur	22
23. Life	Jyti Anand	22
24. Choices	Jyti Anand	23
25. A Piece of Poetry	Jyti Anand	23
26. The United States of America : Formerly a Dream come true, now a Nightmare	Jyti Anand	24
27. Microbeads-An Environmental Mess	Manya Gupta	25
28. Snow Covered Mountains	Jyti Anand	25
29. Qutub Minar : Saving Our Heritage	Shivani Khurana	26
30. Left Overs	Erwiena Kilawana	27
31. Magic Potion	Ayushi Shridhar	28
32. Pain	Twinkle Middha	28
33. Voter Apathy : The Greatest Threat to Democracy	Megha Jain	29
34. On First Looking into Blake's Chimney Sweeper	Prashansa Luthra	30
35. What she wanted	Nishu Dubey	31
36. Women Myths	Pranjali Saini	32
37. Rise above all	Paridhi Shah	33
38. Soul mates forever	Vanshika Giria	33
39. The Play of Time Varsha	Anil Nair	34
40. The Wolf and the Moon	Gurveer Kaur	35
41. Waiting	Nishu Dubey	35
42. Youth	Rupal	36
43. What will you do?	Sonali	36
44. Where is beauty?	Jasmine Kaur	37
45. Unbreakable	Sonali	37

The Story of Mata Sundri Ji

Mata Sundri, a multi-faceted personality, born in 1667 A.D was named Mata Sunder Kaur after she was given *Amrit*, that is, the water of immortality. Her father, Bhai Ram Saran Das, a well-to-do *Khatri* from Lahore was a devotee of *Guru-ghar*. He regularly visited Guru Tegh Bahadur. Once, while in Patna, he approached Mata Gujri Ji for a matrimonial alliance between the tenth Guru Gobind Singh Ji who had recently ascended the *Guru-gaddi* (throne), after the martyrdom of Guru Tegh Bahadur, and his own daughter. Guru Gobind Singh Ji agreed to accept Bhai Ram Saran's proposal but he had a condition. He proposed that instead of going to Lahore, that is, the bride's house, as desired by Bhai Ram Saran, Guru Gobind Singh Ji, would establish a new Lahore, (known as *Guru ka Lahore*) Anandpur. This was to be the venue for the matrimonial ceremony. After the ceremony, Mata Gujri ji blessed the married couple with great joy and enthusiasm. The ceremony was witnessed by the entire Sikh congregation, after which Guru Gobind Singh established *Paonta Sahib*, where the creation of some of his important literary works took place.

Mata Sundri saw that her husband desired solitude for his poetic compositions. She assisted him in every way possible, with her kindness, compassion and wisdom paving the way for her. It was in her presence that Guru Ji completed writing *Krishna Avatar*. She witnessed the great composition of *Akaal Ustat*, she served her husband even while writing *Chandi Charitar*, and *Shri Bhagoti Di Var*. Mata Sundri was said to have been immensely impressed by the depth, abundance, and originality of her husband's poetic creations.

Mata Jito, the first wife of Guru Gobind Singh Ji, gave birth to only one child named Sahibzada Ajit Singh in Anandpur. The three sons named Jhujhar Singh, Jorawar Singh and Fateh Singh were born to Mata Sundri Ji. In 1704, the family left Anandpur in two groups, separated to never be reunited again. However, all four sons of Guru Gobind Singhji died. Two were martyred under the orders of some Mughal Subedaars, and the other two died during the battle of Chamkaur. After this, it was decided that Mata Sundri Ji and Mata Sahib Kaur would be sent to Delhi with Bhai Mani Singh. This period was marked by great anxiety and uncertainty for Mata Sundri Ji.

She had to suffer through a long and painful separation from her husband, all this while, being unaware that her sons were no more. After she heard the news of the martyrdom of her sons she was shattered. It is believed that Mata Sundriji, after her reunion with Guru Ji, was very restless and impatient to hear the news of her children from the Guru himself. The great master pointed to the Sikhs nearby and said, "*chaar muye toh kya bhaya jeewat kayi hazaar*", meaning, "*I have sacrificed four, but in return we have been blessed with the lives of thousands*". He never discriminated between his sons and the people of the Sikh clan. For him, all of them held the same importance and position. The watchful and deeply wise Mata did not complain about the loss of status or comforts. She returned to Delhi, where she adopted a son and brought him to Guru Gobind Singh. When he saw the five-year-old child, he uttered the words, "*This child will be the cause of your trouble, be cautious*". With the passage of time, these words proved to be true. Mata Sundri Ji was disappointed with her adopted son. After the death of Guru Gobind Singh, for the remaining forty years of her life, she took it upon herself to continue with the projects initiated by Guru and established herself as a capable successor and leader of the *panth*. She ended up compiling the *Dasam Granth Sahib*. It was a formidable challenge to locate all the scattered material (*bani* of Guru Gobind Singh Ji) but Mata Sundri Ji overcame this challenge with a graceful ease. Bhai Mani Singh Ji helped her accomplish all that she set out to achieve. Mata Sundri Ji had an impressive personality. All her energy was spent in building up the *panth nad* and in keeping it united. She was a woman with strong principles and adhered to a strict code of conduct. She was bold and fearless, and was prepared to do anything to preserve social and religious solidarity. She was wise, courageous, far-sighted, patient as well as determined.

Gurudwara Mata Sundri, built in the memory of Mataji, is considered one of the major historical Gurudwaras of the Sikhs.

Simran Kaur

History (H)

Third year

Food Walk: Chandni Chowk and Jama Masjid

Eat, sleep, work, repeat. This is the mantra of our busy lives. While the order of priorities may be different for different people, these are the basic necessities for each of us (Yes, work as well. How will you pay for your food if you don't earn?). Different people have different reasons to go on with their lives. Mine is pretty simple I live to eat. Since I have clearly defined my priorities in life to you, it is only apt that I write, in glorious detail, about my first and eternal love: food. I personally believe that the most important narrative in any person's life is that of food. The kind of food you eat, says a lot about the kind of person you are. This is my way of justifying my obsession with all things edible. After getting permission to write about a food walk that is mutually beneficial for the magazine as well as my stomach, my friends and I decided to head to the most talked about food hub in the entirety of Delhi: Chandni Chowk. Famous for the maelstrom of activity, these streets are filled with camera markets, food, and shops for wedding outfits. While food walks done in this part of the city have become mainstream, I couldn't give up the chance to cross this off of my "been there, done that" list. Gathering my team of equally food-obsessed friends, we decided to take this market by storm.

How to get there:

By metro: Board the Yellow Line and get off either at Chawri Bazaar or Chandni Chowk metro station.

By road: Park near Gate no. 3 of Jama Masjid Mosque.

Opting to follow the three-course meal scheme, we decided to start off with light snacks (chaat). Being very well aware that people often end up at Natraj and Haldiram's, we decided to take a different path, and so, began our journey towards the streets less travelled by.

1. Bishan Swaroop Chaat Bhandaar: Aloo Chaat

A hidden gem by every definition, I will forever be grateful to my friend Megha for introducing us to this particular shop. It is located at a small side corner, outside Khadi Gram Udyog, near Sis Ganj Gurdwara. The stall originally started with this spicy and crunchy *aloo chaat*, and they have, since, moved on to add many variants of the same to their menu, including various kinds of fruit chaats, sweet potato (*shakarkandi*) chaat and many more. Costing only **Rs. 50** for one plate, I can safely say this was the best way to begin our journey for delicious food. There are stairs right beside the shop, giving you space to sit and enjoy one of the best *chaats* available in Delhi. There is also a tiny business that is conducted on these stairs. For the people who like collecting old currency, visiting this *chaat* corner would be a double treat for you. The two men sitting on these stairs sell every type of old Indian Currency.

2) Jung Bahadur Kachoriwala: Aloo Kachori

Kachoris from this shop have been named as the "best street food" in Delhi by the Discovery

Channel. The forty-five-year-old stall has now branched into two shops, the original located outside *Katra Jamun*, *Nai Sadak*, a little further from *Paranthe Wali Gali*, while the extended branch is located in *Maliwara*, being managed by the youngest generation. The shop is named after the grandfather,

who used to sell *kachoris* out of a basket on foot. The original stall on *Nai Sadak* is managed by the founder, Dinesh Kumar, the son of Jung Bahadur. While the youngest, Tarun Verma, an MBA graduate and an interior designer by profession is working on furthering the franchise. The *kachoris* sold here are a mixture of crispy and spicy goodness, crushed and served with *aloo ki sabzi*, garnished with cilantro, green chillies, and onions. The price is mere peanuts against the heavenly taste. A **full plate** with two pieces of *kachori* costs only **Rs. 35**, while a **half plate** with a single piece is priced **Rs. 20**. This shop is a must visit on every food tour list.

3) Padam Chaat Corner: *Gol Gappas* and *Kanji Vada*

Known across the country by various names, *Gol Gappas* are considered a staple street food, so, it was only natural that we would gravitate towards the King of street food. The origin of *Gol Gappe* can be traced back to Magadha region, India. Magadha is present day South Bihar where the 'water bread' is popularly known as *Phoolki*. Its literal meaning points towards the fact that it might have originated from Varanasi. Little is known about the history of *Gol Gappe* but there are many myths associated with it. One of them could be traced back to the *Mahabharata*. It is

believed that a newly-wedded Draupadi returned home to a task by her mother-in-law Kunti. The Pandavas were on exile and Kunti wanted to test if her new daughter-in-law would be able to manage with the scarce resources they had to live with. So, she gave Draupadi some leftover potato *sabzi* and just enough wheat dough to make one *poori*, instructing her to make food that would satisfy the hunger of all five of her sons. It is believed that this was when the new bride invented *panipuri*. Impressed with her daughter-in-law's ingenuity, Kunti blessed the dish with immortality (Story taken from *The Better India Blog*).

While many people visit Haldiram's for the same, we decided to take a road less travelled by and ended up discovering this little gem located in *Gali Baraf Wali*, *Kinari Bazaar*. It is another business that has been passed down from one generation to another.

Originally founded by the grandfather Roop Chand, it is now run by the grandson Padam Chand. The shop is known for its *Gol Gappas*,

and *dahi kachori*, with the owner being an old, friendly man, with lots of tales to tell. He belongs to a generation which believes that feeding people is the most honourable job a man could have. They serve both *atta* and *suji Gol Gappas*, with the taste varying from *meetha* to *teekha* based on your taste palate. One plate of *gol gappas* with **eight pieces** costs just **Rs. 60**. The second dish that we decided to try out was *Kanji Vada*.. A soft spongy *vada* made from *urad dal* was submerged in tangy tamarind and mint water. A perfect blend between sweet and spicy, helpful in cleansing the palate. **One piece** of *kanji vada* costs only **Rs. 20**.

Satisfied with the entrées, we decided it was time to move on to main course. While there was a heavy debate on where to head, the final two options being Al Jawahar and Karim's. We decided to go with the latter, given that everybody seemed to have a craving for their much-loved seekh kebabs.

4) Karim's Hotel Pvt. Ltd.

Finally, a place that needs no introduction. One of the most famous places in Old Delhi, it is located in Gali Kababian, near Jama Masjid Gate no. 1. Karim's is owned by Hafiz Karim Uddin. Established in 1913, it is famous for serving the best and the most authentic Mughlai food available in the capital. Originally, we set out to try *Paaya* and *Nihari*, but because it is one of the most famous breakfast food items and we reached Karim's at lunch hour, sadly, we weren't able to try that delicacy. *Paaya* and *Nihari* are served with *roti*, costing **Rs.180** for a plate of *Paaya* and *Nihari*, and **Rs. 9** for a *roti*. The queue

outside Karim's was long and so, we ended up waiting approximately for twenty minutes before we were given a table. Unsurprisingly, the food was more than worth the wait. We started off by ordering Mutton Seekh Kebab and Chicken Seekh Kebab. Each piece costs **Rs. 55**, and the piece is cut into four smaller parts. The kebabs, cooked to perfection, were so soft that they almost broke in our hands but, the moment they touched our tongues, they melted in our mouths. The kebabs were a perfect blend of all the spices and left a fantastic smoky after-taste in our mouths. The first dish itself reminded us why Karim's is one of the best-known Mughlai food joints.

Next up, we ordered Chicken Jahangiri with Khamiri Roti. **The first thing that hits you when the food is served here is the aroma.** This chicken dish is hands down one of the best Mughlai dishes I have ever tasted. The chicken was cooked flawlessly; it was soft but not chewy. Garnished with cilantro, this curry dish had the perfect blend of spices neither was it too spicy nor could one call it bland. Moving on to khamiri roti,

it was soft, spongy and had a slight tangy taste that made it even more unique. Khamir is an Urdu word, meaning yeast. A leavened baked flatbread, Khamiri is believed to have originated in the Mughal era and was considered a staple amongst the people. A full plate of Chicken Jahangiri cost us **Rs. 385**, while the price of one Khamiri Roti is **Rs. 9**.

5) Cool point

Finally, done with the snacks and main course, all we needed was a little bit of refreshing dessert. For dessert, we chose Cool Point, located a little further from Karim's, on the right hand side. Though fairly well-known for its staple, the Shahi Tukda, Cool Point finds its under appreciated champion in the Mango Ice-Cream. Priced at **Rs. 30** for 100gms, Shahi Tukda, when translated literally means a "Royal Piece" or a "Royal Bite" ('shahi' means 'royal' in Persian, and 'tukray' is a Hindi-Urdu word that means 'piece, bite or scrap'). Simplified, it is often seen as a desi bread pudding. There are many who claim that Shahi Tukray evolved from Um Ali, an ancient Egyptian bread pudding. Legend has it that a Sultan with a group of hunters was hunting along the River Nile when they stopped in a nearby village for some food. The villagers called

upon their local cook Um Ali to cook up a meal for the hungry guests. The chef mixed some stale wheat bread, nuts, milk and sugar, and baked it in the oven. And thus, the delicious Um Ali came to be (source: dawn.com). It is made by frying small pieces of bread dipped in condensed milk, and dry fruits, infused with a hint of cardamom and saffron. The dessert tasted sweet and dissolved in our mouths immediately. Though this dessert wasn't a hit in my friend circle, I personally enjoyed it a lot. The mango ice cream provided a great contrast to the hot shahi tukda. It was cool and refreshing, tasting almost as good as the fruit itself. One scoop of mango ice cream costs **Rs.30**.

Cool Point was unfortunately the last stop on our trip, due to time constraints and our stomachs being full to the brim. Some other places that are worth trying in Old Delhi are Al Jawahar, Daulat Ki Chaat, Lotan Chholey Kulcha Wala, Old Famous Jalebi wala, The Walled City, and Giani's. In conclusion, all I would like to say is that a Food Walk to Old Delhi is must for all the food enthusiasts in the world. Forego it, and one misses out on a variety of heavenly flavours, coming together in the heart of Delhi.

Written by: Priya Chadha
English (H), Third Year

Visiting team:
Megha Jain,
Erwiena Kilawala,
Priya Chadha

Photographs by: Jasraj Singh

Consensual Imprisonment and Virtual Reality

I don't know a lot about life, but these past few months I have been feeling immensely stifled. I feel that all we are and have the potential to become is lessened with each day that passes us by. It is because we, ourselves, are imprisoning us. We are the lost ones, the children of social media and we have grown believing in the labels that the world has assigned to us. We find these labels lingering on our skins, etched deep inside our hearts, our lungs.

We inhale these tags.
And we exhale them.
Our entire existence revolves around them.

And in the midst of all this, the people around us try to stain us and bring us down. We reach a point where pretension is our only salvation. We become actors, acting content, like that ecstatic little kid busy riding his bicycle, going on his merry way.

The thing that hurts me the most, though, is how we are in a perpetual state of seeking self-validation. We are caught in this downpour of insecurities, loss of faith and trust; the sad part is that we are slowly and stealthily breaking the very windshields which supported this self-love.

We are the children of dissatisfaction. We reside in our penthouses that resemble hotels. The welcoming homeliness of our haven lost within these ostentatious displays of wealth. We are the masked masters of deception. We want coffee cups, pretentious display of food and pair of shoes for our Instagram stories. Instead of enjoying lazy Sunday mornings we are competing in a rat race to prove our worth to people whom we neither know, nor care about.

We live in a world where we hope to 'swipe right' to

attain happiness. Our phones have become the evidences of relationships, the claims of notes and numbers, of notifications and nicknames yet, in front of our own loved ones we forget to talk, and behind their back we won't stop. We text, Snapchat, Face Time to meet up, we make small talk for an hour only to return home to talk via message, say what we couldn't vocalize due to our dependency on technology. The virtual world has engulfed the reality. When things become too close to real, we run. We hide. We leave.

We forgo any chance of achieving real connections by playing games that produce no winner. We want a facade of relationships rather than working on them. The pretension taking precedence over actuality. We want pictures holding hands without the eye contact, the teasing, without the serious conversations. All we do is to pretend for the sake of 'likes', for the sake of validation.

We are all prisoners, trapped inside the walls created by the black, four-edged screen which is no more than a black mirror. We are driving on the highway of our lives, and we are twice past the speed limit. The radio is blaring and for once we can't remember what the pain tastes like. We are the children of recklessness and sin; and there is no higher power, as we like to believe, looking out for us, to direct us towards the right path. You will forever be responsible for your own actions.

How strange it is that the virtual world has taken its toll on our real lives? People we once knew as best friends or enemies have ended up being pushed out of our lives and thrust into places like phone passwords and security questions. The relationships amounting to no more than mere social connections, a way to endorse popularity.

Illustration by: Jasmeet Kaur, English (H) Third Year

Behind the screen, though, we have forgotten that we too are made of flesh and bones, we have started believing that being the slaves of the society we might find a place amidst the darkness.

Our 'stories', too, could have been fairy-tales but we are humans, we believe in asylums and more so, in staying inside, being locked away. And that's the saddest thing out there...

Life comes with no watches to tell us how long we have left to live. There are centuries of untold stories lying unattended on the corner of many lips, waiting in endless silence, to wander out and reach us. There

are museums and libraries filled with stories that our parents, grandparents, children and our friends would want to share with us in person, and believe me one life might not be enough to hear them all. Imprisoned inside this land of social media, it is time to pull the bars down, to open the doors and let reality rush in. It is time to put aside the gadgets and look up, you'll be surprised to find the amount of people waiting for you; look at them, to acknowledge them.

Erwiena Kilawala

English (H)
Third Year

Humans

Humans are afraid of being lonely
Afraid to be the one and only
The different ones always stand out
But everyone just wants to fit them
in
the crowd

Humans are afraid of being lonely
Afraid to be the one and only
That's why they make connections
At every possible intersection

Humans are afraid of being lonely
Afraid to be the one and only
That's why they want to be remembered
Want to leave their imprints before they
disappearHumans are afraid of being lonely
Afraid to be the one and only

That's why they love, so as to get loved
They listen in the hope of being heard

Humans are afraid of being lonely
Afraid to be the one and only
That's why they fear that they will be
forgotten
Fear losing the respect that they have
begotten

Humans are afraid of being lonely
Afraid to be the one and only
That's why they believe that their life is a movie
They are the protagonists and that life is
full of beauty.

Sonali

English (H)

Voice of A Woman

of understanding the importance and the power of a woman.

Dear Woman,

What if we decide to stop? What if we no longer allow ourselves to be objectified, to be dominated? Why does our existence and value only amount to our reproductive biology? Why is our identity, function and autonomy defined by our body?

People who “hush” at the sound of our voice are the people who need us the most. They are so afraid of losing this faux authority that they condone this mental violence. What we need to understand is the fact that it is 'us' who have allowed them to treat us this way, if we want, we can very well destroy those very chains that have imprisoned us for centuries now.

Stop doing this to yourself. You know your worth. Being a woman does not mean being silent. You need to raise your voice when you know you are being exploited. You are a woman and it is not less than being anything else. You are not a mere appendage to any man. You are not your biology, you are not defined by gender roles. Remember, you do not need them, they need you.

You have the voice that you require to make your mark. You have the power to bring about a change. Just allow yourself the courage to fly, to be free, to break these shackles. Don't raise your voice to make a point, but don't shy away from using it either.

To you, the people.

There are so many things running through my mind. There are so many things I want to tell the world. It requires a tremendous amount of courage to give words to my thoughts, and then, provide a voice to those words. It is extremely difficult because the world does not want to hear the voice of a woman. The world won't allow or accept the perspective of a female.

Yes, I am a woman. A subjugated, suppressed part of this species.

Who gave you people the power to judge me, to consider me fragile only because my voice is soft? Are you not aware that I was broken a thousand times? Hasn't anybody told you that I mended all those shattered pieces, all by myself? I am still standing, standing on a shaky ground, with shivering feet, continuously made weak by your relentless attempts to bring me down.

Is this not enough? Is standing up all by myself not enough to be an example of strength in front of all the others? Why do I need a male voice to make myself heard? Are my actions not loud enough? Are they not strong enough? I wonder why not.

Many of us women are mere objects or a medium of trade. Some sell and buy us and others sell and buy through us. Our bodies have become a medium of exchange, a currency for the males for ostentatious display of masculinity. We live in a world incapable

Sakshi Bansal

English (H)
Third Year

Illustration by: Jasmeet Kaur English (H) Third Year

Adjust

Adjusting is what our parents have taught us,
Adjusting is what we do every day.
Struggle, they say, to learn to live,
Not knowing how it's already the only way.

Compromise, they say, for we are your elders,
For then, from your path, you won't stray.
Oblivious to the pain of many such
submissions,
That we bear only when our lips part
and pray.

Put aside your ego, for with it you shall fail.
Kick it to the margins, and do not try to say
Do not exercise your freedom of speech
Lest your own family leaves you astray.

They want us to not harbour self-respect,
Our existence is like a needle in a stack of hay.
And all we're taught to do is adjust,
Even if inside we wail, "Adjust!"
come what may.

Ekas Kaur
B.A. (H) English
Third Year

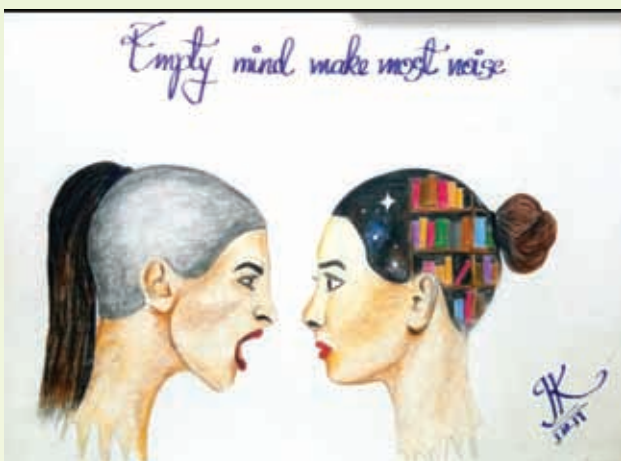
Dreaming

Sitting under the starry sky
Are you also looking at the moon?
And thinking about the world beyond
Are you also humming your favourite tune?

To all your fragmented stories
Are you also imagining the alternative ending?
Lost in your world and its love
Are you also wishing for a world like
that to exist?

Wondering about things that are quite unusual
Are you also fascinated by the kingdom
beyond these shining stars?
Dreaming about life and people there
Are you also curious about planets above
and afar?

Sonali
English (H) First Year

Better Place

This world can be a better place
Full of glory, one that blooms with grace
But why then is the wind against us
Why is it getting harder to pace ahead

Flowers here grow at night
We are making swords to fight
We should instead be birds who take flight
But why then are we confused between
wrong and right

The fireflies stop glowing
The waterfall stops flowing
People stop loving
Where is the happiness going

Singers can't sing their songs
Dreamers can't dream this strong
Authors can't write very long
And mortals can't find what's wrong

The night places are full of chaos
We are drowning in our flaws
This situation keeps getting gross
Evil is taking overdose

But the world can be a better place
Full of glory, one that blooms with grace
If the wind wouldn't get against us
We can easily increase our pace

Rupal

B.Com(P)
Third Year

Queens of your kingdom

You are queens of your kingdom
Even with a broken heart,
Rugged forehead lines,
Not so perfect nose,
You remain queens of your kingdom
And male chauvinist invaders
Can break only the walls of paper,
brick and mortar, but
They can't tear the flesh of your kingdom,
So let your mascara run loose
Let your hair run wild, none of it matters
Because you are queens of
your kingdom, Forever.

Ayushi Shridhar

B.A. (H) English
Second Year

A girl from the wild

She wasn't born in civilised cities,
She was born in the wild.
Her eyes didn't hold magic
It created wildfires.
Her hair wasn't perfect straight,
It was dense curls.
Her skin wasn't milk white,
It was bruised brown.
And her love for him wasn't snowflakes,
It was a series of a million hurricanes.

Ayushi Shridhar

B.A. (H) English
Second Year

A small town girl

They often call me
A small town girl
Boasting about their city lights
Skyscrapers and nightclubs
I open my mouth
To tell them about us
But shut it too soon
For how do I
Tell them about
The love affair
Of Mountains and me.

Ayushi Shridhar

B.A. (H) English
Second Year

Illustration by: Anjali Tiwari, History (H) Third Year

Book Review:

THE CATCHER IN THE RYE

AUTHOR: J D SALINGER

The *Catcher in the Rye*, is a book that made me laugh like a maniac. I mean, in Holden's words, "If I'd been sitting behind myself in a movie or something, I'd probably tell myself to please shut up." Although, what made me laugh has been subjected to criticism and the reason for the book being banned in a lot of places.

There are a lot of reasons to hate *The Catcher in the Rye*, maybe you're one of those nervous administrators who think that Holden is just a foul-mouthed teenager, who keeps bunking school, picks up a hooker, borrows money from his kid sister to spend on booze and ends up in a mental hospital. Or maybe you are a teenager who thinks Holden is just a whiny hypocrite who hates his life but does nothing to change it.

Well, I would say, haven't all of us, at some point, been like Holden, a confused kid who doesn't want to grow up, wants all the good times to freeze 'like in the museum' and obsesses over our loss of innocence. He believes grown-ups are just a bunch of 'phonies' (highly debatable in many cases, but functions as the ultimate truth for rebellious teenagers). When asked by his younger sister what he'd like to be when he grows up, he says that he'd just be 'the catcher in the

rye' catching kids from falling off the cliff of innocence.

I believe we all have a Holden Caulfield within us, cursing people, cursing life, being afraid of growing up, and that is the part of us which keeps the child within us alive. Probably even, keeps us alive.

The writing style, the circumstances, the plot, the characters, all of them come together to make this book one of the most memorable and highly praised masterpieces of all times.

Talking about recommending this book, I'd say every book is worth a read and last but not the least what really knocks me out in this book is that when you're done reading it you wish that the author who wrote it was terrific friend of yours and you could call him up whenever you felt like it, and that my friend does not happen much...

Megha Jain

English (H)
Third year

She has a little OCD

She has a little OCD; that's right
She wants her lines straight
Dirty dishes done and
Floors mopped all the time;
That's right, she gets annoyed
About little spots on the rug,
Can't sleep with doors unlocked;
That's right, she has a little OCD
But while leaving her
You forgot she has a little OCD
Which is why you got your life
Perfectly laid on a plate every day.

Ayushi Shridhar

B.A. (H) English
Second Year

They ain't in love

Hey, they ain't in love
So, don't you cry
Watching them stay up,
It's hard I know
But they ain't in love
She looks like you, alright
But he doesn't look at her
Like he used to
So, don't you worry
Cracking up in a lonely bed
Because hey honey,
They ain't in love
But so weren't you.

Ayushi Shridhar

B.A. (H) English
Second Year

Depression

There are thousands of things going
on inside my head,
But I am unable to weave them
in a single thread.
All these words seem to be buried inside a
coffin of sadness
And the few still alive have no meaning left.
My feelings might not make any sense
But they are the cause of the
hurricane inside me.
A hurricane that destroys nothing,
But closes the door for any new incoming.
For people, everything is still perfect
and intact,
But I am aware of how everything
has changed.
I don't blame anyone for this,
For living a life with no bliss.
I believe that all this is just a dark shadow
And soon I'll see a morning glow!

Diksha Banga

B.Com (H)
First Year

Interview

DR. DEVIKA RANGACHARI

(as told to Priya Chadha and Prashansa Luthra)

Dr. Devika Rangachari is an award-winning children's writer whose book, *Growing Up*, was on the Honour List of the International Board on Books for Young People in 2002. Her other books include *Queen of Ice*, *Swami Vivekananda A Man with a Vision*, *Harsha Vardhana*, *The Merry Mischief of Gopal Bhand* and *The Wit of Tenali Rama*. Dr. Rangachari is currently engaged in post-doctoral research on Gender in Indian History at the University of Delhi. Her doctoral research was published under the title 'Invisible Women, Visible Histories: Gender, Society and Polity in North India' (Seventh to Twelfth Century AD). Additionally, she has published several articles in distinguished academic journals, and participated in conferences on history in India and abroad.

Here is an exclusive interview, via e-mail, with Dr. Devika Rangachari.

1. **Stories are said to be repositories of the past. They historicize myths, politics, structure of society etcetera, of a given era. The kind of books that you read as a child must have cast a certain impression on you. When you look at children's fiction today, what are some of the changes that you notice? Are there any particular strategies and themes that you adhere to, keeping in mind that these texts would mould the mind-set and personality of these children?**

There is a considerable change in the themes of children's literature today. There is more experimentation not just in terms of content but also in the choice of narrative styles. This is in tune with the understanding that children confront changing realities in myriad, often uncomfortable, ways and are, therefore, comfortable with reading about this in books targeted at them. Consequently, themes like dysfunctional families, depression and adolescent pressures, for instance, are fairly common in Young Adult Fiction now a days and this is a welcome change from the earlier presumption that children needed to be shielded from certain topics/ realities in literature.

I do not adhere to any particular strategy while

writing for children/ young adults nor do I seek to mould their mind-sets/personalities. The themes I am comfortable writing about are realistic fiction and historical fiction and the challenge, particularly as regards the latter, is to make my books readable and engaging.

2. **What do you think is the purpose of children's literature? To what extent is it an education for the adults in the guise of an alternate world for the innocent child?**

The purpose of children's literature as, indeed, all forms of literature is to engage, inform and, in some cases, transport the reader into an alternative world. There are no real barriers in literature. What is construed as a children's book can easily relate to and be enjoyed by adults and vice versa. All literature is an education of sorts.

3. **In the earlier ages, due to the threat of censorship, authors like Lewis Carroll and Jonathan Swift disguised their politically charged criticism within the children's fiction genre. In a country like India that valorises the idea of freedom of speech, is the same threat still applicable? If so, how far do you think it affects the creativity and writing of the author?**

There is censorship in the present political climate but, thankfully, children's literature has

remained below the scanner, and has largely escaped the restraints and dictates that are being targeted at writing for adults. Restraints to creativity can definitely impair the writing process and is, therefore, counterproductive.

- 4. Do you think radical issues like feminism, egalitarianism and other themes can find a space in children's fiction? If yes, how far are the authors trying to incorporate the same in their writings?**

I have already said so in an earlier question. There is a range of books that address these and similar themes for children/ young adults. Publishers are also actively looking for explorations of such issues.

- 5. The topic of your doctoral thesis is "Invisible Women, Visible Histories: Gender, Society and Polity in North India". Do you think that women have had an equal contribution in the process of their own subjugation?**

Yes and no. Indian culture is deeply patriarchal and patriarchal structures have confined women to stereotypical roles that often convey the impression that they, rather than men, are responsible for perpetuating institutions of female subjugation. This is a complex issue that is also deeply contextual and, therefore, generalisations cannot be made, in this regard. There have been attempts by women all through the historical past to challenge stereotypical images cast of them and to assert their presence in different ways. These evidences need to be taken into consideration while analysing mutual relationships between women and between women and patriarchy.

- 6. There are a lot of young scribblers out there who would really like some insight into the process of publication in India. Would you be able walk us through the process, including some of the setbacks that one may face and your suggestions on how to overcome them?**

Typically, a publisher will give the writer around

six months to complete a manuscript of roughly 40,000 words. Once the manuscript is given in, the process of publications starts with an editor reading it through and reverting to the writer for changes, queries and/ or rewriting portions. Once this is done, the manuscript will be sent to an illustrator for the cover jacket while, simultaneously, proofs of the book are sent to the writer for looking over and suggesting final changes, if any. These processes could take around three to four months. There could be a few more rounds of exchanging of proofs before the author and editor pronounce themselves satisfied. The author might also be asked for inputs on the cover, particularly if it is a historical novel where authenticity is important. Once this is done, the proofs are sent to the press. The author might have to wait another month or two before the book is finally in his/ her hands. Copies are sent to distributors for marketing in bookshops and libraries and to reviewers.

Setbacks might occur at the outset in the form of finding an appropriate publisher. It is slightly easier nowadays in terms of the possibility of doing an internet search to locate someone who might be interested in the theme you have written on. Publishers usually ask for a synopsis of your work along with three chapters to give them a sense of your writing and normally take around three months to revert to you. My advice to aspiring writers is to keep writing even if they face initial rejections. If writing is something that you truly enjoy, then you need to keep persisting until you find success. Meanwhile, you can become a good writer only if you read. There are no shortcuts, in this regard. So you should keep reading and writing until you can finally become a published author someday.

Illustration by: Harjas, English(H), Second Year
From Through the Looking Glass by Lewis Carroll

T'm Different

I'm different and often made fun of.

My lips are rose red,
Nails dipped in paint
A finger on my cheeks
Swaying my backside, left and right,
rhythmically.

Everybody laughed till their stomachs hurt,
Clapped and slapped the pillow
kept by their side,
Until their eyes watered.

But as I grew up,
continuing to do the same things,
I realised they were not laughing
with me but at me.
But the fascination for red lips,
and painted nails did not seize.

I was different
And made fun of.

Some laughed,
While some teased,
Some got too close
And then some who never wanted to
be in my vicinity.

Many called me names,
Media portrayed people like me
in absurd light.

I'm different.
Still awaiting freedom in a country that
ignorantly celebrates seventy
years of independence.
Still waiting for the right to walk the streets
without being stared at,
Without standing out for a personal choice.

I am neither a girl nor a boy
I am different.
You are one of us and we are one of you,
We are same.
I'm different for you,
But it's natural.
Stop casting me out.

Anjali Sharma

B.El.Ed
Third Year

I am Nature

I am nature;
An arid wilderness of furze and whinstone,
A placid moonbeam falling on the street,
The stars that shoot through the sky at night,
A summer of blooming honeysuckles,
Blue hydrangeas, ripe strawberries and guavas,
A lagoon forming enthralling ripples each time it rains,
And the wind mingling with Winterberry trees.

I am nature;
The calm of the ocean, the wrath of the storm.
Meddle in my affairs and I'll swallow you whole.
I am tragedy and the catharsis you crave after it.

I am nature;
I am an incorrigible bright fire.
Raging with fury,
I set ablaze all that is an obstacle in my way,
I'm burning, I'm ash, and I'm good at it.

Sukhjot Kaur

B.A. (H) English
Second Year

I shouldn't have lied

"There are monsters under my bed, mommy".

"No darling, they're inside your head".

I see a six-year-old, lying next to me, holding
my hand, fast asleep.

I shouldn't have lied to her.

The monsters aren't in your head,
They are neither far away,nor dead.
They walk the same lanes as you,
Travel in the same bus you take,
They smile just like you do,
Free to walk on the roads.

The monsters under the bed, they scare you.
The monsters around, they scar you.
"Which one is worse, mother? "
"Well, of course, the ones under the bed,
darling", I tell her.
I shouldn't have lied.

The scars are etched on your heart,
but no bruised skin to show.
The pain resurfaces only when the lights are
dim and everybody is asleep.
"Does that hurt more than bruised knees,
mama?"
"Never, darling"
I shouldn't have lied.

"Did you ever meet a monster?"
("Yes, I did. Many, many times",

screamed the heart)

"No." said the voice
I shouldn't have lied.

I'm afraid, when she grows up,
the walls of the brothel that we live in won't
provide her any protection.
She lives with me only on the weekends,
the wretched weekends.
Her haven for the other days, is the hostel.

"How did you land up here?"
You might ask.
Well that's a story for another day.
But, I will tell you this, my hijab couldn't
protect me.
The salwar-kameez rendered helpless.
My age wasn't a matter of concern.
My cries, my pain, the pleas,
all landed on deaf ears.

But after her birth,
I have a reason to live.
She keeps me going.
I shouldn't have lied to her.

- The victimised mother of a daughter, who
doesn't know the father.

Anjali Sharma
B.El.Ed
Third Year

Life Through the Vision of Blind

It's black.
It's all black.

Ever imagined how strenuous it would be to deal with darkness every time, everywhere? It's always dark for the ones who cannot see. A child in its mother's womb envisions everything black, and so does the person who is born without the ability to see.

We all know about the struggles of the oppressed gender, people with unconventional orientation, but what about being visually impaired?

It has been stated in a survey that the struggle of the visually impaired is heightened in case of their daily movements, rendering them to lead a wretched life.

There is a very unusual perception that vision is binary, i.e. people either have complete sightedness or complete blindness. But that is not entirely true, for some are also victims of partial vision impairment. The most predictable cause of blindness is cataract.

People with visual impairment partial or total, use more of their ears than eyes to pave their way in life. It seems that their other senses become more active when one sense dulls. They make their own ways to achieve their goals and fulfill their dreams. They have their own language to study for, own senses to perform actions, etc.

People who are born blind don't have to endeavor to get through the emotional state of losing their vision whereas, on the contrary, losing one's vision at a certain age brings with it a feeling of being incompetent and inept. One has to mold oneself to lead a life without vision, and walk on the rough path of acceptance.

It becomes easy to cope up with any disability when

you know you are not the only one and there is someone who understands your situation. So let me put forward a case:

This story is about Walley. He used to work in a multinational company in San Francisco. He lost his vision during an accident but, astonishingly, it made no difference to his life. One needs to be courageous to deal with any disability, and indeed, he was. His daughter never knew her father to be anything but blind, and yet, always envisioned him as a superhero. Despite the complete vision loss, Walley did not give up and continued his work, but in his own way, which he initially found difficult to cope with, but eventually, he accomplished.

Walley says “everyone has a reason to wake up in the morning and for me, my reason to wake up is my family”. He didn't give up on his sport, either. Yes, he still plays his favourite sport, which is golf, now a part of his routine.

Walley's story is heartwarming and inspiring. For him, the idea matters. For him, life has not changed. Walley finds himself the luckiest person who is surrounded by his own people who don't find it uncomfortable to have him around.

Life is not always the same for a normal person and a blind person, and it is strenuous to cope up with life, but still, the world remains beautiful and full of possibilities.

So, the ones who are privileged with vision should be thankful for what they have and the ones who are not blessed in terms of eyes should not feel inferior as they are no less.

Jasleen Kaur

B.A. (P)

First Year

Journey

Here I go
Walking to and fro
Talking to a mirror
Gathering arrows in my quiver

Walking on the way to eternity
Way to infinity
Sometimes my steps crumble
Sometimes I get caught in the gamble

I am going against the flow
Pacing carefully and slow
Showering in the sunlight
Continue to walk, even at night

Full of friends and enemies,
Life is a long journey.

Rupal
B.Com(P)
Second Year

Guru Nanak Dev

Guru sahib gave Earth, the light
To make it shiny and bright.

Taught us to choose humanity over religion

To make us believe in our origin.

He taught us to share with others,

Making *naaam* the food, for living.

Do the right work to live and earn

So that, your soul shouldn't burn.

Showed us the path to meet the lord

Free yourself from those 5 chords.

Taught us the ultimate message of

God Is One

To have peace and let the ego shun.

Dhan Guru Nanak Dev Sahib ji

Rupreet Kaur
English (H)
First Year

Life

We are given a life to live
To make and break,
To get and give,
To think and speak,
To say and do,
And ultimately, pay for our actions, too.

The result of our actions
isn't always bad.
It will sometimes make us happy,
And sometimes sad.

To think about this
We've been given a mind.
Our life's hidden purpose
We must eventually find

It takes us time to realize
Who we are, and why we're here.
Once we know it, we become aware
Of the truth of life.
Darling, you must learn,
Life's not always fair.

However, till then, we must remember
That to live, we don't have forever.
We should think of goals and set an aim.
Doing our best to achieve the same.

Someday, we'll know what life is,
And how it fulfils various purposes.
We all have to die and go
Who knows,
we may even come back for more!

Live the life you have to the fullest.
So, that in the end,
you don't have any regrets.

Komal Kusum
B.A. (P)
First Year

Choices

The tree of life stands strong
With many branches
Sprouting out of its trunk,
Laden with colourful flowers and
vibrant leaves.

The start of this branching
Ends childhood.
A few branches ahead
We face the beginning of adulthood.

Each branch is a choice
Leading to different parts of the tree.
Each decision helps
In shaping our destiny.

You choose to follow
A certain branch,
And it splits again;
Giving you more options
with boons and banes.

A correct choice
Can fill your life with bliss.
Choosing incorrectly,
Can throw it down a cliff.

Not all difficult choices are right,
Not all easy ones are bad.
Choose carefully,
Your life is in your hands.

Komal Kusum
B.A. (P)
First Year

A Piece of Poetry

Not one line can I write,
Without an idea in my mind.
I'm thinking of a theme,
But nothing strikes.

Thoughts used to flow in
Through the window of my soul.
Today, I see nothing around,
Even after opening those doors.

Not a single poetic device,
Neither a single theme,
Nor even a rhyme
Comes to my mind.

Writing down my thoughts,
From one line to the next.
My pen moves forth
My mind, busy, in its quest.

As I look at the paper
Kept in front of me,
Lying before my
Is a piece of poetry.

Komal Kusum
B.A. (P)
First Year

The United States of America: Formerly a Dream come true, now a Nightmare

Like all kids, I was also quite taken by the image 'The Land of the Free' portrays. I believed that the land of the American Dream allowed people to be who they want to be, practice the religion of their choice, ensured that people will be not judged on the basis of their gender, or creed. The States acted as a beacon of hope for the people of the Third World countries. I, like many others, was enchanted by the picture painted through Hollywood movies, which depicted America as a place where anyone can be anything they want, achieve anything they set their minds upon.

But as I grew up, I learned more about America. My view started to change. The thing, that I loved most about them was their neutral, objective perspective of things, their positivity and their willingness to help other people. But the recent events have made me question all of my beliefs about them. Over the years, has Hollywood created a false pretence about them? Has Hollywood created a false image in people's mind about the greatness of their country? Can you really judge the mindset of the people by the kind art that they produce?

I got to know America through movies, dramas and sitcoms. After watching countless shows and movies, I have figured one thing out- they are taught to believe they are the best and they deserve the best things in life; the idea of this superiority is perpetuated through their textbooks as well as through the movies. Those shows and movies manipulate the minds of people living in their country as well as the foreigners who watch them. The best example of this is the film *Argo*, which also won the Academy Award for Best Motion Picture. This movie basically portrays everything that is wrong with U.S.A; they act victimized while being the actual perpetrator of those crimes. Movies always portray them as the underdog, the one who has to fight to overcome all the obstacles to win, denying the existence of any sort of white privilege given to them by the virtue of their geographical and cultural identity. *Argo* focuses on how CIA saved six hostages, but it kind of carpets the fact that if President Jimmy Carter hadn't given the asylum to Shah during the Iranian revolution, death of fifty-six other employees could have been prevented.

My opinion about America and its people began to change during the recent election process. I saw them electing a person who can only be described as racist, xenophobic and misogynistic. The most powerful country in the world elected a man who has no experience in government, has never worked in public office in his seventy years, to become the 45th President of their country. Before Trump, political and moral correctness had silenced the voices of conservative Americans. Their voice was present, but not as loud as it is now. People now freely express their racist views because now they have a leader who supports them. On February 22, two Indians were shot by a white supremacist in an open fire; he reportedly shouted "Get out of my country". The Trump administration has denied that their racist, anti-immigrant rhetoric and policies had anything to do with the shootings. I think this was the last straw for me and many others like me who believed in "The Land of Free." Racial Discrimination has always been a part of the U.S.A., even before the Trump era. Since the election of Donald Trump these attacks against Muslim-Americans and many other minorities have increased. According to former US Attorney General Loretta Lynch, hate crimes have spiked by 6%. Instances like these make me realise how naïve I was to believe that the western world is more sorted and broadminded than India.

Protest has always been considered a way of fighting an oppressive government. The women's march in Washington on January 21, 2017 was the largest protest in the history of the United States. It attracted about 3.3 to 4.6 million people to march across the country, to protest Donald Trump's first full day in office. Protest such as "Not My President", "March for Science", "A Day without Women" and many more have happened since the Inauguration Day. These protests signify the American freedom and the fact that they might be able to dig themselves out the hole they have created or maybe not. They have a long way to go in order to become what they have always projected themselves as. I hope a few bad apples do not end up making the whole bunch rotten.

Jyoti Anand
B.Com (P)
First Year

Microbeads- An Environmental Mess

The exfoliating scrub you relish is an environmental mess as it harms our marine wildlife. The daily used bathroom products such as shower gel, scrubs, and toothpaste contain plastic microbeads which cause marine pollution.

Microbeads are minute pieces of plastic, 0.1-0.5 millimetres in size, and are used to give facial and body products a grainy texture. These beads are an avoidable part of the plastic pollution problem. A single shower can result in 1,00,000 plastic particles entering the ocean. It enters our environment when it is washed down bathroom drains, and what makes it especially threatening is that it is already broken down into teeny-tiny almost invisible pieces of plastic.

Reports suggest that microplastic pollution could be more damaging to the environment than the large pieces of plastic because its size makes it more likely to be eaten by wildlife and then enter the food chain, for example, a plate of six oysters can contain up to fifty particles of plastic.

Washing your face shouldn't be an act of pollution and it doesn't make sense to use plastic-filled products when there are sustainable natural alternatives which do the job. Some examples are oatmeal, ground almonds and sea salt.

This is an important decision which could save the marine wildlife.

Let us all pledge to refrain from using these products which are a hazard to both, us and the marine wildlife.

Manya Gupta
B.Com(H)
Second Year
Eco-club

Snow Covered Mountains

Snow covered mountains we all see,
But we do perceive them differently.
For some it is just a part of geography,
For others, a symbol of nature's beauty.
Many compare it to life's obstacles,
Others see it as the ultimate pinnacle.
Many find relaxation amidst them,
Finding them peaceful and calm.
While some maybe reminded of cold hearts,
Hearts, that cross all limits to cause harm.
Some see how small they are
and remain humble,
While some, get baffled by the
sheer size and their egos double.
To each of us, it looks the same
Yet, in our hearts it gets different names.

Komal Kusum
B.A. (P)
First Year

Qutub Minar: Saving Our Heritage

Monuments have always been an illustration of the wealth and power of a country. But simply possessing them is not enough, preserving them should also be a priority.

I am sorry to say that this thought has never struck any of us. We don't seem to care about the architectural wealth of our country. "I haven't built them? So why must I clean them?", the mindset of our country is crystal clear here.

Who knows when these mighty structures will crash? No law, no rule, no force can save our monuments. The instrument of self-realisation appears to be our only saviour.

Let's talk about the case of the Qutub Minar. Since the time that it was built the Qutub Minar has tilted twenty-five inches towards the southwest direction. The cause of this seems to be the airport nearby. The oxidisation of Taj Mahal due to the excessive pollution is another such example. The only way we can protect these monuments is to follow the rules and help prevent this accelerated defacement. Spreading awareness about this threat and the governmental policies and laws in place to protect these monument is the need of the hour.

Qutab Minar was built along with Quwwat-ul-Islam Mosque around 1192 by Qutab-ud-din Aibak, the first ruler of the Delhi Sultanate. The mosque complex is one of the earliest structures to have survived in the Indian subcontinent. The minaret is named after Qutab-ud-din Aibak.

It is not only the government's duty to take care of the monuments of our nation but we, as citizens,

should take equal responsibility. Not only do these monuments function as tourist attractions but their structures depict an unspoken history of our nation. We as the citizens need to realise that without our history there is no future and these monuments are the greatest wealth of our country and culture. Preservation and precaution are of critical importance. The sooner the citizens realise this, the better it is for these historical structures.

Shivani Khurana

History (H)
Second Year

Illustration by: Aparna, History (H), Third Year

Left Overs

We have been slaves
To the extreme end of complexities.
Plundered, damaged, and destroyed
We were forced to pack our universe
Into sacks and boxes,
And parceled to places unheard of.

Bit by bit,
Crushed from inside
We were dying a slow death,
Wondering why
We were being taken away
From our own homeland.

In this life of insecurities
Pain was the only constant presence.
That midnight breeze,
Of dry August
Changed everything about humanity
That we knew.
Words weren't enough for us and we wept;
Wept for the big mess we were in
Wept at seeing our world fall apart
Wept in silence.

We watched,
Watched mutely
How fire met gasoline
Engulfing our homes soundlessly.
No amount of summer breeze could warm up
the intensity
Of what our frozen hearts had endured.

That one demarcation
Made all the difference.
Amid the newly made boundaries,
We could do nothing but
Let our memories be washed away
Memories- of the bygone life,
The sad truths and the horrific realities
That we went through.
Written on torn and crumbled papers,
With blurry ink
Which soon ceased to be visible.

Even now
We simply exist;

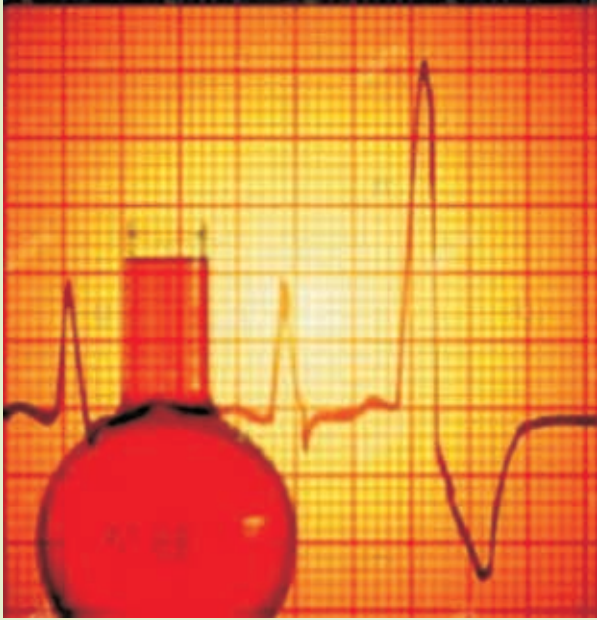
Illustration by: Megha Jain, English (H), Third Year

Living small lives,
Under cracked roofs,
Behind broken doors.
Perhaps this is what is left of us
We are no more than LEFT OVERS.
Still smelling the same
Of dried memories, heart ache and nostalgia,
Of the past lives.

For us, home is in moments-
Moments that live and die inside us.
Clinging on to hope,
We believe that somewhere
In the sky
A gentle reality lies.
We live for the day
Where there are-
No differences,
No memories to haunt,
No tomorrow to be worried about.

Erwiena Kilawala

English (H)
Third Year

Magic Potion

Every month I bleed a magic potion
To keep your son's lineage going
So don't look at me with disgust,
                worship me
Make me a bed of fresh sheets,
                serve me food
And if all this is too much to ask,
                that's okay
Just give me a pad or a tampon
                to lock it away
Don't cringe,
don't make me feel like a dirt bag
For I'm most pious on those days
Don't let your sins cause the apocalypse of
                Cutting out my magic potion,
                for if it halts
You and your sons shall starve to see
New life taking birth ever again on earth.

Ayushi Shridhar

B.A. (H) English
Third Year

Pain

Are girls born to bear?
With eyes full of tears
With no one to hear
And the spectacles that people wear

The tears that come
carry a lot of feelings
But people take them
as regular dealings
With all the pain that
they are healing
From inside, our heart is
actually bleeding

Why do boys have the
right to do everything
Or do the girls not
deserve anything
Then why the respect
for girls is perishing
And the values in
people are missing

The girls who are loved truly
Are not just admired
for their beauty
And to love is not
solely their duty
It's the both sides' responsibility

Girls are always found near
Those who need to cope with fear
Girls aren't made to bear
And they just know how to share.

Twinkle Middha

B. Com (P)
First Year

Voter Apathy: The Greatest Threat to Democracy

“One shall not be a slave, nor the other, the master”. This expresses my idea of a Democracy. We are a country where every citizen over eighteen years of age has the right to vote, regardless of religion, race, gender or wealth. But is it really Democracy?

If only a few are casting ballots, at what point is it no longer considered a Democracy? By leaving the decision to others, we are condemning ourselves to live by their decisions and their rules.

Voter apathy is perceived as a lack of care amongst voters in an election. It is often cited as a cause of low turnout among eligible voters.

Voter turnout is on the decline; we hear that a lot. After every election, the news anchor tells us about the low voter turnout. Why does it matter?

Democracy is a system in which the laws and policies of a country are determined by the majority amongst the citizens. If only a small percentage of people cast votes, the country is, de facto, being ruled by a minority. Assuming voter turnout is forty percent and a Political Party gets fifty one percent of the votes, it would mean that approximately twenty one percent of the country elected that party hardly a mandate!

With a low voter turnout, it doesn't take too many voters to get elected.

If the only people who vote are the ones who are friends of the candidates, and people who have worked to get the candidates elected, then our elections are really just a measure of who has more friends, not who can do the best job, or who has a more revolutionary perspective or the public's best interest at heart. This, then becomes a popularity contest.

Is it essential for people to understand the value of each vote? The answer is obvious.

Discussing politics and cursing the politicians is a favorite pastime of the urban middle class. So, not going out to vote is a manifestation of their hypocrisy.

Someone who does not vote, just because she/he is lazy or least bothered, is analogous to an Orientalist, who questions, blames, and criticizes other countries and their practices based on a limited amount of knowledge and a prejudiced world view.

However, the question is, where does this indifference and apathy come from?

One of the reasons could be, that the middle class does not have to face the direct and immediate consequences of the rot in our system. On the contrary, they are its beneficiaries.

There must be a reason why Arvind Kejriwal's major support comes from the *jhopdis* and the deprived. The system has always worked for and according to those who find themselves in the top half of the pyramid; the wealthy and the powerful.

While all of us are vocal about the need to have a disciplined and transparent system, the problem is that if the system does become transparent, one phone call would no longer 'get the job done'. The weed of corruption has become so deeply embedded in our day to day lives, that the existence of it has been normalized.

It is only when the cost of petrol rises or the price of onion goes north that the people get a bit fidgety. The concern only starts budding when the individual and their preferences are at an immediate risk, a risk that people understand.

Having said that, this scenario throws light on a very important question: What is it going to take for the voters to realise the importance of voting and the privilege of living in a democracy?

There is a phrase in Steve Waugh's book: “You do not know what you have got until its lost.” One wonders if the people of India suffer from the same illness.

Megha Jain
English (H)
Third Year

On First Looking into Blake's Chimney Sweeper

(Inspired by Keats 'On first looking into Chapman's Homer')

How does one express one's contempt of an
otherwise envied possession?
How does one know for a fact,
if it really is one's own?
There are deep rooted contradictions
for what good
It would do anybody if brought to the surface.
A heaven of our misery has already been
made.

Kind tongues bite as they celebrate our nights,
minus sleep
When music is found in someone's wail,
When white, as opposed to mourning,
is considered play,
Would you revel knowing you have been
accepted?
Or would you complain that you've been
accepted wrong?

Who decides when respite should be sought?
When the font size looks too large,
Is it the size that you alter, or the story itself?
Who do you turn to Who did it?
Who knew nothing,
Who did nothing about it, or who knows not
what to do?
How does one repair when it's unknown
what's broken,
But it's certain something is?
Gasping for air, how can I tell you I'm
suffocated?

When I finally do inhale,
you see me breathing,
And smiling, you walk away.
Who do I then tell this tale to?

Prashansa Luthra

English (H)
Second Year

Illustration by : Kirti Singla, B.Com (P), Third Year

What she wanted

At the age of five, nobody asked her which toy she wanted to play with. Was it a Barbie doll that she liked? No! It was cars and trucks but since she was a girl, she was forced to play with the former. She did so, smilingly.

At the age of ten, nobody asked her whether she wanted to study or play outside with her friends. They forced her to study, and she did that too.

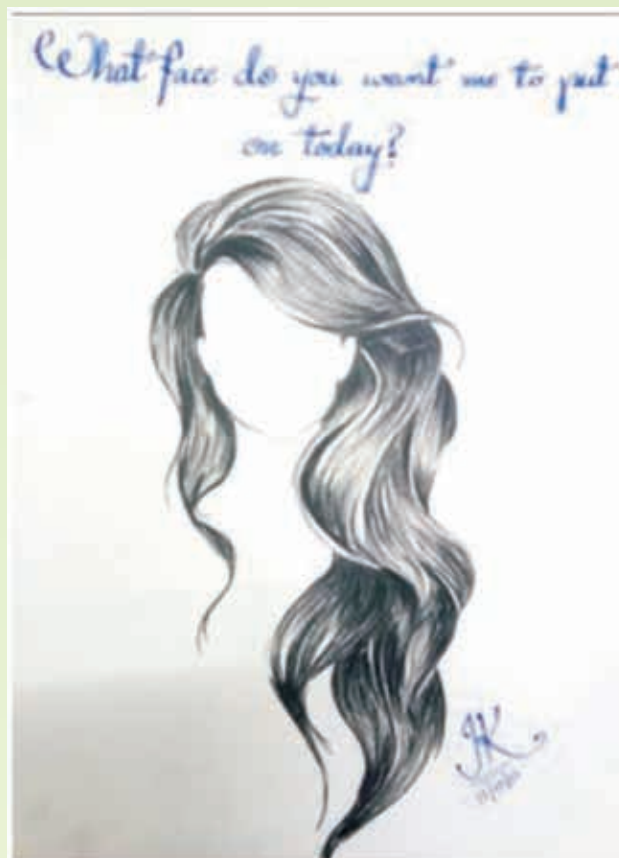
At the age of fifteen, nobody asked her whether she wanted to opt for science, commerce or humanities. Without knowing that her interest lay in humanities they took the decision. So, she studied science and got blamed for performing poorly.

At the age of seventeen, nobody asked her what it was that she aspired to learn. While she dreamt of learning music and dance, she was forced to learn how to make *rotis*. She did that, with a big smile on her face.

At the age of twenty three, nobody asked her whether she was ready for marriage or not, whether she liked the boy or not. Her opinion didn't matter. So, she acquiesced.

At the age of twenty five, nobody asked her whether she was ready to handle the responsibilities of a child or not. The rhetoric of *log kya kahenge* was reiterated and she abided.

But in the end, she did what she had always liked and had wanted to do. She wanted to be free; she wanted to be at a place where she didn't have to do what

other people wanted her to. Yes, she died; only this time it wasn't just from the inside but also from the outside. You may think that's the end, but no. Not to her. That's a new life to her, a life where she can be herself, a life with no compromises.

All stories do not end with a happy ending. Some do, with a free one; without allowing one to participate in the second part.

Nishu Dubey

Philosophy (H)
Second Year

Illustration by: Jasmeet Kaur, English (H), Third Year

Women of Myths

Seen as a synonymous to religion in many ways, mythology plays an important role in the formation of a culture. The evidence for the same can be found in the Indian mythologies; it is believed that the entirety of the Indian culture has evolved from these mythologies. From gender roles to patriarchal norms, all conventions are somewhere inspired and rooted within these mythologies.

Ever wondered why these mythologies are always male dominated, where the woman is always in trouble or a cause of distress? Why is Draupadi still blamed for such a troublesome war? Or what happened to Urmila, the newly wedded wife of Laxman, when he left with his brother without considering her needs or opinion? Every coin has two sides and so do these mythologies. Understanding gender is the need of the hour because the role played by gender is extremely important in shaping the behaviour as well as the beliefs of an individual. Over the course of time these are the ideas that contribute to the foundation of conventional norms that dictate the workings of the society.

In order to gain some insight into the perspective of the subjugated gender, listed below are some books written by celebrated authors that will help illuminate what has been carpeted and neglected over the course of time.

1. The Liberation of Sita by Volga

Volga is a noted feminist writer in Telugu. In her retelling of the myth of *Ramayana*, it is Sita who, after being abandoned by Purushotam Rama, embarks on an arduous journey towards self-realization. The women characters of the epic as we know it- Surpanakha, Renuka, Urmila, and Ahaliya steer Sita towards an unexpected resolution.

The Liberation of Sita opens up a new space within the old discourse, enabling women to review their lives and experiences afresh. In this book Volga is at her feminist best.

2. Menaka's Choice by Kavita Kane

Apsaras are generally defined as the beautiful female

supernatural beings that inhabit the sky, dance for the entertainment of other celestial beings and often attempt to seduce mortal men practicing asceticism. But what happens when one of the Apsaras possesses intelligence and an independent spirit further questioning her freedom?

Furthermore, this book also questions Vishwamitra. He is portrayed in an impressive light with all his glory and power but he is by no means affable. This book makes you question the difference between finding God and discovering oneself.

3. Sita's Sister by Kavita Kane

One could say that Urmila is one of the most overshadowed and under-valued characters in the epic *Ramayana*. It is pitiful how people get bogged down by certain power structures, neglecting those who supported them in their hour of need.

This book raises questions like 'what is bigger- a designated role or an individual?' or 'At what point do you value personal satisfaction and need over duty?'

Laxman has always given an impression of being a person who is completely committed to his brotherly duties but in this book, he comes across as a person who is equally vulnerable and emotional as any other individual.

Sita's sister is a must read. It contains many relatable instances that are still applicable in present times.

There are many other books, waiting to be read, that might change people's perspective towards the female gender and would help in raising questions over sensitive issues like these. There is nothing wrong in redefining and reanalysing mythology as our whole culture has evolved from these mythologies. I would say that this is an art where authors are able to relate these tales with present day scenarios. Perhaps the mythologies also require change from time to time.

Pranjali Saini
History (H)
Second Year

Rise above all

Steeped in like a Gabriel,
and accepted as a real me.
It's not the being I talk about, but
my conscience speaking out loud.

Why to risk your life?
By going under the knife!
You are a gift of nature,
Embrace it, or face dents in future.

It's high time, lass and lad
for you to understand
that body shaming is bad.

It kills people from the inside,
Devastated, they find no place to hide.
Harming oneself becomes the best option,
It's us who put them in that position.

Tall, short, dark or fair!
It's all fate, why do we care?
Difference is uniqueness!
It's personality which triumphs.

Finding flaws in someone's body
is the worst hobby.

Different people together,
make a society.
Let's rise above judgmental thoughts,
Positivity is what everyone wants.

Paridhi Shah

BSc. (Computer Science)
First Year

Soul mates forever

We started on a journey
Where many made our hearts sway
While some left
Others decided to stay.

Jokes and secrets were exchanged
Merrily bent were rules
Little games were played
All within the walls of our school.

We were all different, yet united
And though it didn't always show
We complemented each other
Akin to the colours of a rainbow.

Time advanced swiftly
Through our childhood years
Who knew the last day would
Make us all shed tears?

These memories will linger on
As our friendship will always remain
And no matter what life decides for us
Somewhere down the road,
we will meet again.

Time has always taught us lessons
And has waited for none
So let's learn all that we can
Before it is gone.

Now as each of us
Makes our separate ways
We'll look back and reminisce on
The iridescent light of our past days.

Vanshika Giria

B.Com (H)
First Year

The Play of Time

There was a time when the world was new,
My little eyes lingered on every hue.
The blue of the sky,
And the black of the night
The yellow, orange,
And red of the sun's light.

Gaped at the sky with a big, bright smile
Even the plants made me pause for a while.
The green of the leaves,
The pink of the flowers
All these colours, yet to be discovered.

It was a moment of pure bliss,
To watch the butterfly,
Touch the sunflower with a kiss.
It was a time when cared only a few,
It was a time when the world was new.

The time passed (you know that is its nature)
Away from me was all my sense of adventure
Nothing more could lure me to the cosmos,
Everything reduced to ages old mythos.

The rising sun became mundane;
We wished it would delay its daily errand.
The clouds,
Which once formed wondrous shapes
Lost all its mystery to the leap of time.
I once chased the moon

Or maybe it chased me?
Which wink of the eye took
Away all those little joys?
Does it still wait for me?
(Perhaps it does, is it me who moved on?)

Life made us busy, kept us away,
Time passed, money gained the throne
Adam's progeny was enslaved
Each day- perfunctory, the world- prosaic.

Then came the day for the moon to rejoice
All of Mankind awaited its rise.
The perfect nonchalance of
Their countenance broke,
The super blue blood moon
Thrilled both young and old.

Held back, we were, by the sublime,
But time once more flaunted its might,
It charged its wings to fly with double speed
Again, the moon lost its admirers to greed.

Varsha Anil Nair
English (H)
Second Year

The Wolf and the Moon

I walk in the forest all day,
Underneath these trees I weep.
I stay alone all day, my love,
And at night, I wait
For you and I to finally meet.
I am the wildest beast one could ever find,
But with your bright light you tame my mind.
I howl, my love,
To tell you how much I miss you;
To ensure that you know how
I love you and always will.
Do not mistake my longing for sadness
Because only with you do I find my peace.

I am not afraid of the dark,
I fear the fog that hinders my vision of you;
Your beauty is what's always on my mind,
Not seeing you feels like dying.
I am strong enough to live by my own rules,
The only desire left unfulfilled is to touch you.

I protect my loved ones
From the storms that come and go,
But I feel like the weakest soul
When in the morning I bid you farewell.

Goodbyes are not forever my love,
For I know I will see you again tonight!
I will roam all day, restlessly
Because I know sleep will only come under
My Moon's light.

Gurveer Kaur
Political Science (H)
Third year

Illustration by: Jasmeet Kaur, English (H), Third Year

Waiting

Guilt, guilt in my heart,
Oh happiness! Where are you?
I've been waiting at my door
For you to knock,
Why have you always been apart?
It's been so long,
And I've been waiting.
Either you come soon,
Or I'll go.
So even if you are near me,
I'll never know.
Collect a few things for me,
Because sorrow too didn't come with bare hands-
It had thorns.
I shall accept your presents too.
I am writing this,
For you to reach me.
Because it's been so long,
And I have been waiting.
For you to knock at my door,
And make me happy.

Nishu Dubey
Philosophy (H)
Second Year

Youth

Youth is the most beautiful time. It is like a sunny day after a long night and before the sunset. We feel that no-one can beat us; like we're emperors of different clans. We can overcome all our fears, rectify our flaws and re-arrange meaningful events. We can make way for an endless journey full of adventure, thrill, mystery and love. It is that time when we can work hard to succeed, when we are full of enthusiasm to do something new and better. Youth is when we can achieve endless joy without getting exhausted.

In Passenger to Frankfurt by Agatha Christie, a character asks, "Your old men shall dream dreams, your young men shall see visions and of those two, which are more powerful?" And then answers, "Dreams aren't destructive but visions can open a new world to you, and visions can also destroy the world that already exists". It's true that we youngsters are like powerful weapons of our country. We can develop this era into a new heaven or we can destroy everything. We're all born with invaluable skills and talents. All that we need is to transform it into mighty and robust weapons. Don't entangle yourself in rigmaroles of life; stay focused because life is all about learning and moving ahead. It would not be easy to win at every step, but each new step will teach us what might stun us. We should be patient and enthusiastic whether we win or lose- every victory shall give us happiness, and every defeat shall give us hope.

Rupal

B.Com (P)
Second Year

What will you do?

When all the doors are closed
When all the windows are bolted
Do you stand there and cry, or
Do you dig your way out,
or blow up the roof?

When you are betrayed
When you are heartbroken
Do you hate that person with all your soul
Or do you cry about it,
or move on?

When your own mind is your enemy
When your heart is a devil
Do you find ways to silence their voice, or
Do you accept them and live with a
compromise?

When night is as dark as a raven's skin
When moonlight doesn't reach your door
Remember that's when stars shine the most
And that's when you must fight your best.

Sonali

English (H)
First Year

Where is beauty?

Where is beauty?
Is it in the rips of your jeans?
Or the shirt under her Burkha?
Does your makeup make you beautiful?
Or is it your inner beauty that's powerful?
Trying to be unique, but acting the same,
Always competing in this infamous game.
Climbing the ladder just to get ahead,
Gaining nothing, but mere social fame?
Blending yourself within the current trends,
Becoming a different person,
Losing all your sense of self.
Wasting time hiding your 'flaws',
Just to look appealing according to the
societal norms?
Afraid of facing the real world,
Dwelling in the land of fantasy,
Hiding behind that fake image
Created online
Just to conceal your insecurity.
Search inside yourself for love,
It has to start somewhere.
Love thyself first,
Before others even start to care.

Jasmine Kaur
English (H)
Third Year

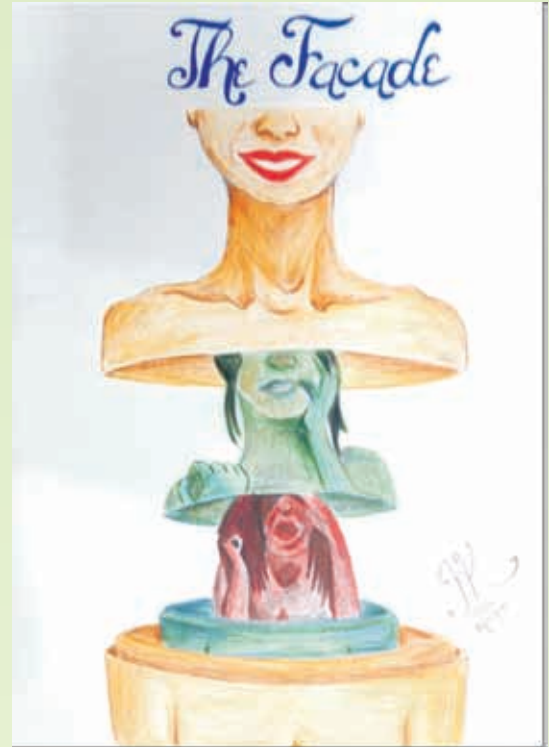

Illustration By: Jasmeet Kaur English (H), Third Year

Unbreakable

Brightest are those eyes
Which have cried the most
Which were lost in the ocean
With no sight of the coast

Loudest are the laughs
Which disguise the pain
Walking, tumbling, crawling
On the deserted lane

Strongest are those people
Who have fought alone
Rising above their demons
Willpower, filled up in their bones

No matter who you are
No matter what you get told
You have it all in you to conquer-
An unbreakable soul which can never be sold.

Sonali
English (H)
First Year

42nd BANI KIRTAN COMPETITION

SUN FOUNDATION

Golden Jubilee Celebrations

हिन्दी विभाग

नर हो, न निराश करो मन का

कुछ काम करो, कुछ काम करो
जग में रह कर कुछ नाम करो
यह जन्म हुआ किस अर्थ अहो
समझो जिसमे यह व्यर्थ न हो
कुछ तो उपयुक्त करो तन को
नर हो, न निराश करो मन को।

विषय सूची

1. सम्पादकीय		3
2. मैं बोझ नहीं हूँ	प्रणवी झा	4
3. शिक्षा	अंजू वधवा	4
4. नारी हूँ मैं	मुस्कान पारचा	5
5. वैश्वीकरण के दौर में हिन्दी को लेकर रोजगार की समस्या	कंचन यादव	6
6. ईश्वर का उपहार	हरजीत कौर सैनी	8
7. बचपन	श्रद्धा शर्मा	8
8. यह है हिन्दुस्तॉ मेरा	जिल्ले हुमा	9
9. मेरी माँ	नीतू	10
10. पर्यावरण	काजल अरोड़ा	10
11. स्वर्णिम जयन्ती के उपलक्ष्य में महाविद्यालय की प्रशस्ति	डॉ. कुलदीप कुमार सहगल	11
12. ज्ञान विज्ञान की भाषा बने हिन्दी	रितिका	12
13. मेरे साहस का प्रतिबिम्ब	डॉ. रश्मि वर्मा	13
14. देशभक्ति	अर्चना उपाध्याय	14
15. यही सच जाना है	डॉ. रश्मि वर्मा	14
16. आवाज़	वरेनी अवस्थी	14
17. जिन्दगी	नीलम	15
18. क्षणभंगुर	डॉ. रूबल	15
19. डोर संबंध की	अल्का शुक्ला	16
20. डोर	चांदनी शर्मा	17
21. अल्मारियों से झांकती पुस्तकें	अल्का शुक्ला	17
22. कबीर के काव्य में मानवतावाद	डॉ. सविता	18
23. अपनी नई दुनिया	जया सहाय	22
24. खुशबू	चांदनी शर्मा	22
25. माँ तू है तो मैं हूँ	जया सहाय	23

दोस्तों,

इस वर्ष की खासियत यह है कि अपनी स्थापना के पचास वर्ष पूरे होने पर कॉलेज इस वर्ष को स्वर्ण जयन्ती के रूप में मना रहा है। कॉलेज को स्थापित हुये भले ही पचास वर्ष पूरे हुए हों, लेकिन इसके उद्देश्य और माप का ऐतिहासिक महत्त्व सदियों पुराना है। हमारे कॉलेज की इसी भूमि से स्वयं माता सुंदरी जी ने समाज को एक दिशा और मैत्री का संदेश दिया। आत्तायी सत्ता के समक्ष चुनौती पेश करते हुए उन्होंने महिला होते हुए भी समाज की गढ़ी-गढ़ाई मान्यताओं को तोड़कर एक मिसाल के रूप में अपने आप को स्थापित किया। इसी व्यक्तित्व से प्रेरणा लेकर दुनिया की आधी आबादी को शिक्षित और जागृत करने के उद्देश्य से इस स्थान पर हमारे कॉलेज की स्थापना हुई।

हमारे कॉलेज की पत्रिका 'बाणी' किसी न किसी रूप में इसी उद्देश्य को आगे बढ़ाने का ही कार्य कर रही है। इसके माध्यम से कॉलेज की छात्राएँ अपने मन के भावों और विचारों को अपनी रचनाओं के माध्यम से अभिव्यक्त करती हैं। उनकी द्वारा मिली रचनाओं को पढ़कर यह तो पता चलता है कि वे अपने तथा अपने समाज को लेकर कितनी चिंतित हैं। वे सिर्फ चिंता व्यक्त करके ही अपनी जिम्मेदारी को पूरा नहीं करती, वरन मंजिल तक पहुँचने और समाधान के रास्ते भी अपनी रचनाओं के माध्यम से प्रस्तुत करती हैं। इनका यह उत्साह और अभिव्यक्ति का जज़्बा आगे भी इसी प्रकार बना रहे, इन्हीं शुभकामनाओं के साथ इस वर्ष की पत्रिका 'बाणी' आपके समक्ष प्रस्तुत है। और अंत में यह वर्ष हिन्दी साहित्य जगत के लिए दुःखद रहा क्योंकि इस वर्ष हिन्दी जगत के कई महान रचनाकार हमारे बीच नहीं रहे। संजीव कुमार, अजीत कुमार, कुंवर नारायण, दूधनाथ सिंह, केदारनाथ सिंह, रजनी तिलक के साहित्यिक और सामाजिक योगदान को भुला पाना असंभव रहेगा। इन सभी रचनाकारों को सहृदय श्रद्धांजलि देते हुए सादर नमन।

डॉ० लक्ष्मी

संपादिका-हिन्दी विभाग

मैं खोझ नहीं हूँ

जब अपने गम ज्यादा लगने लगे
एक बार बाहर निकल कर देख लेना।
खुद से ज्यादा,
उनकी आँखें नम देख लेना।
यहाँ कोई इश्क का, तो कोई
किसी के बातों का मारा हुआ है
एक बार उन्हें भी देख लेना
जो सारे जहाने से हारा हुआ है
एक ही दुनियाँ में कई दुनियाँ बसती है,
किसी की खुशियाँ उजालों में, तो
किसी की अंधेरो में सजती है।
सब कुछ होकर भी कोई रोता है,
खुद न सोकर भी, कोई
नए कल की उम्मीदों में सोता है।
बस थोड़ी-सी समझ ही जरूरी है
किसी की जिंदगी पूरी होकर भी
अधूरी है, तो
किसी की अधूरी होकर भी पूरी है।

प्रणवी झा
बी.ए. (इतिहास)
तृतीय वर्ष

शिक्षा

शिक्षा है अधिकार हमारा...
जहाँ विद्यार्थी को मिलता है,
पथ का एक किनारा
उज्ज्वल है उनका भविष्य,
जो शिक्षा ग्रहण करते हैं,
आज देखो वह विद्यार्थी,
अपनी मंजिल पर खड़े हैं
शिक्षा का महत्त्व जो जाने,
आज वह है कामयाब
जो शिक्षा को समझ गया,
वह चढ़ गया जीवन की सारी सीढ़ी
समझ जाओ मेरे साथियों,
शिक्षा की यह नव पीढ़ी
जो शिक्षा ग्रहण करें,
अध्यापिका दे उसे यह वरदान
भविष्य में वह बालक करेगा,
अपने भविष्य का कल्याण
आज जो ज्ञान प्राप्त कर रहे हैं,
वह है बहुत समझदार क्योंकि
शिक्षा है हमारा अधिकार...
भारत में शिक्षा करके,
भारत को महान बनाएंगे
कल भारत के बेटा-बेटी,
पढ़ लिखकर नाम कमायेंगे
आओ चलो मिलकर करे,
भारत का विकास,
क्योंकि शिक्षा है हमारा अधिकार....

अंजू वधवा
बी.ए. (आनर्स) हिन्दी
द्वितीय वर्ष

नारी हूँ मैं

नारी हूँ मैं अबला नहीं,
मेरे बगैर दुनिया का कोई आकार नहीं
मानते हैं लोग मुझे कमजोर,
अपहरण, हत्या, बलात्कार
हर जगह यही शोर
नारी है घर तक सीमित है यह सोच,
16 दिसम्बर और
कई तारीखों पर जंगली लोग
खा गए मुझे नोच
कर दी स्थिति ऐसी मेरी,
पर सोचने में हुई देरी मुझसे
लेना है हक, अपना, माँगना नहीं,
मुझे ही करना है अब,
अपने लिए जो हो सही
अपने बल पर जीना है, जीवन अपना,
बचपन से था मेरा यही सपना
पर बड़े होकर शादी कर दी,
बड़ों ने निर्णय किया, नहीं थी मेरी मर्जी
पढ़-लिख कर नाम कमाना और
भविष्य बनाना था,
लेकिन बड़ों का निर्णय टालना
कहा मेरे बस में था
पूरी जिंदगी रसोई और दूसरों
की सेवा में गुज़ारी मैंने,
अब तोड़नी होगी जंजीरे और बंधन
अपनी मर्जी से पहनूँगी मैं कपड़े
मुझे नहीं होगी परवाह किसी की भी चाहे
पढ़ना लिखना और नाम कमाना
होगा मेरा काम,

खुद कमा कर,
घर में लूँगी, बराबर का हिस्सा
बाद में सभी याद करेंगे
मेरी बहादुरी का किस्सा
लड़की बोझ नहीं
वो बेटे से बढ़कर,
साबित किया था,
संतोष यादव ने पहाड़ पर चढ़कर
कई महिलाओं ने
साबित किया महिला होना
कोई गुनाह नहीं,
बात यही है सही
नारी हूँ मैं अबला नहीं

मुस्कान पारचा
बी.ए. (प्रोग्राम)
प्रथम वर्ष

वैश्वीकरण के दौर में हिन्दी को लेकर रोजगार की समस्या

भारत एक बहुसांस्कृतिक, बहुभाषिक देश है। जिसमें अनेको धर्मों, भाषाओं, संस्कृतियों, व अलग-अलग संप्रदायों के लोग निवास करते हैं। परन्तु भारत देश हिन्दी भाषा का एक विशेष स्थान रहा है। भारत की आजादी से पहले भी भारतीय अपने भाषाओं के माध्यम से ही एक दूसरे से जुड़े हुए थे। सन् 1947 के दौर में महात्मा गाँधी व अनेक स्वाधीनता आंदोलन से जुड़े राजनेताओं ने भारतीयों को एकता के सूत्र में बांधने व भारतीयों को स्वाधीनता आंदोलन के लिए जागृत करने के लिए हिन्दी भाषा को ही अपना माध्यम बनाया।

महात्मा गाँधी ने हमेशा हिन्दी भाषा को ही महत्ता दी। सन् 1947 के भारत आजादी के बाद भी यही निर्णय किया गया की राजकाज की भाषा भी हिन्दी को ही बनाया जाना चाहिए। वह हिन्दी भाषा को प्रोत्साहित किया

जाना चाहिए परन्तु ब्रिटिश काल के दौरान यहाँ का सारा प्रशासनिक कार्य अंग्रेजी भाषा में ही होता था इसलिए निर्णय यह लिया गया था कि जब तक हिन्दी में प्रशासनिक कार्य की शुरुआत नहीं होता तब तक अंग्रेजी में ही प्रशासनिक कार्य होगा परन्तु अंग्रेजी भाषा में कामकाज करने का भी समय निर्धारित किया गया था। परन्तु आज के समय में इसका अर्थ ही बदल गया है। सब अंग्रेजी भाषा के अधीन होते जा रहे हैं और हिन्दी जैसे समाज से अलग हो गई है।

वैश्वीकरण के इस दौर में हिन्दी के समक्ष रोजगार की समस्याएँ बढ़ती जा रही है। वैश्वीकरण ने जहाँ विश्व को एक रूप में बांध दिया व वैश्विक रूप से पूरे संसार को जोड़ा है वही इसका नकारात्मक प्रभाव हमारी मातृभाषा पर पड़ रहा है। वैश्वीकरण के संदर्भ में वैश्वीकरण एक

ऐसी प्रक्रिया है जिसने संपूर्ण विश्व को आर्थिक, सांस्कृतिक, सामाजिक व राजनैतिक स्तर पर जोड़ दिया है और वैश्विक स्तर पर विकास को भी बढ़ावा दिया है परन्तु जहाँ वैश्वीकरण प्रत्येक देश में सभी साधन उपलब्ध करा रहा है वही भाषिक स्तर पर वहाँ की मूल भाषा का विनाश होता जा रहा है। राजभाषा व राष्ट्रभाषा हिन्दी है। परन्तु आज इस दौर में हिन्दी का अस्तित्व ही खतरे में पड़ गया है। प्रशासनिक कार्य, बैंकिंग कार्य आदि सभी कार्य को करने की मूल भाषा अंग्रेजी बन गई है।

जो भारतीय लोगों को अंग्रेजी भाषा की और अग्रगण्य होने पर मजबूर कर रहा है फलस्वरूप हमारे समक्ष अपनी मातृभाषा को लेकर कठिनाईयाँ बढ़ती जा रही हैं।

वैश्वीकरण का रोजगार पर प्रभाव

रोजगार मानव के जीवन शैली का अभिन्न अंग है क्योंकि रोजगार के माध्यम से ही वह अपने जीवन के लिए कुछ संचित कर सकता है परन्तु आज भारतीय नवयुवकों व

नवयुवतियों के समक्ष एक महत्वपूर्ण चुनौती रोजगार की है। क्योंकि अपनी मातृभाषा का ज्ञान होने से उन्हें रोजगार प्राप्त नहीं हो रहा है वैश्वीकरण के कारण विश्व के अलग-अलग देशों की कंपनियाँ यहाँ अपने पैर पसार रही हैं और उन्हें अपने कार्यों व कामकाज के लिए यहाँ के लोगों की आवश्यकता पड़ती है इस प्रकार लोगों को रोजगार तो मिल जाता है परंतु उन्हें अपनी भाषा का ज्ञान रखना पड़ता है।

इंटरनेट, टेलीविजन, रेडियो, समाचार पत्र व एफ. एम. आदि के माध्यम में भी अंग्रेजी भाषा का प्रचलन अधिक है ऐसे में प्रत्येक क्षेत्र में केवल अंग्रेजी ने ही अपना कब्जा जमा रखा है। हिन्दी की मांग कम होती जा रही है और अंग्रेजी भाषा में रोजगार का स्तर बढ़ता जा रहा है जिसका स्पष्ट प्रभाव भारत के हिन्दी भाषी लोगों पर पड़ रहा है।

14 सितंबर को संपूर्ण भारत वर्ष में हिन्दी दिवस मनाया जाता है जिसे सभी सरकारी दफ्तर, कार्यालयों, स्कूलों, कॉलेजों आदि में मनाया जाता है। परंतु हिन्दी भाषा के प्रचलन व इसमें रोजगार की ओर कोई विचार विमर्श नहीं किया जाता।

भारत की 85% आबादी हिन्दी भाषी है। आज हिन्दी भाषा में डिग्री हासिल करने वाले लोग भी हिन्दी में रोजगार की समस्याओं से जूझ रहे हैं।

वैश्वीकरण ने इस दौर में शिक्षा, समाज, संस्कृति, भाषा, जीवन शैली सभी में परिवर्तन कर दिया है जिस पर

अधिकतर प्रभाव पश्चिमी देशों का है।

इसका सबसे बड़ा कारण यह है कि आज के दौर में सभी क्षेत्रों में कम्प्यूटर का प्रयोग किया जाता है जिस पर काम करने की शैली अंग्रेजी है जिसके कारण सभी को अंग्रेजी भाषा का ज्ञान होना अनिवार्य है। छोटी से छोटी नौकरी से लेकर बड़े-बड़े स्तर की होने वाली परीक्षाएँ जिसमें सिविल सर्विस, आई.ए.एस. जैसी मुख्य परीक्षाओं आदि में भी अंग्रेजी को महत्ता दी जाती है।

आज स्कूलों में बच्चे हिन्दी भाषा के स्थान पर अंग्रेजी भाषा का चयन करते हैं क्योंकि उन्हें इसी बात का भय होता है कि आगे कहीं उन्हें रोजगार की समस्या का सामना न करना पड़े ऐसे में हिन्दी भाषा छूटती जा रही है और जिन लोगों ने हिन्दी को आगे बढ़ाने का सपना संजोया था वह अधूरा ही रहा गया। महात्मा गांधी का हिन्दी भाषा को सर्वोपरि करने का सपना अधूरा ही रह गया।

हिन्दी मातृभाषा, राष्ट्रभाषा व राजभाषा केवल मात्र के लिए ही है क्योंकि इसके रोजगार की भाषा के रूप में कोई पहचान नहीं है। हिन्दी भाषा के रूप में रोजगार की समस्या प्रमुख है।

कंचन यादव
बी.ए.

ईश्वर का उपहार

शायद कमी है एक बेटी की,
वह हो तो सूने आंगन में प्रेम पनपता
भाई की कलाई में स्नेह का बन्धन बंधता
माता पिता के हृदय में विश्वास उपजता
सब के मन में खुशी का सुन्दर फूल खिलता।

शायद कमी है एक बेटी की,
जो अगर कभी होती तो
घर को स्वर्ग बनाती
घर का आंगन, पिता की गोदी
और माँ का आँचल खुशहाल बनाती।

शायद कमी है एक बेटी की,
बेटियों के बिना सब सूना है
बेटियाँ ही परिवार का आधार है
बेटियाँ ही जीवन का सार है
बेटियों से तो जीवन नौका पार है।

बेटियों की हत्या मत करो
पुत्री की किलकारी से घर भरो
बेटी करेगी सारे सपने साकार
पुत्री ही है ईश्वर का दिया उपहार।

हरजीत कौर सैनी

बी.ए. हिन्दी (आनर्स)

बचपन

भले ही छोटा रहा बचपन
लेकिन शरारतें कभी कम नहीं हुईं
भले ही मिली हार कई बार
लेकिन कोशिशें कभी कम नहीं हुईं
भले ही बंद हो गए कई रास्ते
लेकिन कदमों की आहट कम नहीं हुईं
भले ही मिले आँसू बहाने के कारण
लेकिन चेहरे पर मुस्कुराहट कम नहीं हुईं
भले ही मुँह मोड़ा हो अपनों ने
लेकिन दिल की मोहब्बत कम नहीं हुईं
भले ही कम मिली है आज़ादी
लेकिन आज़ादी के लिए लड़ाई कम नहीं हुईं
भले ही टूट गई हूँ कई बार
लेकिन उठकर संभलने की आदत कम नहीं हुईं
भले ही न उड़ पाई आसमां में
लेकिन चाँद पकड़ने की इच्छा कम नहीं हुईं
भले ही मिली हो नफरत किसी से
लेकिन प्यार भरी बाँहें कम नहीं हुईं
भले ही घोर अंधेरी रहीं रातें
लेकिन रोशनी की किरण कम नहीं हुईं
भले ही टूट गए हो कई सपने
लेकिन उम्मीदें कभी कम नहीं हुईं
भले ही डर लगता है जिंदगी से
लेकिन जीने की चाहत कम नहीं हुईं।

श्रद्धा शर्मा

प्रथम वर्ष

Bani

द्वितीय पुरस्कार से
पुरस्कृत कविता

यह है हिन्दोस्ताँ मेरा

जहाँ मिट्टी में सोना है
जहाँ रिशतों में खुशबू है
जहाँ दिल में तिरंगा है
जहाँ आँगन में होली है
जहाँ हर मोड़ पर है ईद
वही तो देश है मेरा
वही तो ताज है मेरा
क्या अभी नहीं समझे?
यह है हिन्दोस्ताँ मेरा
यह है हिन्दोस्ताँ मेरा

जहाँ बारिश की बूंदों से
खिलती है कई कलियाँ
जहाँ इंसा के पसीनों से
ज़मीं अनाज देती है
जहाँ सीख बड़ों की
हमें चलना सिखाती है
वही तो देश है मेरा
वही तो ताज है मेरा
क्या अभी नहीं समझे?
यह है हिन्दोस्ताँ मेरा
यह है हिन्दोस्ताँ मेरा
ये आसमाँ के नीचे

जो हम सब खड़े हैं आज
है बहुतों की ये कुर्बानी
हमेशा याद रखें हम
यही एक आस थी उनकी
जिन्होंने दी ये आज़ादी
बड़ी मुश्किल में जीता थी
जिन्होंने ये आज़ादी

हमारे दिल में रहते हैं
जिन्होंने दी ये आज़ादी
जहाँ नानक की बानी है
जहाँ गोविंद ज्ञानी थे
कहीं मन्दिर कहीं मस्जिद
कहीं गुरुद्वारा, कहीं गिरजा
जहाँ दुनिया का हर रंग है
वही तो देश है मेरा
वही तो ताज है मेरा
क्या अभी नहीं समझे
यह है हिन्दोस्ताँ मेरा
यह है हिन्दोस्ताँ मेरा।

जिल्ले हुमा
बी.ए. (प्रोग्राम)
द्वितीय वर्ष

मेरी माँ

बहुत याद आता है माँ,
जब भी होती थी मैं परेशान
रात-रात भर जगकर
तुम्हारा ये कहना कि
कुछ नहीं.....सब कुछ ठीक हो जाएगा।

बहुत याद आता है माँ, मेरे सफल होने पर,
तेरा दौड़कर खुशी से गले लगना।
याद आता है माँ, तेरा शिक्षक बनकर
नई-नई बातें सिखाना,
याद आता है माँ

कभी दोस्त बनकर, हँसी मजाक कर,
मेरी खामोशी को समझ लेना।
याद आता है माँ,

कभी गुस्से से डाँटकर,
चुपके से पुकारना, फिर सिर पर अपना
स्नेह से भरा हाथ फेरना,
याद आता है माँ

बहुत अकेली हूँ, दुनिया की भीड़ में,
फिर से अपना ममता का साया दे दो माँ
तुम्हारा स्नेहरा भरा प्रेम
बहुत याद आता है माँ।

नीतू

हिन्दी विशेष
द्वितीय वर्ष

पर्यावरण

युग बदल रहा है, पर्यावरण पर असर कर रहा है
ऐ मानव, पर्यावरण बदल रहा है।
ऐ मानव, सोच आज का पर्यावरण कैसा है?

हिमखंड नष्ट हो रहे हैं।
वनस्पतियाँ क्यों नष्ट हो रही हैं।
पशु पक्षी का जीवन नष्ट हो रहा है।
ऐ मानव हो गंभीर तू क्यों सो रहा है?

पर्यावरण बदल रहा है
ये है तेरी लालसा का असर
वृक्ष कम, उपयोग ज्यादा
धूप कम धूल ज्यादा
हवा, पानी, कम, प्रदूषण ज्यादा
नदी सागर नष्ट हो रहे हैं
ऐ मानव तू क्यों सो रहा है।

ऐ मानव ये सवाल है तेरे भविष्य का
ऐ मानव तब तू जाग जा
इस प्रश्न का उत्तर सुनना
ऐ मानव तू क्यों सो रहा है।
पर्यावरण बदल रहा है
तेरे भविष्य की ओर चल रहा है
अपने मस्तिष्क को जगा। सही राह में जगा।
अपने संसार को बचा।

वरना धरती होगी जीवन न होगा।
ऐ मानव अब तो जाग जा।

काजल अरोड़ा
द्वितीय वर्ष

स्वर्णिम जयन्ती के उपलक्ष्य में महाविद्यालय की प्रशस्ति

श्रीमाता सुन्दरी देवी के करुणा ने खिलाया है,
उपवन यह महाविद्यालय देता शुभ छाया है।
ज्ञान कला सुन्दर नीति सुमनों से उड़ाकर गन्धि,
शिक्षित करके कन्यायें जग को महकाया है।
छात्राओं की प्रगति पताका धारण धर्म निभाते,
जीकर अर्धसदी स्वर्णिमोत्सव हर्षाया है।

श्री माता गुजरी देवी तुम्हरे लाल करे नमन
गुरुगोविन्द नाम धराया होकर सत्य हेतु अर्पण।
श्री गुरुग्रन्थ कृपा प्रचार कर अत्याचार मिटाया,
बलिदानों से क्रान्तिवीर ने भूमिभार हटाया।
न्याय प्रेम करुणा सेवा का जो सन्देश सिखाया,
महाविद्यालय ने शिक्षण से वह निज कर्म बनाया।

उन्नीस सौ सड़सठ से गुरुद्वारे की सुखद शरण में,
अल्पसाधनों लघुप्रांगण और सीमित पाठ्य-विषय में।
अतिन्यून छात्राओं ने विद्या लघुस्त्रोत बहाया,
अर्धसदी पूरी कर वह महासागर सम लहराया।
आज भवन का विस्तारण वैज्ञानिक सुखसुविधायें हैं,
सभागार सुन्दर तकनीकी पुस्तकालय है।

वर्तमान में छात्राओं की संख्या बहुत बड़ी है,
जिनकी गिनती पाँच सहस्र सीमा के पार गई है।
पाठ्यक्रमों की वृद्धि से नित निज निर्माण किया है,
आजीविका अवसर दे शिक्षक विस्तार किया है।
शिक्षण में गुणवत्ता लाकर अधिगम सरल बनाया,
नैक यू.जी.सी. मानदण्ड पर संस्थान सफलाया।

स्नातक योजनास्तर वाले पाठ्यक्रमों से शुरू हुआ,
आज प्रतिष्ठा और स्नातकोत्तर विषयों में गुरु हुआ।
साप्ताहिक और दैनिक दोनों विधियों से अध्यापन है,
रोजगार के प्रशिक्षणों की सुविधाओं का स्थापन है।
अर्थशास्त्र, वाणिज्य, सांख्यिकी, कम्प्यूटर और गणित
विधा, राजनीति विधा दर्शन, इतिहास, मनोविज्ञान तथा।
शिक्षा शास्त्र विभागों में दो रोजगार पर ध्यान जहाँ,
हिन्दी, पंजाबी, संस्कृत, उर्दू, इंग्लिश का है ज्ञान यहाँ।

संगीत विद्या सुन्दर है सांस्कृतिक गतिविधियाँ हैं,
एन.सी.सी. और खेल निराले पुरस्कार की झड़ियाँ हैं।
व्यवसायों से जुड़ी प्रशिक्षण कक्षाएँ संचालित हैं,
यात्रा एवं भ्रमण विषय में डिप्लोमा संधारित हैं।
फ्रेन्च तथा स्पेनिश जर्मन भाषाओं का है डिप्लोमा,
कम्प्यूटर प्रारम्भिक शिक्षा से जन-जन का मन झूमा।

एन.एस.एस. युक्त प्रशिक्षणकर्ता गुणवत्ता का संवर्धन,
प्राणी सेवा लंगर वितरण प्रभू पूजा और गुरु वन्दन।
मानवता की सेवा ही तो मौलिक धर्म हमारा है,
छात्रवृत्ति और सुलभ सुशिक्षा दे संदेश प्रचारा है।
प्रभु प्रार्थना सुने सुवर्णिम अर्धसदी की भाँति,
सभी वर्ष उत्सव सुख होवे संबर्धित हो थाति।
सेवा प्रेम परस्पर गहरा कभी न खण्डित होगा,
सुदृढ़ यह संकल्प महाविद्यालय कुल सम होगा।

डॉ. कुलदीप कुमार सहगल
(संस्कृत विभाग)

ज्ञान-विज्ञान की भाषा बने हिन्दी

परिचय :-

हिन्दी आम जन की भाषा है। हिन्दी की आवश्यकता प्रत्येक क्षेत्र में पड़ती है। हिन्दी एक ऐसी भाषा है, जिसके बिना सीखें; प्रशिक्षण लिये प्राप्त किया जा सकता है। हिन्दी के बहुत सारे महान कवि, लेखक हुए हैं; जिन्होंने हिन्दी की संकुचित दुनिया को फैलाने का प्रयास किया है। ताकि सभी लोगों को विचारों, बातों तथा मुद्दों से अवगत कराया जा सकें। हिन्दी की प्रतिष्ठा काफी समृद्ध है।

हिन्दी के साहित्यकार जैसे-महादेवी वर्मा, रामचन्द्र शुक्ल, चंद्रधर शर्मा गुलेरी आदि ने हिन्दी का विस्तार करने के लिए काफी प्रयत्न किए। जिससे आज कम से 50-60 प्रतिशत जनसंख्या हिन्दी को अपनाने लग गई है। हिन्दी की कहानियों तथा कविताओं के द्वारा ही इन्होंने लोगों को जागरूक बनाया। इनका कहानी तथा कविताएँ लिखने तथा रचनाएँ करने का मुख्य उद्देश्य यही रहता था कि अधिक से अधिक लोग इनके संपर्क में आयें। जिससे इसका क्षेत्र विकसित तथा समृद्ध होता दिखाई दें।

ज्ञान-विज्ञान की भाषा में प्रयोग :-

हिन्दी के बहुत सारे कवि, लेखक तथा साहित्यकार हुए हैं। लेकिन अगर उनके बच्चों की पढ़ाई की बात आयें तो वे अंग्रेजी को ही ज्यादा प्राथमिकता देते हैं। क्योंकि वे भी आधुनिकता पर ही निर्भर हैं। हिन्दी की उपयोगिता जानते हुए भी वे अपने बच्चों के लिए अंग्रेजी माध्यम को खोजते हैं। हिन्दी को ज्ञान-विज्ञान की भाषा का माध्यम बनाना इतना कठिन नहीं है; लेकिन फिर भी लोग इस पर कार्य नहीं करना चाहते हैं। हिन्दी को बोलने, समझने वालों की संख्या काफी अधिक है; जिसके कारण हिन्दी में चीजों को समझना काफी आसान होता है। जैसे-स्कूल, कॉलेज, या विश्वविद्यालय, महाविद्यालयों में पहले 5 वर्ष

के कोर्स होते थे, मगर अब तीन वर्ष के कर दिए गए हैं; क्योंकि बच्चे अंग्रेजी में अपने विषयों को ध्यानपूर्वक अच्छे से नहीं पढ़ पाते जिससे उनका परिणाम तथा प्राप्त की शिक्षा भी इतनी अच्छी नहीं रह पाती है। हिन्दी माध्यम से अगर शिक्षा प्राप्त की जाती तो वह काफी समृद्ध तथा कम समय में ही प्राप्त की जा सकती थी। दूसरे उदाहरण के द्वारा-आँकड़ों के अनुसार 3500 लेखकों ने कम से कम 8000 से ही अधिक रचनाएँ की हैं; जिससे लोगों के पास हिन्दी को जानने का एक अच्छा माध्यम हो गया। हिन्दी को ओर अच्छा बनाने के लिए संगोष्ठी की गई, पखवाड़े चलाये गये, कार्यक्रम हुए तथा निबंध प्रतियोगिता, आदि हुए। जिनको काफी सफलता भी मिली। आधुनिक युग में भी हिन्दी ने अपनी एक नई पहचान बना ली है; वह एक राष्ट्रभाषा के रूप में उभरकर आई है। आजकल कम्प्यूटर, टी.वी., रेडियो, विज्ञापन आदि सब कुछ हिन्दी का क्षेत्र बढ़ा रहे हैं। स्कूलों, विश्वविद्यालयों, महाविद्यालयों में भी हिन्दी को अनिवार्य कर दिया गया है। ताकि सभी लोगों को इसकी समझ हो। अंग्रेजी बच्चों को बचपन से ही सिखाने लग जाते हैं; मगर उसके कारण बच्चों का मानसिक विकास नहीं हो पाता। उनके दिमाग पर हमेशा बोझ ही रहता है, क्योंकि उनको सीखना नहीं किसी भाषा को रटना पड़ता है। अगर यहाँ हिन्दी को प्रोत्साहन मिलें तो बच्चा इस क्षेत्र में कितनी तरक्की कर सकता था। हिन्दी का प्रयोग अब अस्पतालों में डॉक्टरों द्वारा, भीड़ों में लोगों द्वारा, लेखकों ने संगोष्ठी में तथा पुस्तकों की भाषा का माध्यम भी हिन्दी को चुन लिया गया है। जैसे-मेडिकल, अध्यापन, आई.टी.आई., कम्प्यूटर आदि सभी में अब हिन्दी को प्रोत्साहित किया जा रहा है।

निष्कर्ष :-

आधुनिक युग विज्ञान का युग है। मगर युग यह नहीं

कहता है कि सिर्फ अंग्रेजी बोलना ही अनिवार्य है; बल्कि हिन्दी की जरूरत को भी समझता है। अंग्रेजी के साथ-साथ हिन्दी को भी यह पूर्ण अधिकार देने लगा है। पहले तकनीक इतनी विकसित नहीं थी कि हिन्दी को अंग्रेजी या अंग्रेजी को हिन्दी में परिवर्तित करना आसान था। मगर धीरे-धीरे यह सफल हो गया। अब अंग्रेजी के स्थान पर हिन्दी को लोग समझने की भाषा की संज्ञा देते हैं। अंग्रेजी अंग्रेजों द्वारा लाई गई थी; तथा यह भी कहना गलत नहीं होगा कि पश्चिमी सभ्यता का असर ही अंग्रेजी भाषा के आवागमन को दिखाता है। पुस्तकों की भाषा का माध्यम अगर हिन्दी होता है तो बच्चा रटने पर नहीं बल्कि उसको प्रैक्टिकल करने का ज्यादा जज्बा रखता है। हिन्दी को मातृभाषा की संज्ञा ऐसे ही नहीं दे दी गई; कुछ इसमें

अलग या विशेष है; तभी तो दे दी गई। हिन्दी के क्षेत्र को हमेशा बढ़ोत्तरी ही मिली है; क्योंकि हमारे देश की अधिक जनसंख्या पढ़ी-लिखी नहीं है। वह सिर्फ हिन्दी को ही जानती है; क्योंकि इसको आसानी से समझा जा सकता है।

जैसे-

**“हिन्दी को जानो इसमें भरा है ज्ञान,
इसको पहचानो यह देखा तुम्हें एक नहीं
पहचान।”**

रितिका
हिंदी विशेष

मेरे साहस का प्रतिबिम्ब

टूटे काँच के ढेरो से चुन के लाई हूँ मैं कुछ काँच बुझती राखों के पर्वत में लाना चाहती हूँ मैं आँच इक अम्बर है नीला जिस पे लिखे कुछ पैगाम उन पैगामों में अपना लिखना चाहती हूँ। मैं नाम मेरे साहस का प्रतिबिम्ब ढूँढ रही हूँ निगाहें काँच के विश्वास, दिनकर की आँच, कम कर रही चाहे आशा और निराशा के बीच जीवन साँसे झूल रही हूँ। अतीत और भविष्य के संग वर्तमान भी भूल रही है।

हिम से निकली एक नदी के सागर में मिलती है। आँधी को सहकर एक कली फूल बन के खिलती है। ढूँढ रही हूँ मैं सागर जैसे कोई बेनाम नदी हूँ। अपनी मंजिल की तलाश हे एक आकांक्षा में बंधी हूँ लौट कर आओ मेरे दर्पण, इस नदी को सागर दे दो। मेरे जीवन का लक्ष्य, मेरा चैन, तुम स्वयं आकर दे दो।

डॉ. रश्मि वर्मा
सहायक प्रोफेसर

देशभक्ति

कुछ नशा तिरंगे की आन का है,
कुछ नशा मातृभूमि की शान का है।
हम लहरायेंगे हर जगह ये तिरंगा,
नशा ये हिन्दुस्तान के सम्मान का है.....

मेरी धड़कनों में धड़कता रहे तू,
मेरे देश तुझको नमन है मेरा,
जीऊ तो जुबां पर तेरा नाम हो,
मरूं तो तिरंगा कफन हो मेरा।

चढ़ गये जो हंसकर सूली,
खाई जिन्होंने सीने पर गोली,
हम उनको प्रणाम करते हैं,
जो मिट गये देश पर,
हम उनको सलाम करते हैं।

जब आँख खुले तो धरती हिन्दुस्तान की हो,
जब आँख बंद हो तो यादें हिन्दुस्तान की हो,
हम मर भी जाए तो कोई गम नहीं,
मरते वक्त मिट्टी हिन्दुस्तान की हो।

आजादी की कभी शाम न होने देंगे,
शहीदों की कुर्बानी बदनाम ना होने देंगे,
बच्चे हैं जी! एक बूंद भी लहू की तब तक
भारत माँ का आँचल नीलाम ना होने देंगे।

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (संस्कृत विशेष)

यही सच जाना है

पानी वही है, तैरने के अन्दाज़ बदल जाते हैं, साज वही है,
वक्त के साथ आवाज़ बदल जाते हैं। ज़िन्दगी को
समझ कर, यही सच जाना है, आज को संभाल लो, तो
आने वाले कल सँवर जाते हैं।

जो डर तुम्हें रोकता है महज़ एक सोच है, थोड़ा हौंसला
करने से ख़्वाब हकीकत में ढल जाते हैं। अच्छा है उतना
ही सीखिए और सिखाइए जितना जरूरी है। वरना तूफ़ान
पार कर साहिल पे जहाज़ डूब जाते हैं।

डॉ. रश्मि वर्मा

सहायक प्रोफेसर
(गणित विभाग)

आवाज़

बन गए इन्सान जिंदा लाश अब,
मर गई हैं सोच, थमें सवाल अब।
द्रोह हो, असभ्य हो, तुम तो हमसे भिन्न हो,
समाज में नहीं जगह, जब तक प्रश्न चिह्न हो॥

नहीं होते इन्सान पैदा, वो बनाते हैं हमें,
देश क्या है, धर्म क्या है, वो सिखाते हैं हमें।
आत्मा का क्या पता सोच उनकी देन है,
तुम सवाल मत करो जीवन भी उनकी देन है॥

पर ज़िद है कुछ की, वो भी पीछे न हटेंगे,
जान भी ले ले तो भी प्रश्न करेंगे।
कितनी लगाओ पांबदियाँ ये सोच सदा आजाद है,
तब तक ही इन्सान तुम,
जब तक बुलन्द आवाज़ है॥

वरेनी अवस्थी

तृतीय वर्ष

जिन्दगी

लिए दिलों में दर्द
आँखों में आंसू
और होंठों पर एक सवाल,
कि आखिर ए नसीब
तु मुझसे ही क्यों रूठा है।

मन मेरा भी खेलने को करता है
मन मेरा भी पढ़ने को करता है
मेरे भी कुछ स्वपन
मेरी भी कुछ इच्छायें
तुझसे करती है एक सवाल
कि आखिर ए नसीब
तु मुझसे ही क्यों रूठा है।

नन्हा सा बच्चा हूँ अभी
कोमल से कुछ ख्वाब हैं मेरे
मुझे इसे पूरा करने दो
मुझे बढ़ने दो
अभी से रोटी कपड़ों की लालच में
मेरे बचपन में जहर न घोलो

न लौटकर ये बचपन फिर आएगा
नसीब न तु मुझे हँसाएगा
कुछ जज्बा है करने को
अंगारों पर चलकर कुछ कर गुजरने को

ए नसीब तू मुझे न रोक-टोक
बढ़ने दे आगे मुझे
ऐसे न हीन मेरी जिंदगी
ऐसे न हीन मेरी जिंदगी

नीलम

हिन्दी विशेष

क्षाणभंगुर

रिश्ते निभाने की चाह में चहकती
तो कभी-कमाने की ऊहा-पोह में
सरपट सी दौड़ती ये जिन्दगी।

अलग-अलग मोड़ पर,
अलग-अलग किरदार निभाती
ये जिन्दगी।

चाहती है लपक लेना,
तमाम चीजें दुनिया की
ये जिन्दगी।

घिसटती है इसी होड में
चाहे न चाहे, एक अनचाही दौड़ में
ये जिन्दगी।

अफसोस!
लगाती रही हिसाब-सब गैर जरूरी चकाचौंधा का
न लगा पाई कीमत-बेहिसाब सौन्दर्य की
काश!
रेनघड़ी बदलते वक्त
फिसल होता हाथ कभी
तो जरूर होश में आई होती ये जिन्दगी।

किसी रोज स्वयं को समझने में
लगाई होती ये जिन्दगी।
तो जरूर नई भूमिका में
आई होती ये जिन्दगी।

डॉ. रुबल

सहायक प्रोफेसर
(राजनीति विज्ञान)

डोर संबंध की

आज भी नारी के लिए
नहीं बदला है जमाना....
हर बार वहीं घटनाएं
सुनने को मिलती हैं रोजाना...

इतिहास के पन्नों को पलटने पर
पता चलती है नारी की स्थिति...
अब भी वैसी ही है
जैसे हालत पहले थी...

कहने को देश विकास कर रहा है
पर नारी का भय तो बढ़ ही रहा है...
नारी पहले भी दुखी थी, आज भी परेशान है
वो पहले भी दबी-सी थी,
आज भी सहमी-सी है...

जहाँ नारी को लक्ष्मी, सरस्वती के
रूप में पूजा जाता है...
वहीं उसे अपनी आबरू
को बचाना पड़ता है...

यह देश की बदनसीबी है
कि स्थिति चीरहरण से..
निर्भया कांड तक पहुंची है
अब भी वो अपना दुखड़ा रोती है...
आज भी वो अपना चेहरा
छुपाने को मजबूर है...
पुरुष प्रधान देश को
फिर भी खुद को गुरुर है...

चित्रण : मोनिका कंदपाल

आज भी जमाना नारी पर
जुल्म ढाता जा रहा है...
अब भी उसकी इज्जत को
यहाँ लूटा जा रहा है...

सुरक्षित हूँ मैं सड़कों पर,
न सहनी पड़ेगी मुझे
अब हैवानियत घरों पर...
कब नारी ऐसा कह पाएगी
कब तक यह शर्मिंदगी उसे सहनी होगी...?

आखिर कब यह जमाना बदलेगा...
आखिर कब यह दरिंदगी का
खेल खत्म होगा...??

अल्का शुक्ला
इतिहास आनर्स
तृतीय वर्ष

डोर

जब जीत कहीं उनकी,
दिल में अपना गौरव वन जाती है
वो प्यार निराला होता है,
वो साथ निराला होता है।

उनके आँसू की एक बूँद,
जब धरातल को डगमगाती है,
वो प्यार निराला होता है,
वो साथ निराला होता है।

वो रुठ जाएँ तो तुमसे,
हर पल दुष्वार सा लगता है,
वो प्यार निराला होता है,
वो साथ निराला होता है।

जब उनकी मुस्कुराहट पर,
अमावस भी रौशन लगती है,
वो प्यार निराला होता है,
वो साथ निराला होता है।

जब चाँद निशांत की दस्तक पर,
अपनी पूर्णता पता है,
वो प्यार निराला होता है,
वो साथ निराला होता है।

चाँदनी शर्मा

बी.ए. (आनर्स)
तृतीय वर्ष

अल्मारियों से झांकती पुस्तकें

कैद हूँ अल्मारियों में,
जैस कोई कैदी....
सोचती हूँ रोज़ यही,
पढ़े कोई मुझे भी....!

स्पर्श किए हुए मुझ पर,
हो गया है ज़माना...
क्योंकि हर कोई हुआ आज,
इंटरनेट का दीवाना...!

ज़िल्दों पर मेरी आज,
धूल-सी जम गयी है...
हटाए कोई इसे भी,
बस आस यही रह गयी है...!

बेबस मैं और मेरी सखियां
तकती है इक-दूजे की अंखियाँ...
उल्टे कोई हमारे पन्नो को भी,
आएगा चैन हमको तभी...!

क्या हमारी खुशबू में,
अब नहीं रही वो ताकत...
खींच लाए जो लोगों को,
और पूरी हो जाए हमारी हसरत...!

अल्का शुक्ला

बी.ए. (इतिहास आनर्स)
तृतीय वर्ष

कबीर के काव्य में मानवतावाद

कबीर पन्द्रहवीं शती के कवि हैं। यही उनका जीवन-काल है और इन्होंने समाज में होने वाले प्रत्येक व्यवहार को बड़ी संजीदगी के साथ जिया है। यह काल संक्रान्ति का काल भी कहा गया है। सामाजिक दृष्टि से यह युग वर्ण-भेद, छुआछूत, निम्न-उच्च, सामाजिक शोषण और फलतः बढ़ती हुई भेद की खाई आदि समस्याओं से ग्रसित था। समाज धार्मिक दृष्टि से बाह्याडम्बर-प्रधानता, धर्मान्धता, हिन्दू-मुस्लिम-वैमनस्य आदि से भरा हुआ था। राजनैतिक परिस्थिति भी इन्हीं समस्याओं को सींच रही थी। इस ओर डॉ० हजारीप्रसाद द्विवेदी (कबीर) का यह कथन सत्य है कि, “कबीरदास ऐसे ही मिलन-बिन्दु पर खड़े थे जहाँ एक ओर ज्ञान निकल जाता है, दूसरी ओर अशिक्षा, जहाँ पर एक ओर से योग निकल जाता है तो दूसरी ओर भक्ति-मार्ग, जहाँ से एक तरफ निर्गुण भावना निकल जाती है, दूसरी ओर सगुण-साधना, उसी प्रशस्त चौराहे पर खड़े थे।”¹

इसलिए समाज में कबीर मात्र मूक दर्शक नहीं थे। उन्होंने समाय की दुर्दशा को देखा-परखा समाज की दिशा और भोगा था। कबीर ‘निरक्षर’ होते हुए भी इस पर मनन किया था। उनके संत और फक्कड़ स्वभाव ने उनको आकर्षित किया था तो उनके अक्खड़ व्यक्तित्व ने उनको इसका खुला विरोध करने और खुली चुनौतियाँ देने में समर्थ बना दिया था। ईश्वर के सच्चे अधिक भक्त थे और “भक्ति-तत्त्व की व्याख्या करते-करते उन्हें इन बाह्याचार के जंजालों को साफ करने की जरूरत महसूस हुई है। अतः अपनी जकड़ प्रकृति के कारण विशुद्ध है।”² कबीर के व्यक्तिगत जीवन, सामाजिक-पारिवारिक स्थिति और मानवतावादी विचारों ने भी उनको इस ओर उन्मुख कर दिया था। वस्तुतः वह मानवीय जीवन मूल्य के प्रति समर्पित थे।

समाज-सुधार करने, समाजव्यापी बुराईयों के जंजालों की ओर संकेत करने, उनकी निःसारता और दुष्प्रभावों को प्रकट करने तथा सबसे अधिक उनका खुला विरोध करने की परम्परा सिद्ध और नाथादि से ही प्रारम्भ हो चुकी थी। इन कवियों ने यह सब किया भी पर्याप्त मात्रा में किन्तु अभी तक भी कबीर में अक्खड़, तेजस्वी और ओजमय व्यक्तित्व की आवश्यकता बनी हुई थी।

समाज में कबीर स्वभाव से संत, कर्म से साधक और विचारों से मानवतावादी थे। इसलिए समाज में झुकना और समझौता करना उन्होंने नहीं सीखा था। इसलिए समाज-कल्याण उनकी ‘वाणी’ का प्रधान इष्ट बना और ‘समाज-सुधार’ करना सर्वोत्तम साधन था। उनकी काव्य ‘वाणी’ की मूल प्रेरणा यही है। जैसा कि कबीर स्वयं स्वीकार करते हैं-

“हरि जी यहै बिचारिया, साखी कहौ कबीर।
भौ सागर में जीव हैं, जै कोई पकड़े तीरा॥”³

कबीर का काव्य समाज में भारतीय जन-मन का प्रतिबिम्ब है, उसमें जनता का दुख-दर्द जनसामान्य की दुर्दशा और जनता की वेदना कूट-कूट कर भरी है इसलिए जन-मन का आक्रोश हुंकार बनकर फूटा है। इस सम्बन्ध में डॉ० सतनाम सिंह शर्मा (कबीर : एक विवेचन) के शब्दों में यह है कि, “उनकी (कबीर की) वाणी समाज के रंगीन चित्र प्रस्तुत करती है, एक नहीं अनेक, केवल रेखाचित्र ही नहीं, सरस रंगीन चित्र भी। गहन सत्यों को जिस रूप में भी सम्भव हुआ, उन्होंने प्रकट कर दिया।”⁴ समाज के इन रंगीन चित्रों में सहानुभूति भी है और आक्रोश भी है और व्यंग्य भी, यहाँ तक कि गहनता और विधानता भी है जिसमें मानवीयता का दुःख दर्द भरा पड़ा है। इसलिए कबीर-काव्य में समाज-चित्रण विपुल रूप-मात्रा में है। इसके लिए कवि

ने विविध उपादानों से ग्रहण किया है। कबीर ने अपने काव्य में ऐसे मानवीयता के ऐसे पहलुओं को छुआ है जिसे अभी तक किसी ने नहीं छुआ था।

सामाजिक दृष्टि से कबीर-काव्य का वर्ण्य विस्तृत और व्यापक है। पुरुष और स्त्री, हिन्दू और मुसलमान, उच्च वर्ग और निम्न वर्ग, सभी इसमें निहित हैं। समाज के सामाजिक, धार्मिक अनेक चित्र यहाँ मुखर हुए मिलते हैं। इनमें भी कबीर की दृष्टि अधिकांशतः दुर्बल और पतनग्रस्त पक्ष पर अधिक टिकी है। उदाहरणस्वरूप नारी-जीवन को लीजिये : इस समय नारी केवल 'काम-खिलौना' बनकर रह गयी थी। कबीर ने यद्यपि 'सती' नारी की प्रशंसा की है, उसके जननी और पुत्री रूप को सराहा है किन्तु नारी के 'रमणी और कामनी' रूप की भर्त्सना भी की है। 'कामी नर का अंग', 'माया को अंग', 'सुन्दरी को अंग' आदि की सखियाँ इसी सत्य की साक्षी हैं। इसी प्रकार, धर्म के क्षेत्र में शाक्त और कापालिक, शेख, मुल्ला, पंडित और ब्राह्मण इनके शिकार बने हैं। समाज में जप-तप, माला, पूजापाठ, मंदिर-मस्जिद, काबा-काशी आदि सभी प्रकार के बाह्याडम्बरों की पोल उन्होंने खोली है। डॉ० पारसनाथ तिवारी (कबीर-वाणी-संग्रह) ने ठीक ही लिखा है, "सच्ची बात यह है कि हिन्दी साहित्य में कबीर से बड़ा मानवतावादी कोई नहीं हुआ। उन्होंने तत्कालीन भारतीय समाज में प्रचलित समस्त अंधविश्वासों रुढ़ियों तथा मिथ्या सिद्धान्तों द्वारा प्रचारित सामाजिक विषमताओं का मूलोच्छेद करने का बीड़ा उठाया और निर्ममतापूर्वक सभी पांखड़ों पर प्रहार किया। उन्होंने तत्कालीन सामन्तों तथा शासकों को लक्ष्य कर ऐसी अनेक बातें कहीं हैं जिनसे भौतिक ऐश्वर्यों पर आधारित उनके झूठे अभिमान का मूलोच्छेद हो।" 5 उदाहरणस्वरूप कुछ पंक्तियाँ देखिये-

1. एक बूंद एक मल मूतर, एक चाम एक गूदा।
एक जोति तै सब ऊपजा, कौन ब्राह्मण कौन सूदा॥

2. कर सै तो माला जपै, हिरदै बहै डंडल।
पग तौ पाला मैं गिल्या, भाजण लगी सूला॥

3. मुसलमान के पीर औलिया, मुर्गा मुर्गी खाई।
खाला करी बेटी ब्याहै, घर में करै सगाई॥6

कवि कबीर अपनी सामाजिक परम्परा और परिस्थिति के प्रति विद्रोही हैं और कटु सत्य यथार्थ के शस्त्र से उसका सामना करते हैं। कबीर अपने मानवतावादी विचारों की शिक्षा-उपदेशों से हमको (जनता को) अत्याचार के विरुद्ध माथा ऊँचा रखने के गुर सिखाते हैं। प्रो० प्रकाशचन्द्र गुप्त (हिन्दी साहित्य की जनवादी परम्परा) के शब्दों में, "सामाजिक शोषण, अनाचार और अन्याय के विरुद्ध संघर्ष में आज भी कबीर का काव्य एक तीखा अस्त्र है। कबीर से हम रुढ़िगत सामन्ती दुराचार और अन्यायी सामाजिक व्यवस्था के विरुद्ध डटकर लड़ना सीखते हैं और यह भी सीखते हैं कि विद्रोही कवि किस प्रकार अन्त तक शोषण के दुर्ग के सामने अपना माथा ऊँचा रखता है।" 7

समकालीन समाज का सामना कबीर ने खुलकर किया है। इसके लिए मानवता हेतु उन्होंने जिस शस्त्र को अपनाया, वह है-खण्डन-मण्डन। सिद्ध और नाथों से प्राप्त इस शस्त्र की धार कबीर ने और भी अधिक तेज कर दी है। इसकी चोट से क्या हिन्दू और क्या मुसलमान, क्या शेख और क्या ब्राह्मण, क्या ब्रह्मचारी और क्या कामुक, कोई भी नहीं बचा पाया है। सच तो यह है कि भारत में समाज-सुधारक तो पहले भी बहुत हुए और बाद में भी किन्तु कबीर जैसा खण्डन करने वाला, व्यंग रूप में कहने वाला दूसरा कोई नहीं हुआ। उन्होंने हिन्दू और मुस्लिम दोनों समाजों में प्रचलित कुरीतियों-परम्पराओं का खुलकर खण्डन किया है। डॉ० पारसनाथ तिवारी ने कहा है, कि "यदि विश्लेषण किया जाये तो यह ज्ञात होता है कि हिन्दुओं के बाह्यचार-खण्डन में बेगानापन नहीं प्रतीत होता-ब्राह्मणों के प्रति वे अवश्य अपेक्षाकृत

अधिक कठोर हैं किन्तु मुसलमानों के बाह्याचार का खण्डन तो उन्होंने ऐसी उद्दण्डता से किया है जिसकी कोई तुलना नहीं। सुन्त के विरोधा में वे जिस युक्ति का आश्रय लेते हैं, वह समस्त खण्डात्मक साहित्य में अपना सानी नहीं रखती।”⁸

प्रायः समाज में कबीर को आलोचक मात्र माना जाता है, ऐसा आलोचक जिसकी दृष्टि केवल समाज की दुर्गन्ध पर गयी, जिसने केवल समाज के कुरूप को देखा-उघाड़ा है। समाज में केवल ऐसा देखा जा सकता है। यह सुधार कार्य तो कबीर ने किया ही है किन्तु इससे भी आगे अपनी सुनिश्चित विचारधारा भी प्रस्तुत की है। कबीर पुस्तकीय ज्ञान को बुरा बताते हैं किन्तु गुरु ज्ञान की महिमा की प्रतिष्ठा करते हैं, बाह्याडम्बरो का विरोध करते हैं किन्तु सहज भक्ति-भाव की प्रतिष्ठा करते हैं, वे उच्च वर्ग को अपशब्द कहते हैं, निम्न वर्ग से सहानुभूति रखते हैं किन्तु सब मिलाकर ‘चींटी-कुंजर’ को एक विधाता की सृष्टि बता विस्तृत मानवतावाद को भी प्रतिष्ठित करते हैं। समाज और धर्म दोनों में उन्होंने समन्यवाद को ग्रहण-अधिष्ठित किया है। **डॉ० तारकनाथ बाली** (युगद्रष्टा कबीर) का यह मत पूर्णतया उचित है कि “कबीर ने जो कुछ भी मूल्यवान था सबको आत्मसात किया, उसमें अपनी अनुभूति (विचार) की सुगन्ध का संचार किया, उसे अपनी प्रतिभा की किरणों से रंजीत किया और भारतीय संस्कृति के विकास की श्रृंखला में एक सुरभित स्वर्णिक कड़ी जोड़ दी।” कबीर का सहज धर्म, सहज भक्ति, समन्वयपरक धार्मिक, आध्यात्मिक विचार, सांसारिक दृष्टि से मध्यम मार्ग का पोषण आदि उनकी मण्डन-प्रवृत्ति के ही साक्षी हैं। इस दृष्टि से **डॉ० पारसनाथ तिवारी** कहते हैं कि “इस प्रकार हम देखते हैं कि कबीर ने केवल खण्डन के लिए खण्डन नहीं किया बल्कि जिस समाज में उन्होंने जन्म लिया था उसका पतन उनसे देखा न जाता था और सारी विकृतियों के जो मूल कारण थे उनको सरे-आम कहने की उनमें निर्भीकता थी,

इसलिए उन्होंने खण्डन किया और फिर उनके पास इस सारे रोगों की समर्थ औषधि थी-सहज भक्ति की संजीवनी।”⁹

मानवता हेतु खण्डन मण्डन करने के लिए कबीर ने जिस सर्वाधिक सशक्त साधना को अपनाया, वह है व्यंगपरकता। “व्यंग वह है जहाँ कहने वाला अधरोष्ठों में हँस रहा हो और सुनने वाला तिलमिला उठा हो और फिर भी कहने वालो को जवाब देना अपने को और भी उपहासास्पद बना लेना हो जाता है।” समाज और धर्म तथा इनके विविध पक्ष कबीर व्यंग्य के शिकार बने हैं। सामाजिक धार्मिक नेता यथा ब्राह्मण और शेख मुल्ला, केश, माला आदि; समाज प्रचलित कुरीतियाँ और परम्पराएं यथा जाति पाति, वर्ग वैषम्य, आदि सभी तक उनको व्यंग व्याप्त है। इसके कुछ उदाहरण उनके काव्य में देखे जा सकते हैं-

1. कांकर पाथर जोड़ कै, मस्जिद लई चुनाव।
ता चढ़ि मुल्ला बांग दै, क्या बहिरा हुआ खुदाय॥
2. केसन कहा बिगारिया, जो मुंडै सौ बार।
मन को क्यों ना मुंडिये, जामै विसै विकार॥
3. हिन्दूआ मुआ राम कह, मुसलमान खुदाइ।
कहै कबीर सौ जीवता, जो दुहुं के निकट न जाई॥¹⁰

कबीर द्वारा प्रयुक्त सामाजिक जीवन से सम्बन्धित अनेक प्रतीक और उपमान यह स्पष्ट कर देते हैं कि सामाजिक जीवन उनके काव्य में कितना अधिक मिलता है। इसलिए कुम्हार, जुलाहा, चाक, चरखा-तकुआ, करघा, माली, कलियाँ, ढेंकली आदि से सम्बन्धित उपमाएं कवि के समाज-प्रेम की परिचायक हैं। साथ ही साथ जगत-प्रथा, सिंचाई-प्रक्रिया, बुवाई-कटाई, मदिरा-निर्माण, दलाली, पनहारगमन, तूबी, ऋण, सती और घूँघट, वस्त्र-निर्माण

आदि विषयक स्थान-स्थान पर आये उद्धरण भी कवि को जन-जीवन से जोड़ते हुए चलते हैं। समाज में प्रत्येक स्त्री-पुरुष किसी भी जाति के हों वह एक दूसरे के प्रति सहायता करके ही अपना और दूसरों का भला कर सकते हैं।

कबीर केवल कवि नहीं बल्कि महान सन्त-भक्त थे जो मानवीय जन मूल्यों के प्रति पूर्ण समर्पित थे। केवल सन्त-भक्त नहीं। उनका व्यक्तित्व और कृतित्व दोनों ही मानवीयता के प्रति समर्पित हैं। यही कारण है कि वे समाज-सुधारक और मानवीय के पुजारी हैं किन्तु केवल यही उनका इष्ट नहीं है। उनके काव्य में बहुत कुछ ऐसा है जिस पर यदि अनुकरण किया जाये तो मानव सुधार से भरपूर सहायता मिल सकती है। समाज-सुधारक और मानवता नहीं है वरन् सच में 'अपनी राह तू चले कबीरा' वाले फक्कड़, अलमस्त सन्त है। उन्होंने "कविता लिखने की प्रतिज्ञा नहीं की" किन्तु महाकवि तक बन गये। इसी भांति "उन्होंने समाज में मानवता सुधार करना ही इष्ट नहीं बनाया" किन्तु "महान समाज सुधारक" बन गये क्योंकि "उनकी वाणी का समाज सुधार में प्रयोग हो सकता है।" जिस प्रकार "काव्यत्व उनके पदों में मानवता की मनुष्यता है। डॉ० विजयेन्द्र स्नातक के शब्दों में कह सकते हैं, "कबीर न तो समाज-सुधारक की भांति किसी सामाजिक जीवन-दर्शन का उपदेश देने आये थे और न धर्म या जाति में एकता स्थापित करना उनका ध्येय था। यथार्थ में तो वह ईश्वर-भक्ति के साथ अपने जीवन को शान्ति से व्यतीत करना चाहते थे, किन्तु जब उन्होंने अपने चारों ओर धर्म के नाम पर मानव-मानव के बीच भेदों की खाई देखी, छल-कपट का व्यवहार देखा, वर्ग-भेद के कारण दुःखदैन्य का प्रसार देखा, तो वह अपने सुख को छोड़ मानव की पीड़ा को दूर करने में मनोयोग पूर्वक जुट गये।..... वह तो जान-बूझ कर

ऐसा प्रहार करते थे, किन्तु दोनों जातियां उन्हें कठोर-कर्कश जानते हुए भी प्यार से अपनाता चाहती थीं। यहीं कबीर की सबसे बड़ी विजय है। यह मानवतावाद की ही विजय समझी जानी चाहिए।" 11 इस प्रकार कहा जा सकता है कि कबीर समाज सुधार करते हुए प्रत्येक स्त्री-पुरुष की मानवीयता के पुजारी थे। वह प्रत्येक स्त्री-पुरुष के शील संयम भरे मानवीय जीवन मूल्य के प्रति सचेत रहे। इसलिए जब प्रत्येक मानव अपने कर्तव्यबोध की परिस्थिति हो जाएगा तब वह निश्चित रूप से गलती नहीं कर पायेगा। अतः पुरुष-स्त्री को ज्ञान इसी विवेक नये हमेशा सजग बनाए रखता है।

डॉ. सविता

हिन्दी विभाग

सन्दर्भ सूची :-

1. डॉ. गोविन्द त्रिगुणायत-कबीर की विचारधारा पृ० 45
2. डॉ. गोविन्द त्रिगुणायत-कबीर की विचारधारा पृ० 60
3. श्याम सुन्दर दास-कबीर ग्रन्थावली
4. डॉ. सतनाम सिंह शर्मा-कबीर एक विवेचन पृ० 180
5. डॉ. पारस नाथ तिवारी-कबीर वाणी संग्रह पृ० 102
6. श्याम सुन्दर दास-कबीर ग्रन्थावली
7. डॉ. राम कुमार वर्मा-कबीर एक अनुशीलन पृ० 15
8. डॉ. पारस नाथ तिवारी-कबीर ग्रन्थावली पृ० 108
9. डॉ. तारक नाथ बाली-युग द्रष्टा कबीर पृ० 66
10. श्याम सुन्दर दास-कबीर ग्रन्थावली
11. देवी शरण रस्तोगी

अपनी नई दुनिया

दोस्तों का साथ भी था,
कॉलेज का आगाज़ भी था।
आने वाले जिन्दगी की हलचल भी थी
पर अपनों से दूर थे हम।

नए शहर की खुमारी थी,
सैर सपाटा भी जारी था।
नया जीवन मजेदार तो था,
पर कहीं अधूरे थे हम।

सैंकड़ों की भीड़ में भी,
जब खुद को अकेला पाते थे।
देख न कोई चेहरा पहचाना,
ममता की छाया चाहते थे।

दुनियादारी के बंधन ने,
छीना हमसे आशियाँ हमारा।
बचपन बीता था जहाँ,
रुठा हमसे खुशियों का बसेरा।

अब ख्वाहिश दिल की होती है,
काश वो बचपन लौट आए।
माँ के हाथों का निवाला हो,
और पापा के संग स्कूल तक साथ हो।

जया सहाय

बी.ए. (अंग्रेजी आनर्स)
द्वितीय वर्ष

खुशबू

गुरु नहीं देता कोरा ज्ञान
खोजता है संभावनाएं भी
और
देता है जीवन का अधिक विस्तार,
पैदा करता है जागरूकता
हाँ
अर्थ देता है जीवन को
गुरु देता है बीज भी
ताकि
तुम भूमि बन
अंकुरित होने दो उसे
पनपने दो
खिलने दो फूल
और
महकने दो उसकी
खुशबू
अपने जीवन में

चांदनी शर्मा

बी.ए.(आनर्स)
तृतीय वर्ष

माँ, तू है तो मैं हूँ

आज मैं हूँ, मेरा अस्तित्व है,
तूने मुझ पर यह उपकार किया।
सभी कष्ट-पीड़ा सहकर
तूने मुझे यह जीवन दान दिया।

यह मैं सोच रही हूँ आज,
अगर तूने न जन्म दिया होता।
आज की कुरीति को अपनाकर,
अगर तूने भी मुझे पहले विदा किया होता।

तो आँखों से जो देख रही
वह मैं स्वर्ग से झाँक रही होती।
जन्म से पहले मौत मिलती,
तो आत्मा भटक रही होती।

आज की माँओं को देखकर,
दिल बहुत ही दुःखता है।
क्या उनका दिल नहीं रोता,
जब गर्भ, फूल-सी बेटा को खोता है?
उन्होंने क्या गुनाह किया,
कि इतनी बड़ी सजा दे दी।
इस दुनिया में आकर साँस लें,
इससे पहले भगवान के घर जगह दे दी।

मैं तो खुशकिस्मत हूँ कि,
आज जहाँ को देख रही।
माँ की आँचल के छाओं में,
उसके साथ हूँ खेल रही।

चित्रण : मोनिका कंदपाल

माँ, तू है, तो मैं हूँ,
वरना मैं कहाँ होती?
इस सुन्दर जहाँ में आने के,
सपने बुन रही होती।
तेरे इस उपकार को माँ
मैं कैसे चुका पाऊँगी?
कर दूँ यह जीवन अर्पण,
तो भी सदा कर्जदार कहलाऊँगी।

जया सहाय

बी.ए. (अंग्रेजी आनर्स)

द्वितीय वर्ष

SAARANG-2018

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਗੁਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਕਾਜਲ ਰਾਜਪੂਤ
ਵਿਦਿਆਰਥੀ

ਬਾਂਕੇ ਛਬੀਲੇ ਪੰਜਾਬ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ,
ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ,
ਰੱਖਣ ਨਾ ਜਾਨ ਸੰਭਾਲ ਇਹ,
ਜਾਨ ਵਾਰਨ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣਦੇ,
ਲਹੂ ਵੀਟਣ ਥੀਂ ਨਾ ਡਰਨ ਇਹ,
ਤੇ ਜੰਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨੱਸਣਾ ਨਾ ਇਹ ਪਛਾਣਦੇ।
ਕਰਨ ਕੀ ਇਹ?
ਓੜਕ ਦਾ ਰੂਹ ਜ਼ੋਰ ਆਇਆ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ,
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਤੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਸਦਕੇ,
ਹੜ੍ਹ ਆਏ ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ,
ਤੇ ਠਿਲੁਣ ਨਾ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ, ਇਹ ਵੱਸ ਕਿਸ ਦੇ?
ਇਹ ਜੀਣ, ਥੀਣ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਲਾ, ਕੁਝ ਵੱਸ ਨਾਂਹ ਕਿਸੇ ਦੇ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਸੂਚੀ - ਪੱਤਰ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਸਥਾਨ	.....	ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਸਤਾਰ	.....	ਨਵਨੀਤ ਕੌਰ
ਕੀ ਪਾਇਆ ਕੀ ਗੁਆਇਆ	.....	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਮੌਤ ਦੀ ਕਲੀ	.....	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ
ਬਣ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ	.....	ਲਾਭ ਕੌਰ
ਅਸੀਂ ਨਿਆਰੇ ਖਾਲਸੇ ਹਾਂ	.....	ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਸਿੱਖ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਚਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ	.....	ਲਾਭ ਕੌਰ
ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਨੇ	.....	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ
ਕਾਫ਼ਿਲਾ ਕੱਲਿਆਂ ਦਾ	.....	ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ
ਇੱਕ ਦੀਵਾ	.....	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ
ਬੀਤੇ ਹੋਏ ਪਲ	.....	ਅਸ਼ਵਰਿਆ ਕਪੂਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ	.....	ਸਵਰਨ ਕੌਰ
ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ	.....	ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ	.....	ਕਨੂੰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਮੁਨੱਖ	.....	ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਜਿਸਮਾਨੀ ਜਾ ਰੂਹਾਨੀ	.....	ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਮਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ	.....	ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਸਕੂਲ ਜੀਵਨ	.....	ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ
ਧੀ ਦਾ ਨਸੀਬ	.....	ਕਮਲ ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਨਾਰੀ	.....	ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਵਰਕੇ	.....	ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਸ਼ਾਇਰੀ	.....	ਕਾਜਲ ਰਾਜਪੂਤ
ਈਦ	.....	ਕਾਜਲ ਰਾਜਪੂਤ
ਬੁਝਾਰਤਾਂ	.....	ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ	.....	ਅਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਚਿੜੀਆਂ	.....	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਜਿੰਦਗੀ	.....	ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ
ਜੱਲਾਦ	.....	ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ
ਧੀਆਂ	.....	ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਕਿਥੇ ਗਈਆਂ ਭੈਣਾਂ	.....	ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਧੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ	.....	ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ	.....	ਗਗਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਕਾਲਜ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੀ 50ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਾਲਜ ਦੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਅੰਕ ਆਪਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਮੈਨੂੰ ਅਪਾਰ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਫਖਰ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਜੁੜ ਕੇ ਆਤਮ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦਾ ਸਮਾਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੋਬਾਇਲ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ, ਸਾਹਿਤ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ, ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਉੱਪਰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਵਜੂਦ ਇਸਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਵ ਵੇਖਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਾਡਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਰੱਖੀਏ।

ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਕਰਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਲੇਖਾਂ, ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪ੍ਰਤੀਭਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਣ। ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਰਹਿਣ ਇਸੇ ਆਸ ਨਾਲ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਗਿਆਨ ਭਰਪੂਰ ਖ਼ੁਬਸੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪਸੰਦ ਕਰੋਗੇ।

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਗੁਰਜੀਤ ਕੌਰ

(ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ)

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਕਾਲਜ ਦੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਅਸਲ ਮਕਸਦ ਬੱਚਿਆਂ ਅੰਦਰ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਕਲਾ ਜੱਗ ਜਾਹਿਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬਹੁਤ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਚੇਤਨ ਹਨ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦਰਦ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤੇ, ਦਿਲ ਤੇ ਅਸਰ ਛੋੜ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਚੋਣਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਸਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਿ-ਯਾਤਰੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਨੋਕਾਮਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਣੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ 50 ਸਾਲਾ ਸੰਸਕਰਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਸੰਦ ਕਰੋਗੇ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।

ਕਾਜਲ ਰਾਜਪੂਤ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਸਥਾਨ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਸਾਮਾਜਿਕ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਤਰਕਰਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਠਾਈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਨ ਤੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਔਰਤ ਦੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਖੜੇ ਹੋਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਹੇਠ ਸੀਸ ਦਿੱਤੇ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਕਿਸੇ ਪੱਖੋਂ ਨੀਵੀਂ ਨਹੀਂ, ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਦਰਸਾਇਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ :

“ਇਸ ਜਗ ਮਹਿ ਪੁਰਖ ਏਕ ਹੈ ਹੋਰ ਸਗਲੀ ਨਾਰਿ ਸਵਾਈ”

ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਮਰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਔਰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਉਚਾਈ ਧਰਮ-ਪਦ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ ਜੋ ਔਰਤ ਵਿੱਚ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਪਾਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਔਰਤ ਨੂੰ “ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ” ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਮਹਿਰੂਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਜਿਥੇ ਔਰਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਔਰਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ :

“ਜੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿ ਰਹੀ ਪ੍ਰਕਿਤੀ ਸਾਰੀ
ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਪੀੜਤ ਨਾਰੀ।”

ਔਰਤ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਔਰਤ ਤੇ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਠੋਕਦਾ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਜੰਮਣ ਤੇ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਔਰਤ ਮਰਦ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਭਾਵੇਂ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜੁਰਮ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਔਰਤ ਨੇ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਰਦ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਗੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਮਤਾ ਦਾ ਨਿੱਘ ਵੇਖਦੀ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਪਤਨੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਲਈ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੇ ਉਹ ਭੈਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਵੀਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਔਰਤ ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਰਦ ਦਾ ਸੁੱਖ ਭਾਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਮਾਜ, ਜਿਸ ਦੀ ਜਨਨੀ ਔਰਤ ਹੈ, ਨੂੰ ਹੀ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਦੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਵੀ ਇੱਕ ਔਰਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ 40 ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤਾਅਨਾ ਮਾਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਿਆ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਅੰਦਰ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ, ਚੇਤੰਨ ਰਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘਰ ਲੁੱਟਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕੁੱਖਾਂ ਪਰਖਣ ਵਾਲਿਓ ਲੋਕੋ
ਕੁੜੀਆਂ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣਗੀਆ
ਕੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ
ਪਰੀਆਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਗੀਆਂ।

ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਸਤਾਰ

ਸੀਸ ਉੱਤੇ ਪਹਿਨ ਦਸਤਾਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਜਗ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਨਿਰਾਲੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ
ਹਰ ਥਾਂ ਮਿਲਦਾ ਵਧੇਰੇ ਮਾਣ ਹੈ
ਹੋਵੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬੇੜਾ ਸਦਾ ਪਾਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜਾ ਜੋ ਨਿਆਰਾ ਦਿਸਦਾ
ਬਾਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖ ਦਾ ਅਕਸ ਦਿਖਦਾ
ਹੋਵੇ ਜੀਵਨ 'ਚ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਹਾਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਪੱਗ ਪਹਿਨੇ ਭਾਈ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਆਖਦੇ
ਵਾਲ ਕੱਟ ਪ੍ਰਾਣੀ ਭਾਈ ਬਾਬੂ ਆਖਦੇ
ਮਾਣ ਗੁਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਦੇਖੋ-ਦੇਖੀ ਕੇਸ ਕਿੰਝ ਕਤਲ ਕਰਦੇ
ਖੁਰਾ-ਖੋਜ ਨਸ਼ਟ ਪਏ ਆਪ ਕਰਦੇ
ਲੋਕੀ ਆਖਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਦਸਤਾਰ ਵਾਲੇ ਵੀਰ ਦੀ ਨਿਆਰੀ ਦਿਖ ਹੈ
ਸੱਚ ਲੜ ਲਗਿਆ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਹੈ
ਉਹ ਹਰ ਥਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਸਤਿਕਾਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਦਸਤਾਰ ਲਈ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬੜਾ ਮੁੱਲ ਤਾਰਿਆ
ਇਹਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰਾ ਸਰਬੰਸ ਵਾਰਿਆ
ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ ਤੋਂ ਬਨਾਇਆ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਸਮਾਂ ਬੀਤਿਆ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਆਵਣਾ
ਡੋਰ ਟੁੱਟੀ ਤਾਂ ਪਰਾਏ ਹੱਥ ਜਾਵਣਾ
ਕਰਜ਼ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਕਿੱਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ‘ਆਜ਼ਾਦ’ ਕਿੱਥੇ ਆ ਗਏ
ਦੇਖੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨੇ ਮਨਾ ਰਹੇ
ਤਾਂਹੀ ਜੱਗ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਖੁਆਰ ਸੋਹਣਿਆ
ਬਣ ਜਾ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਹਣਿਆ

ਨਵਨੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਕੀ ਪਾਇਆ ਕੀ ਗੁਆਇਆ

ਮੰਜਿਆਂ ਤੇ ਬਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਕੋਲ-ਕੋਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ
ਸੋਫੇ ਬੈਠ ਆ ਗਏ ਨੇ, ਦੂਰੀਆ ਵਧਾ ਗਏ ਨੇ
ਛੱਤਾਂ ਤੇ ਨਾਂ ਸੋਂਦੇ ਹੁਣ, ਬਾਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੋਂਦੇ ਹੁਣ
ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਸਨ, ਸਾਂਝੇ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਸਨ
ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਰਾਹੀ ਵੀ ਆ ਬਹਿੰਦਾ ਸੀ
ਕਾਂ ਵੀ ਕੁਰਲਾਉਂਦੇ ਸੀ, ਪਰੋਹਣੇ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਸੀ
ਸਾਈਕਲ ਹੀ ਕੋਲ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਸੀ
ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਾਂ, ਰੁੱਸਦੇ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਾਂ
ਪੈਸਾ ਭਾਵੇਂ ਘੱਟ ਸੀ, ਮੱਥੇ ਤੇ ਨਾਂ ਵੱਟ ਸੀ
ਕੰਧਾ ਕੋਲੇ ਕੱਚੇ ਸਨ, ਸਾਕ ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਸਨ
ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਬਹੁਤਾਂ ਤਾਂ ਗੁਆਇਆ ਹੈ।

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਮੁੰਡੇ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਮੌਤ ਦੀ ਕਲੀ

ਜਿਹੜੀ ਮੌਤ ਡੈਣ ਨੇ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾ ਲਿਆ,
ਇਸ ਜਿੰਦ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ ਹੈ, ਜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਪਤਾਸਾ,
ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਾਲ ਗੰਡਾਸਾ ਹੈ, ਦੋਸਤੋਂ ਚੱਕ ਲੋ, ਚੱਕ ਲੋ ਹੋਜੂ,
ਬੰਦੇ ਦਾ ਜਦ ਉੱਡ ਗਿਆ ਭੋਰ ਸਰੀਰ ਚੋਂ।

ਜਿਹੜੀ ਮੌਤ ਡੈਣ ਨੇ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾ ਲਿਆ,
ਇਕ ਦਿਨ ਬਿਲਕੁਲ ਤੇਰੇ ਕੋਲੇ ਬੀਬਾ ਆਉਣੀ,
ਚਿੱਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤੇਰਾ ਭਰਿਆ ਮੇਲਾ ਛੱਡਣੈ ਨੂੰ,
ਨਾਲ ਯਮਾਂ ਦੇ ਪਾ ਕੇ ਬਹਿਜੇਗਾ ਅਡਾਉਣੀ।

ਵੈਦ ਹਕੀਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਬਜਾਂ ਫੜੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ,
ਪੀਰ ਫਕੀਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਤੁਰਦੀ ਰੂਹ ਅਟਕਾਉਣੀ,
ਫਰਜ ਨਿਭਾ ਕੇ ਮੱਲੋ-ਮੱਲ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਜੂਗੀ,
ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ ਮੇਲਣ ਜਿੰਦ ਪਰਾਹੁਣੀ।

ਹਾਏ ਬੂ ਭੈੜੇਆ ਢਿਮਕ ਮਰ ਗਿਆ, ਮਰ ਗਿਆ ਹੋ ਜੂਗੀ,
ਸਾਰੇ ਦੋਸਤ ਗੁਆਂਢੀ ਆ ਬੈਠਣਗੇ ਦੇੜੀ,
ਬਦਲੇ ਅਤੀ ਕੀਮਤੀ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਸੂਟ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ, ਗੱਲ ਮੁੱਕਗੀ,
ਖੱਫਣ ਸਰੋਪਾ ਉੱਤੇ ਦੋ ਗਜ਼ ਚਾਦਰ ਪਾਉਣੀ।

ਨਾਲ ਬੇਸਬਰੀ ਕਰੂ ਉਡੀਕਾਂ ਧਰਤੀ ਸਿਵਿਆਂ ਦੀ,
ਅਰਥੀ ਚਹੁ ਜਣਿਆਂ ਨੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਠਾਉਣੀ,
ਵਿਚ ਗਪੇਲੇ ਦੇ ਰਹੀ ਚੁਭਦੀ ਰੜਗ ਵੜੇਵੇ ਦੀ, ਗੱਲ ਮੁੱਕਗੀ,
ਸੇਜਾਂ ਤੈਨੂੰ ਗੋਹੇ ਲੱਕੜਾਂ ਦੀ ਵਿਛਾਉਣੀ।

ਉੱਤੇ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਕੱਖ ਕਾਨੇ ਸੁੱਟਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ,
ਅਗਨੀ ਸਕਿਆ ਉਏਂ ਅੰਮਾਂ ਦੇ ਜਾਇਆ ਲਾਉਣੀ,
ਇਹ ਹੈ ਆਖਰ ਸੋਹਣਿਆ ਬਾਂਕਿਆ ਤੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ,
ਪਾਰਸ ਕਹਿੰਦਾ ਮਾਨਾ ਛੱਡਕੇ ਬਦੀ ਕਮਾਉਣੀ।

ਹੱਥ ਤਾਂ ਬਨਦੇ ਹਾਂ ਉਏ ਅਰਜਾਂ ਕਰਦੇ ਤੇਰੀਆਂ ,
ਮਰ ਗਿਆ ਦੀਆਂ ਜੱਗ ਤੇ ਢੇਰੀਆਂ,
ਉੱਤੇ ਦੀ ਵਗਣ ਹਨੇਰੀਆਂ,
ਤੇਰੀ ਸੋਹ ਦੋਸਤਾਂ ਦੱਮ ਦਮ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਕੀ।

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਬਣ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ

ਨਾ ਬਣ ਹੈਵਾਨ, ਨਾ ਸ਼ੇਤਾਨ,
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਬੰਦਿਆ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ।

ਇਨਸਾਨ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰੇ,
ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੀੜਾ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਦੀ ਪੀੜਾ ਹਰੇ।

ਨਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਤੂੰ ਬੰਦਿਆ, ਬਣਨ ਦੀ ਭਗਵਾਨ,
ਜੇਕਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬਣ ਬੰਦਿਆ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ।

ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ, ਤੂੰ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰੇਂਗਾ,
ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੰਦਿਆ, ਰੱਬ ਵੀ ਤੇਰੇ ਕਾਰਜ ਸਫਲ ਕਰੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਤੂੰ ਬੰਦਿਆ, ਰੱਬ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲੇਂਗਾ,
ਸੁੱਖ ਪਾਵੇਂਗਾ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੇਂਗਾ।

ਰੱਬ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ, ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਮਦਦ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ,
ਪਰ ਸਵਾਰਥੀ ਬੰਦਾ ਕਰ ਨੇਕੀ, ਫਿਰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਜਤਨਾਵੇ।

ਇਹ ਹੈ ਤੇਰੀ ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੀ, ਬੰਦਾ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਵਕਤ ਗਵਾਵੇ,
ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਗਿਆ ਵਕਤ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ।

ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਬੱਸ ਫੱਸਦੇ ਨੇ ਸ਼ੈਤਾਨ,
ਮੈਂ ਚਾਹਵਾਂ ਬੱਸ ਇਹ ਬੰਦਿਆ, ਤੂੰ ਬਣ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ।

ਲਾਭ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ (ਜੀ.ਈ.)

ਅਸੀਂ ਨਿਆਰੇ ਖਾਲਸੇ ਹਾਂ

ਨਾ ਡਰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾ ਡਰਾਂਦੇ ਹਾਂ,
ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਉਹ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।
ਅਸੀਂ ਸੱਚੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ
ਪੁੱਤ ਅਸੀਂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।
ਨਾਂ ਸਾਡਾ ਸਿੱਖ ਹੈ।
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ,
ਅਸੀਂ ਸੀਸ ਨਿਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।
ਨਾਂ ਬੁਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ,
ਨਾਂ ਬਾਬਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ,
ਨਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ,
ਨਾਂ ਮੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਸੱਜਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
ਗੁਟਖਾ, ਬੀੜੀ, ਚਰਸ, ਤੰਬਾਕੂ,
ਨਾ ਕੋਈ ਨਸ਼ਾ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।
ਅਸੀਂ ਨਿਆਰੇ ਖਾਲਸੇ ਹਾਂ।
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ
ਪੁੱਤ ਅਸੀਂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਸਿੱਖ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਹੁੰਦੀ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਰਗੀ,
ਮਿੱਠੀ ਸ਼ਹਿਦ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ ਹੁੰਦੀ।
ਦੁੱਖ ਤੇ ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਹੀ
ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮੁਸਕਾਨ ਹੈ ਹੁੰਦੀ।
ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਜਾਵੇ,
ਵੱਖਰੀ ਇਸਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ ਹੁੰਦੀ।
ਸਭ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਆਖ ਬੁਲਾਵਨ,
ਸਿੱਖ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਹੁੰਦੀ।
ਬੜੀ ਵਚਿੱਤਰ ਹੈ ਉਹ ਸਾਖੀ,
ਸਿੰਘ ਸਜਾਏ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ।
ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਚ ਨੰਗੇ ਤੇਗੇ ਸਨ,
ਲਹਰਾਏ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ।
ਸਿਦਕ ਭਰੋਸੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਸਨ,
ਆਜ਼ਮਾਏ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ।
ਹੈ ਕੋਈ ਭੇਟਾਂ ਸੀਸ ਕਰੇ,
ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਅਲਾਏ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ।
ਸੀਸ ਭੇਟ ਹੈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦਾ,
ਫਿਰ ਸਿੱਖੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ ਹੁੰਦੀ।
ਸੀਸ ਤਲੀ ਗਲੀ ਯਾਰ ਦੀ ਜਾਵੇ,
ਸਿੱਖ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਹੁੰਦੀ।

ਲਾਭ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਜੀ.ਈ.

ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਨੇ

ਅਨੰਦਪੁਰ ਧਰਤੀ ਦੀਵਾਨ ਸੱਜ ਗਏ
ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਹੋਕੇ ਵੱਜ ਗਏ
ਪੰਜ ਸਿਰ ਚਾਹੀਏ, ਜੋ ਕਰਨੇ ਹਲਾਲ ਨੇ
ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਨੇ।

ਸੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਸੀ ਸਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ
ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਪਗਲਾ ਗਿਆ
ਕਦੀ ਉੱਠ ਭੱਜਣ ਲਈ, ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਕਾਹਲ ਨੇ
ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਨੇ।

ਉਠਿਆ ਸੀ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਬੋਲ ਕੇ ਜਕਾਰੇ ਨੂੰ
ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ
ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚਾਰ ਹੋਰ ਰਹੇ ਭਾਲ ਨੇ
ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਨੇ।

ਇਕ-ਇਕ ਕਰ ਸੀਸ ਹੋਏ ਪੂਰੇ
ਪੰਜੇਂ ਸਿੰਘ ਸੱਜੇ ਦਸਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰੇ
ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਬਣਾਨੇ ਉਹ, ਸ਼ੇਰਨੀ ਦੇ ਬਾਲ ਨੇ
ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਨੇ।

ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਹਿਨ ਪੰਥ ਰੂਪੀ ਜਾਮਾ
ਫੇਰ ਸਿੰਘਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਗਗਨ ਦਮਾਮਾ
'ਬੀਰ' ਆਖੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਲਵੇ ਕਮਾਲ ਨੇ
ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਨੇ।

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਕਾਫਿਲਾ ਕੱਲਿਆਂ ਦਾ

ਕੁੱਝ ਨਾ ਕਹਿ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੀ ਰਹਿ ਓ ਸ਼ਾਇਰਾ
ਸਭ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ
ਸੁਣ ਤੇਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਹ ਆ ਜਾਣਗੇ
ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਜਾਣਗੇ

ਕੀ ਪਤਾ ਕਿੱਥੇ ਤੱਕ ਜਾਣਾ ਇਹਨਾਂ ਸਾਹਾਂ ਨੇ
ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਰਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ
ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਕਹਿਰ ਮੱਚ ਜਾਣਾ
ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਗਏ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ

ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੈ ਦੁਨੀਆ ਦਾ
ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਮੁੱਦੇ ਉਠਾਵਾਂ
ਪਰ ਫਿਰ ਚਿਤ ਕਰੇ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਹਾਂ
ਜਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਕਿਨੂੰ-ਕਿਨੂੰ ਸਿਖਾਵਾਂ ਕਿਉਂਕਿ,

ਕੁੱਝ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲੱਣ ਗਏ
ਕੁੱਝ ਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਾਲੀਆਂ ਨੇ
ਕੁੱਝ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਭੱਜ ਗਏ
ਕੁੱਝ ਗਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਟਾਲੀਆਂ ਨੇ

ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਹੈ ਪਰ ਲਫਜ਼
ਅੱਤ ਮੁੱਕ ਗਏ।
ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੁਰ ਜਾਣਾ
ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਸ਼ਾਇਰ ਤੁਰ ਗਏ।

ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਵੀ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਹੀ ਤੁਰ ਜਾਣਾ
ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਸ਼ਾਇਰ ਤੁਰ ਗਏ।

ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ
ਪਹਿਲਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਇੱਕ ਦੀਵਾ

ਆ ਸੱਜਣਾ ਇੱਕ ਦੀਵਾ ਬਾਲੀਏ
ਛੱਡ ਕੇ ਨਫਰਤਾਂ ਪਿਆਰ ਵਧਾਈਏ
ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਛੇੜ ਕਹਾਣੀ
ਮਜਹਬਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟਾਈਏ
ਫਿੱਕੇ ਪੈ ਗਏ ਨੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ
ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅੱਜ ਸਾਂਝ ਵਧਾਈਏ
ਇੱਕ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਲਾ ਕੇ ਆਪਾਂ
ਹੋਇਆ ਦੂਸ਼ਿਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਚਾਈਏ
ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ੌਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਯਾਰਾ
ਇੱਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਬਿਤਾਈਏ
ਅਜੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੱਲੇ ਦੁਨੀਆ
ਚੱਲ ਸੱਜਣਾ ਇੱਕ ਦੀਵਾ ਬਾਲੀਏ
ਛੱਡ ਕੇ ਨਫਰਤਾਂ ਪਿਆਰ ਵਧਾਈਏ

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਬੀਤੇ ਹੋਏ ਪਲ

ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ, ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤੇਰੇ ਸਾਲ।
ਉਹ ਨਰਸਰੀ 'ਚ ਹੋਣਾ, ਉਹ ਬਸਤਿਆਂ ਦਾ ਭਾਰ।
ਸਕੂਲ ਨਾ ਜਾਣ ਲਈ ਕਦੇ ਲੱਭੀਏ ਬਹਾਨਾ।
ਉਹ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਸੌ ਜਾਣਾ, ਉਹ ਤਸਮਿਆਂ ਦਾ ਖੁਲ ਜਾਣਾ।
ਉਹ ਗ੍ਰਾਉਂਡ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਡਿਗ ਜਾਣਾ,
ਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਫੇਰ ਅੱਥਰੂ ਵਹਾਉਣਾ।
ਕਾਸ਼ ਥੰਮ ਜਾਵੇ ਇਹ ਘੜੀ, ਥੰਮ ਜਾਵੇ ਇਹ ਸਮਾਂ।
ਕੋਈ ਪਰਤਾ ਦੇਵੇ ਮੈਨੂੰ, ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਉਹ ਸਮਾਂ।
ਵੱਡੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ - ਫੇਰ ਵੱਡੇ ਅਸੀਂ ਹੋਵੇ।
ਸੀਨੀਅਰ ਸੇਗਮੇਂਟ ਵਿੱਚ, ਨਾਮ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਏ।
ਹੁਣ ਸ਼ਨੀ-ਐਤ ਨੂੰ ਵੀ ਜੀਅ ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ।
ਘਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਗੰਦਾ ਤੇ ਕੈਂਟੀਨ ਦਾ ਫਾਸਟ-ਫੂਡ ਲੱਗਦਾ ਚੰਗਾ।
ਹੁਣ ਮੈਡਮ ਪਿਆਰ ਘੱਟ, ਡਾਂਟਦੀ ਸੀ ਜ਼ਿਆਦਾ।
ਰੋਜ਼ ਮੰਮੀ-ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਜ਼ਿਆਦਾ।
ਉਹ ਸਵੇਰ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ, ਧੁੱਪੇ ਨੱਚਦੇ-ਟੱਪਦੇ ਸੀ ਸਕੂਲ ਆਂਦੇ।
ਉਹ ਮੈਡਮ ਦਾ ਝਿੜਕਨਾ, ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਬਹਿ ਕੇ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨਾ।
ਉਹ ਕੈਂਟੀਨ ਦੇ ਹਾਸੇ, ਉਹ ਹੱਸੀ ਠਹਾਕੇ।
ਉਹ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ, ਉਹ ਯਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਰੀਆਂ।
ਉਹ ਮੈਡਮ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ, ਉਹ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ।
ਉਹ ਬਚਪਨ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ, ਉਹ ਜਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ।
ਸਤਾਉਣਗੀਆਂ ਜੀ.ਐਚ.ਪੀ.ਐਸ. ਮੁੜ-ਮੁੜ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਯਾਦਾਂ।
ਕਹਾਣੀ ਇੱਥੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਯਾਰੋ, ਜਿੰਦਗੀ ਇੱਥੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਯਾਰੋ।
ਚੰਗਾ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨਾ ਹੁਣ ਮੈਂ ਯਾਰੋ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾ ਵਿਸਾਰਨਾ ਯਾਰੋ।
ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁੱਤ ਹੁਣ ਮੈਂ ਬਣਨਾ ਯਾਰੋ, ਲੋੜਵੰਦਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਸਦਾ ਯਾਰੋ।
ਕਿਰਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ, ਵੰਡ ਛੱਕਣਾ ਯਾਰੋ, ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ ਹੁਣ ਮੰਗਣਾ ਯਾਰੋ।
ਆਪਣੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਮੈਂ ਯਾਰੋ, ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਯਾਰੋ।

ਅਸ਼ਵਰਿਯਾ ਕਪੂਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ

ਪੰਜਾਬ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਹੋਇਆ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਯੋਧਿਆਂ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਪੰਜਾ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਪੰਜ + ਆਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਵਗਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਵਿਰਸਾ, ਇਸ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸਮੇਟੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ, ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ।

ਅੱਜ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣਾ ਅਮੀਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਭੁਲਾ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਪੱਛਮੀ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਨੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਕੇ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਜੋ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਹ ਹੀ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕਨਾਡਾ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਸ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮਾਰ-ਪੀਟ, ਕੋਰਟ-ਕਚਿਹਰੀ, ਮੁਕੱਦਮੇ, ਜਮੀਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੜਾਈਆਂ ਆਦਿ।

ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਤਾਂ ‘ਆਟੇ ਵਿੱਚ ਲੂਣ’ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਫੈਸ਼ਨ ਵਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੁਜੁਰਗਾਂ ਦਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਆਣੀਆਂ ਸਾਗ, ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦਮ ਤੋੜਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੇ ਇੰਜ ਹੋਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਹਨ। ਸੋ ਹੁਣ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਸਾਡੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਵੀ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵੱਲ ਵੀ ਵਧੀਏ।

ਸਵਰਨ ਕੌਰ

ਦੂਜਾ ਸਾਲ

ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ

ਕਰਾਂ ਪਰਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ, ਤੇ ਲੱਖ ਪਰਨਾਮ ਉਹਨੂੰ ਮਾਂ,
ਜਿਥੇ ਖੰਡੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜਗ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਕੀਤਾ ਏ।
ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੀਕਰ ਉਹਨੂੰ ਜੀਉਂਦਾ, ਕਦੇ ਘਰ ਮੁੜਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ,
ਜਿਹਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਤਨ ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਏ।
ਕੀ ਹੋਇਆ ਮਾਂ, ਜੇ ਅੱਜ ਮੁੜ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤਕ ਨੇ,
ਅਮਨ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਸਤੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਏ।
ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਦੀ ਗਰਮੀ ਤੋਂ ਪਿਘਲਦੀ ਬਰਫ ਜਾਵੇ ਮਾਂ,
ਮੈਂ ਕਿਤਨੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਦਾ ਆਹਾਰ ਕੀਤਾ ਏ।
ਮੈਂ ਕਿਤਨਾ ਖੁਸ਼ ਨਸੀਬ ਹਾਂ ਮਾਂ, ਕਿ ਤੇਰੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਸਦਕੇ,
ਮੇਰੇ ਲਹੂ ਨੇ ਚਮਨ-ਸ਼ੰਕਰ ਦਾ ਲਾਲਾ ਜ਼ਾਰ ਕੀਤਾ ਏ।
ਜਮਾਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਮਾਂ, ਕਿ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਘੜੀ ਵੇਲੇ,
ਸਦਾ ਹੀ ਜਿਗਰ ਤੇਰੇ ਨੇ, ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਏ।

ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਵੀਂ ਮਾਂ, ਕਿ ਤੇਰੇ ਜਿਗਰ ਦੇ ਜਿਗਰੇ,
ਹਜ਼ਾਰਾ ਵਹਿਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਜਿਗਰੇ ਲੀਰੇ ਲੀਰ ਕੀਤੇ ਨੇ।
ਅਨੇਕਾ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮ, ਫੰਬੇ ਬਣ ਕੇ ਉੱਡੇ ਮਾਂ,
ਮੈਂ ਕੀਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੀਨੀ ਖਿਡੌਣੇ ਫੀਤੇ ਫੀਤੇ ਨੇ।
ਮੇਰੇ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਮਾਂ, ਕਿ ਫਿਰ ਭਾਰਤ ਦਿਆਂ ਸ਼ੇਰਾ,
ਜਿਸਮ ਦੀ ਡੋਲ ਕੇ ਚਰਬੀ, ਵਤਨ ਨੇ ਜਖਮ ਸੀਤੇ ਨੇ।
ਤੇਰੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਆਖੀ
ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਜਿੰਨੇ ਚੀਨੀ ਕਲੇਜੇ 'ਚੋਂ ਕੇ ਪੀਤੇ ਨੇ।
ਜਮਾਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਮਾਂ, ਕਿ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਘੜੀ ਵੇਲੇ,
ਸਦਾ ਹੀ ਜਿਗਰ ਤੇਰੇ ਨੇ, ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਏ।
ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਖੀ ਮਾਂ, ਕਿਤੇ ਹਉਕਾ ਨਾ ਭਰ ਬੈਠੇ,
ਮੇਰੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ, ਗੰਗਾ ਵਿੱਚ ਪਰ੍ਹਾਂ ਆਵੇ।
ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਖੀਂ ਮਾਂ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ਗਨਾਂ
ਨਾਲ ਚਾੜ ਘੋੜੀ ਤੇ, ਇੰਝ ਜੱਗ ਨੂੰ ਤੋਰੇ।
ਜਿਵੇਂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਨੇ ਜੁਝਾਰ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ
ਜਮਾਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਮਾਂ, ਕਿ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਘੜੀ ਵੇਲੇ,
ਸਦਾ ਹੀ ਜਿਗਰ ਤੇਰੇ ਨੇ, ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਏ।

ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਪੈਸਾ ਕੀ ਹੈ? ਪੈਸਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਜੀ ਹਾਂ, ਪੈਸਾ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦੇ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਪਕਵਾਨ ਤਾਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਬਿਸਤਰਾ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਦਵਾਈਆਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਦੁਆਵਾਂ ਨਹੀਂ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਸਰੀਰ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਰੂਹ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਮ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਬੰਦਾ, ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਬੁੱਢੇ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਭੱਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਦੀ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਪੈਸੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸੀਂ ਭੱਜ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਆਖਿਰ ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕੀ ਹੈ?

ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਗਰੀਬ ਹਨ, ਦੋ ਵਕਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਹ ਲੋਕੀਂ ਪੈਸੇ ਲਈ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇੱਥੇ ਤਕ ਕਿ ਆਪਣਾ ਜ਼ਮੀਰ ਤਕ ਵੇਚ ਕੇ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਅਸੀਂ ਅਮੀਰਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਇਕ ਸੂਟ ਦੁਬਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੇ ਪੈਸਿਆਂ, ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਲੇਟ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਪਕਵਾਨ ਤੇ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇੱਕ-ਦੋ ਬੁਰਕੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕੂੜੇਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਦੀ Royalty ਹੈ? ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਦਾ High Class Status ਤੇ Royal Culture ਹੈ?

ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ 'ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ' ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਪੈਸਾ ਦਿਖਾ ਕੇ High Class ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਥੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪੈਸਾ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਦੇ ਉਸੇ ਪੈਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕਦੀ ਉਸ ਪੈਸੇ ਨਾਲ Charity ਤੇ Donate ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਵੀ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ High Status ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ।

ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਿਸਦੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ Diamond ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਡੀ ਉਸਦੀ ਸੋਚ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹਾਂਗੀ। ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਲਈ ਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਰ ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹੀ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਜ਼ਮੀਨ-ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਆਮ-ਤੌਰ ਤੇ 'High Status' ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿਰਫ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਬਾਰੇ ਸੋਚੀਏ ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਬੁਰੀ ਕਿਸਮਤ ਹੈ ਪੈਸੇ ਦੀ। ਕਿ ਜਿਸ ਲਈ ਲੋਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਰੁਲਦੇ ਤੇ ਰੋਲਦੇ, ਠਗਦੇ, ਧੋਖਾ-ਧੜੀ ਕਰਦੇ (ਜਿਵੇਂ ਡਾਕਟਰ ਠੀਕ ਮਰੀਜ ਦਾ ਵੀ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਉਹ ਪੈਸਾ ਬਦਕਿਸਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ।

ਸਿੱਖਿਆ : ਪੈਸੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਦਲਦੇ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਤੇ ਵਕਤ ਤੇ ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਨਮੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਪੈਸਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਨਾ ਛੱਡ ਦੇਈਏ।

ਕਨੂੰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਦੂਜਾ ਸਾਲ

ਬੀ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ

ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਘੁਮਿਆਰ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਘੁਮਿਆਰ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਗਿੱਲਾ ਕਰਕੇ ਚਾਕ ਦੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਹੀਏ ਨੂੰ ਚਲਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪੰਚ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਗੇੜ 'ਚ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਘੁਮਿਆਰ ਚਾਕ ਨੂੰ ਘੁਮਾ ਕੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਚਾਕ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਘੁਮਿਆਰ ਭਾਂਡੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਹੱਥ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਂਡਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਘੁੰਮਕੇ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਦਾ ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਆਦਿਪੁਰਖ ਸ਼ਕਤੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਘੁਮਿਆਰ ਭਾਂਡੇ ਨੂੰ ਪਕਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਠੰਡਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਜਗਤ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।

ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਜਿਸਮਾਨੀ ਜਾਂ ਰੂਹਾਨੀ

ਅੱਜ ਲੂਣਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਆਉ ਸ਼ਿਵ ਬਣਕੇ,
ਸੱਚੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ
ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ
ਰੂਹਾਨੀ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ
ਜਿਥੇ ਵੀ ਦੇਖੋ ਹਰ ਥਾਂ
ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਪੈ ਗਈ ਹੈ
ਲੋਕੀ ਸਿਰਫ਼ ਹਰ ਥਾਂ
ਜਗਾਈ ਬੈਠੇ ਕਾਮਵਾਸਨਾ
ਰੂਹਾਨੀ ਇਸ਼ਕ ਉਹ,
ਜੋ ਦੋ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਨ ਹੈ
ਕੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਹੁਣ ਜਮਾਨੇ ਦੀ
ਕਾਮਵਾਸਨਾ ਹੋ ਗਈ ਭਾਰੂ ਦਿਲ ਤੇ
ਰੂਹਾਨੀ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ
ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਮੰਨ ਕੇ
ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਸਦੀ
ਲੇਕਿਨ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ
ਸੂਰਤਾਂ ਤੇ ਡੁੱਲ੍ਹ ਕੇ
ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਕਾਮ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦੀ
ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ ਚ ਪੈ ਗਿਆ
ਸਮਾਜ ਦਾ ਬਿੰਬ
ਬਦਲਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ
ਅੱਜ ਲੂਣਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਆਉ ਸ਼ਿਵ ਬਣਕੇ,
ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ।

ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਮਾਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ’

ਇਸ ਦੇ ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ ਦੇ ਵਿਚ, ਹੈ ਮਿਸ਼ਰੀ ਘੋਲੀ,
ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰ ਤਕ ਜੀਵੇ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ’।
ਇਹ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਦੀ ਗੋਦੀ ਚੋਂ ਮੈਂ ਪਾਈ,
ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦਿੱਤੀ, ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ‘ਤਾਈ’।
ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲੋਰੀਆਂ ਲਈਆਂ, ਬਹਿ ਦਾਦੀ ਦੀ ਝੋਲੀ,
ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰ ਤਕ ਜੀਵੇ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ’।

ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਿੜ੍ਹਨਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ,
ਇਸ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਦਕਾ ਹੀ ਮੈਂ, ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਿਆ
ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸੁਣੇ ਤੇ ਗਾਏ ਢੋਲੇ, ਮਾਹੀਏ, ਟੱਪੇ,
ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਸ ਮਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ, ਇਹ ਜੀਹਬਾ ਜਪੇ।
ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰੌਣਕ ਲਾਵੇ, ਹੈ ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ,
ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰ ਤਕ ਜੀਵੇ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ’।

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ, ਵਾਰਿਸ, ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਚਾਹਿਆ,
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਪਾਤਰ ਇਸ ਦਾ ਮਾਣ ਵਧਾਇਆ।
ਦਿਲ ਕਹੇ ਤਹੱਈਆ ਕਰੀਏ, ਜਿੱਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਜਾਈਏ,
ਮੇਰੀ ਮਾਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ’ ਨੂੰ, ਨਾ ਕਦੇ ਪਿੱਠ ਦਿਖਾਈਏ।
ਵੱਸਦੇ-ਰੱਸਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ, ਕਿਉਂ ਅਖਵਾਵੇ ਗੋਲੀ,
ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰ ਤਕ ਜੀਵੇ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ’।
ਮੇਰੀ ਮਾਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ’।

ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਸਕੂਲ ਜੀਵਨ

ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਯਾਦ ਉਹ ਸਕੂਲ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ,
ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ,
ਕੋਈ ਇੱਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਵੇ
ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਰੱਲ ਸਮਝਾਉਣਾ।
ਉਹ ਨਾਲ ਬਹਿ ਕੇ ਹੱਸਣਾ ਦੇ ਮੁਸਕੁਰਾਉਣਾ
ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਣਾ।
ਉਹ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਪੀਰਿਅਡ
ਵਿੱਚ ਸੌਂ ਜਾਣਾ
ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਤੇ ਨਾਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ
ਜੋ ਕੁੱਝ ਹੈ ਤਾਂ ਬਸ ਯਾਦਾਂ ਹੀ ਯਾਦਾਂ,
ਯਾਦਾਂ ਹੀ ਯਾਦਾਂ

ਨਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਬੀ. ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਧੀ ਦਾ ਨਸੀਬ

ਧੀ ਬਣਕੇ ਆਈ ਹਾਂ, ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ।
ਵੱਸਣਾ ਹੈ ਮੈਂ ਕੱਲ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ।
ਕਿਉਂ? ਇਹ ਰੀਤ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਬਣਾਈ ਹੋਵੇਗੀ।
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੱਲ ਤੂੰ ਪਰਾਈ ਹੋਵੇਗੀ।
ਇਸ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਪਾਲ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ।
ਕੱਲ ਉਹੀ ਹੱਥ ਡੋਲੀ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕਰਨਗੇ।
ਟੁੱਟ ਕੇ ਬਿਖਰ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਜਿੰਦਗੀ ਸੋਚਦੀ
ਹਾਂ
ਕਿ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਮਿਲੇ
ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।
ਕਿਉਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਾਡਾ ਇੰਨਾ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਬਸ ਇਹੀ ਸਾਡਾ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਨਾਰੀ

ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ
ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਉਹ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ,
ਅੱਜ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ
ਪੂਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨਹੀਂ,
ਨਾਰੀ ਜਿਸਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਵਰਗੇ
ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ
ਫਿਰ ਵੀ ਨਾਲ ਖੜਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ,
ਗਲਤੀ ਕੀ ਉਸ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੈ?
ਜਿਸਨੇ ਨਾਰੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਲਿਆ
ਉਸਨੂੰ ਜੀਉਣ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ,
ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ
ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ
ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ
ਚੋਣ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ,
ਆਓ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ
ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸੰਕਲਪ ਕਰੀਏ
ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਹੱਕ ਦਵਾਈਏ
ਨਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈਏ
ਆਓ ਮੇਰੇ ਭੈਣੇ ਵੀਰੋ
ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਮਾਣ ਦਵਾਈਏ

ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਵਰਕੇ

ਕਦੇ ਮੇਰੀ ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਵਰਕੇ ਤਾਂ ਫਰੋਲ ਕੇ ਵੇਖ ਹੋ
ਰੱਬਾ, ਫੇਰ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਣਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ
ਹੌਂਸਲੇ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਲੋੜ ਹੈ, ਹਰ ਵਰਕੇ ਦੀ ਆਪਣੀ
ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਲਿਖਦੈ,
ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ੌਂਕ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਤੇਰੇ
ਸ਼ਬਦਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਤੈਨੂੰ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ
ਲਿਖਣ ਦੇ ਲੜ ਲਾਕੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ
ਮੁਕਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਸ ਫਰਕ ਇੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ਕਿ ਕਲਮ
ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇਰੇ ਨੇ। ਹਰ ਦੁੱਖ, ਹਰ ਸੁੱਖ ਲਈ
ਤੇਰਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕੀ
ਹੈ, ਇਹ ਤੇ ਵਾਂਗ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਮੈਂ
ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਆਪਣੇ ਲਿਖੇ ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੈਂ
ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੀ ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਕੇਰਿਆ
ਗਿਆ ਜਾਂ ਉਕੇਰਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਤੇਰਾ
ਹੈ, ਹਰ ਸ਼ਬਦ 'ਚ ਤੇਰਾ ਵਾਸ ਹੈ।

ਤੇਰੇ ਹਰ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜੋ ਤੂੰ
ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ
ਉਕੇਰਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਸ਼ਾਇਰੀ

ਮਕਾਨ ਮਿਸਤਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ,
ਘਰ ਇਸਤਰੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।
ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਲਈ
ਘਰ ਦਾ ਇੱਕ ਜੀ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਕੰਮ ਕਰੋ, ਜੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਗਰੀਬੀ
ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਰਲ ਜਾਵੇਗੀ।
ਘੱਟ ਖਾਧੇ ਦਾ, ਘੱਟ ਸੁੱਤੇ ਦਾ, ਘੱਟ ਬੋਲੇ ਦਾ,
ਘੱਟ ਖਰਚੇ ਦਾ ਕਦੇ ਪਛਤਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
ਵਿਹਲੇ ਜਾਂ ਨਿਕੰਮੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
ਇਹੀ ਬੰਦੇ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਜੀਵਨ ਇਵੇਂ ਗੁਜ਼ਾਰੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਨਿੰਦਿਆ
ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਲੋਕ ਹੋਣ।
ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰੋ,
ਢੇਰ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੋਵੇਗਾ।
ਚੰਗਿਆ ਵਿੱਚ ਬੈਠੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ
ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭਟਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।
ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰੋ, ਭਾਵੇਂ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼
ਸਾਧਾਰਣ ਹੋਣ, ਸੋਹਣੇ ਲੱਗੋਗੇ।

ਕਾਜਲ ਰਾਜਪੂਤ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਈਦ

ਅਖ਼ਤਰ। ਕਿਹੜੇ ਰੋਜ਼ੇ ਮੁੱਕੇ
ਜਿਹੜੀ ਈਦ ਮਨਾਈਏ।
ਵਾਘੇ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਛਾਵੇਂ
ਕਿਹੜੀ ਈਦ ਮਨਾਈਏ?
ਚੰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਵੱਸਦੇ
ਉਹ ਵੀ ਮਾਨਣ ਈਦਾਂ?
ਚੰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਰੀਂ ਸੁੱਤੇ
ਉਹ ਵੀ ਮਾਨਣ ਈਦਾਂ?
ਸਾਂਝਾ ਦੇ ਗੱਲ ਛੁਰੀ ਫੇਰ
ਕਿਸੇ ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ
ਦੀਨ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੇ ਪਾ ਗਈ
ਮੋਮਿਨ-ਕਾਫ਼ਿਰ ਆਰੀ।
ਅਜੇ ਵਸਲ ਦਾ ਚੰਨ ਨਾ ਡਿੱਠਾ
ਈਦਾਂ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਈਏ
ਅਜੇ ਵਸਲ ਦਾ ਚੰਨ ਨਾ ਡਿੱਠਾ
ਈਦਾਂ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਈਏ
ਕਿਵੇਂ ਕਮੀਨੀ ਹੋਈ ਸਖਾਵਤ
ਜਿਉਂ ਮੁੱਕੀ ਦੀ ਮੁੱਕੀ
ਅੱਜ ਸ਼ਰਾਫਤ ਜੂਏ ਵਾਂਗੂ
ਵਕਤ ਵੇਲ ਤੇ ਮੁੱਕੀ।

ਕਾਜਲ ਰਾਜਪੂਤ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਬੁਝਾਰਤਾਂ

1. ਨਾਂ ਉਹ ਹੱਟੀ, ਨਾ ਉਹ ਭੱਠੀ, ਨਾ ਉਹ ਵਿਕਣ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ,
ਇਕ ਵਾਰੀ ਜੇ ਵਿਛੜਗੇ ਤੈਥੋਂ, ਮਿਲਣੇ ਨਹੀਂ ਦੁਬਾਰਾ।
2. ਬਾਤ ਪਾਵਾਂ, ਬਤੋਲੀ ਪਾਵਾਂ, ਬਾਤ ਨੂੰ ਲਾਵਾਂ ਤਾਰੇ,
ਆਪਣੇ ਥੱਲੇ ਸਦਾ ਰੱਖਦਾ ਨੇਰਾ, ਕਰਦਾ ਚਾਨਣ ਸਾਰੇ।
3. ਅੱਖ ਬਿੱਲੇ ਦੀ, ਚੁੰਝ ਚਿੜੇ ਦੀ, ਮੂੰਹ ਬਾਂਦਰ ਦਾ ਲਾਇਆ,
ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਨਾ ਬੁੱਝੇ, ਉਹ ਬਾਂਦਰ ਦਾ ਤਾਇਆ।
4. ਕੇਸੂ ਫੁੱਲ, ਲੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੋੜਾਂ ਮੁੱਲ,
ਹੱਟੀ ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਦੇ ਨਹੀਂ।

ਉੱਤਰ :

1. ਮਾਂ-ਪਿਉ	2. ਦੀਵਾ
3. ਉੱਲ	4. ਬੱਚੇ

ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ

ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਨੀ ਮਾਂ,
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ
ਘਿਰ ਗਈ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਇਕੱਲੀ,
ਬਾਬੁਲ ਬਦੀ ਕਮਾਈ ਨੀ ਮਾਂ।
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਨੀ ਮਾਂ।

ਭੁੱਬਿਆ ਸੂਰਜ ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ
ਲੱਗ ਗਏ ਤੇਰੀ ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਪਹਿਰੇ
ਹਾਕਮ ਹੋ ਗਏ ਗੂੰਗੇ ਬਹਿਰੇ
ਪਰਖ ਮਸ਼ੀਨਾ ਚੁਗਲੀ ਕੀਤੀ
ਕਾਤਲ ਬਣ ਗਈ ਦਾਈ ਨੀ ਮਾਂ।
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਨੀ ਮਾਂ।

ਮਾਏ ਤੂੰ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਮੰਗਦੀ
ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਸੰਗਦੀ?
ਅਣਜੰਮੀ ਨੂੰ ਸੁਲੀ ਟੰਗਦੀ,
ਆਪਣੀ ਆਦਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ,
ਤੂੰ ਹੀ ਅੱਜ ਅਣਚਾਹੀ ਦੀ ਮਾਂ।
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਨੀ ਮਾਂ।

ਸੁਣੀ ਬਾਬਲਾ ਸੁਣੀ ਅਰਜੋਈ
ਦਾਜ ਦੇ ਦਾਨਵ ਲਾਹ ਲਈ ਲੋਈ
ਮੇਰਾ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਕੋਈ
ਲਾਲਚ ਵਾਲੀ ਡੋਰੀ ਬਣ ਗਈ
ਮੇਰੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਫਾਹੀ ਨੀ ਮਾਂ।
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਨੀ ਮਾਂ।

ਦਾਦੀ ਨਾਨੀ ਮਾਵਾਂ ਬੋਲੇ
ਪੈ ਗਈ ਕਿਹੜੀ ਗਵੰ ਨੂੰ ਖੋਲੇ
ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਰਕੇ ਫੋਲੇ
ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਨਿਰੀ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾ ਸਮਝੋ
ਰੋਕੋ ਹੋਰ ਤਬਾਹੀ ਨੀ ਮਾਂ।
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਨੀ ਮਾਂ।
ਇਹ ਕੇਹੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਨੀ ਮਾਂ।

ਅਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਚਿੜੀਆਂ

ਛਤੀਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਛੱਤਾਂ 'ਚ
ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ।
ਕੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਘਰ ਭਰਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ
ਹੁਣ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ।
ਸ਼ੀਸ਼ਿਆ ਚ ਆਪਣੇ
ਪਰਛਾਵੇ ਨਾਲ ਲੜਦੀਆਂ
ਆਪੇ ਨੂੰ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ
ਹੁਣ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ।
ਸੀਮਿੰਟ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ,
ਜਾਲੀਆਂ ਦੇ ਤਾਰ,
ਪੱਥਰ ਜਿਹੇ ਲੋਕ,
ਕਿੱਥੇ ਪਾਉਣ ਆਲ੍ਹਣੇ?
ਕਿੱਥੇ ਰਹਿਣ ਚਿੜੀਆਂ
ਖੇਤਾਂ ਚ ਉਡਰੀ ਜ਼ਹਿਰ,
ਕਿੰਝ ਸਹਿਣ ਚਿੜੀਆਂ,
ਮਾਨਵ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਤੋਂ,
ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਹਾਰ ਗਈਆਂ,
ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ,
ਕਿਧਰੇ ਦੂਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਈਆਂ।

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਮੁੰਡੇ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰਾਹ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ,
ਪਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਹੈ?
ਕਿਹੜੇ ਦੁੱਖ ਬੈਠੇ ਨੇ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਲਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ?
ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹਰ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ,
ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜੋ
ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹਰ ਦਿਨ ਜੀਉਂਦੇ ਨੇ।

ਹਰ ਕੋਈ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਫਰੋਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ ਪਰ ਕਦੀ ਵੀ
ਕੋਈ ਜਾਨਵਰ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਇਨਸਾਨ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਰੱਬ ਤੋਂ
ਮੰਗਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ
ਇਨਸਾਨ ਉਸਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੰਗਦੇ-ਮੰਗਦੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ।
ਕਿਸਮਤ ਵਾਲੇ ਨੇ ਜੋ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ ਜਪਦੇ ਨੇ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਰਾਹ ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲੇਗੀ,
ਜਦ ਹਰ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਇਸਨੂੰ ਜੀਵੇਗਾ।
ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੇਗਾ
ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਆਦਰ-ਸਨਮਾਨ ਕਰੇਗਾ।
ਉਹ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਅਸਲ ਵਿੱਚ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਬੀ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਜੱਲਾਦ

ਦੋ ਧੀਆਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮੋਡਿਆਂ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਗਈਆਂ ਸਨ ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁੱਤਬੇ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਮਹਿਫਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਹਾ “ਚੱਲੋ ਰੱਬ ਨੇ ਸੋਹਣੀ ਸੁਣ ਲਈ, ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀਰ ਮਿਲ ਗਿਆ।” ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਲੋਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਖੀਵਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਉਏ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਨੀ, ਸੱਤ ਕਹਿ ਸੱਤ।” “ਉਹ ਕਿਵੇਂ?” ਮੈਂ ਡੌਰ-ਡੌਰ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਹੁਤਾ ਭੋਲਾ ਨਾ ਬਣ, ਪੰਜ ਭਰੂਣ ਵੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਾਡਲੇ ਪੁੱਤ ਦੀਆ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਜੋ ਮੈਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।” ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜਮੀਨ ਨਿਕਲ ਗਈ।

ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਜੱਲਾਦ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਖੜੀ ਆਪਣੀ ਨੰਨ੍ਹੀ ਧੀ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਤੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਧੀਆਂ

ਨਿੱਕੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਇਹ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਮਾਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ, ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਲਾਡਲੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਚੰਬੇ ਦੀਆਂ ਮਾਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀ, ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਧੀਆਂ, ਬੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਓਹ ਘਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵੇਂ ਹੋਣ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਨਿਆਣੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਨੇ ਪੁੱਤ, ਧੀਆਂ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਸਿਆਣੀਆਂ ਮਾਂ ਪਿਓ ਭਾਈ ਨੂੰ ਕਦੇ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇ, ਇਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਰੱਤਾ ਵੀ ਨਾ ਜਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਧੀਆਂ, ਬੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਓਹ ਘਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਰੁਪੜਿਆ ਇਕ ਕੋਈ ਦੋ, ਕੋਈ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਔਕਾਤ ਜਿਹਦੀ ਜਿੰਨੀ, ਜਿੰਨਾ ਜਿਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਸਰਦਾ ਪਾਲ ਪੋਸ ਕੰਨਿਆ ਦਾਨ ਜੋ ਨੇ ਕਰਦੇ, ਸੱਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਉਹ ਮਾਪੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਧੀਆਂ, ਬੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਓਹ ਘਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਕਿੱਥੇ ਗਈਆਂ ਭੈਣਾਂ

ਕਿੱਥੇ ਗਈਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਗਈਆਂ ਮਾਵਾਂ?
ਥੱਲ ਵਿਚ ਸੱਸੀਆਂ ਝੱਨਾ ਵਿਚ ਹੀਰਾਂ
ਸੋਹਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਵਿਚ ਦਰਿਆਵਾਂ।
ਕਿੱਥੇ ਗਈਆਂ ਗਲੀਆਂ ਉਹ ਭਲੀਆਂ ਭਲੀਆਂ
ਜਿਸ ਘਰ ਚਾਹਾਂ ਆਵਾਂ ਜਾਵਾਂ।
ਹਰ ਇਕ ਘਰ ਦੀ ਖਾਸ ਨਿਸ਼ਾਨੀ
ਹਰ ਇਕ ਜੀਅ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਵਾਂ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸੱਜੀਆਂ ਕੰਧਾਂ
ਪਤਾ ਨਾ ਕਿਹੜੇ ਨਾਓਂ ਬੁਲਾਵਾਂ।
ਭੈਣ ਕਹਾਂ ਤਾਂ ਦੱਸਣਾ ਪੈਂਦੈ
ਆਪਣੀ ਨੀਅਤ ਦਾ ਸਿਰਨਾਂਵਾ।
ਸੱਭ ਜਗ ਹੋਇਆ ਮਰਦ ਜਨਾਨੀ
ਬਾਕੀ ਸਭ ਛਾਵਾਂ ਪਰਛਾਵਾਂ।
ਕਿੱਥੇ ਗਈਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਗਈਆਂ ਮਾਵਾਂ?

ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਦੂਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

ਧੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ

ਮਾਂ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਹੋ ਗਈ ਵਾਂਝੀ,
ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਤੂੰ ਤਾਂ, ਮਾਂ ਸਾਂਝੀ।
ਕਹਿਰ ਕਮਾਉਣ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿਵੇਂ ਜੀਅ।
ਰੂੜੀ ਤੇ ਸੁੱਟੀ ਗਈ ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਧੀ।
ਵੀਰਾਂ ਭੈਣਾ ਦਾ ਹਾਲੇ, ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਮੁੱਖੜਾ।
ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਕਾਵਾਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਲਈ ਟੁਕੜਾ।
ਕੀਤੀ ਬੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਕੀਤਾ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਸੀ ਬੁਰਾ ਵਿਹਾਰ,
ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਕੂੜੇਦਾਨ 'ਚੋਂ ਮਾਂ, ਬੋਲੇ ਤੇਰੀ ਧੀ।
ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੇ ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨੇਰਾ,
ਦੁਖੜਾ ਨਾ ਰੋਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲ।
ਖੋਰੇ ਹੋ ਗਿਆ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਕੀ?
ਕੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਰਵਾ ਦੇਣ ਫੁੱਲ ਕਲੀਆਂ ਜਿਹੀ ਧੀ।

ਇਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜਨਮ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਉਹ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਿਰੋਲ ਆਧੁਨਿਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸਰੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਰਵਾਇਤ ਜਾਂ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਲੀਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾੜ੍ਹਕ, ਲਾਲਾ ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ, ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕਾਲੇਪਾਣੀ, ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੇ ਕਵੀ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਹੱਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਪਛੱਮੀ ਲਹਿਰਾਂ, ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ।

ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਮੱਧ-ਕਾਲ ਦੀ ਲੰਮੇਰੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਵੀ ਨੇ ਛੋਟੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਾਨਵ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਮਾਨਵ ਥੋੜੇ ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਆਨੰਦ ਕਵੀ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਭਗਤੀ, ਰਹਮ, ਕੁਦਰਤ ਪਿਆਰ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵੀ ਗੀਤ, ਰੁਬਾਈ ਆਦਿ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਦਸੰਬਰ, 1872 ਨੂੰ ਸਿਖ ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਦ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਸਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਨਾਵਲ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ‘ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ’ ‘ਪੀਤ ਵੀਣਾ’, ‘ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ’, ‘ਕੰਤ’, ‘ਸਹੇਲੀ ਬਾਗ ਮਾਰ’, ‘ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ ਜੀਓ’, ‘ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ’, ‘ਮਟਕ ਹੁਲਾਰੇ’, ‘ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ’, ‘ਝੋਲ ਤੁਪਕੇ’, ਆਦਿ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਭਾਵ ‘ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ’ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੂਖਮ ਪੱਖ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰੱਬ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਸਦਾ ਤਾਂਘਦਾ ਹੈ, ਭਗਤ ਲਈ ਰੱਬ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਉਸ ਦਾ ਸਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਗਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ-ਦਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ

ਆ ਕੇ ਵੇਖ ਖਾਂ ਬੂਟਾ,

ਛੱਡ ਗੁਲਾਬ ਗਿਉਂ ਵੇ।

ਰਹਿ ਗਈ ਸੁੱਕੀ ਏ ਡਾਲੀ,

ਸਾਰੀ ਝੰਬੀ ਮੈਂ ਪਈ ਆਂ।

ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਯਥਾਰਥਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਲਾਲਾ ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ ਦਾ ਜਨਮ 1879 ਈ. ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਪਿਖਨਾਖਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਵਾਲਾ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ) ਹੋਇਆ। ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮਯਾ ਦਾਸ ਦਾਸ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਗੁਜਰਾਵਾਲਾ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਸਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਮਨਤਰੰਗ’ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ‘ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ’ ਤੇ ‘ਡੀਡੋ ਜੰਮਵਾਲ’ ਵਿਚ ਵੀ ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ। ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਉਚਿਤ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਨੂੰ ਬੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਵਾਇਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੀਖਣ ਅਹਿਸਾਸ, ਕਲਪਨਾ ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਮਿਸਾਲ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :

ਖੀਰਾ ਨਾਲ ਭਰੇ ਕਿਸ ਕਾਰੇ,
ਮੁਖੜੇ ਦਿਲ ਦਿਲਗੀਰਾਂ ਦੇ।
ਕਰ ਗੁਜਰਾਨ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਵਿੱਚ
ਪਹਿਨ ਗੋਦੜੇ ਲੀਰਾਂ ਦੇ।

ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਨ ਨਿਰਪੇਖ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ।

ਲਾਲਾ ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੈਂਤੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਭਾਵ 1900 ਤੋਂ 1935 ਈ. ਤਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ, ਗਲਪ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਸੰਗਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਿਆਨੀਆਂ ਕਵਿਤਾ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਇੱਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ‘ਲਖਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ’ ਹੈ।

ਲਾਲਾ ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ ਦਾ ਜਨਮ 1879 ਈ. ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਪਿਖਨਾਖਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਵਾਲਾ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ) ਹੋਇਆ। ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮਯਾ ਦਾਸ ਦਾਸ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਗੁਜਰਾਵਾਲਾ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਸਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਮਨਤਰੰਗ’ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ‘ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ’ ਤੇ ‘ਡੀਡੋ ਜੰਮਵਾਲ’ ਵਿਚ ਵੀ ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ। ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਉਚਿਤ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਨੂੰ ਬੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਵਾਇਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੀਖਣ ਅਹਿਸਾਸ, ਕਲਪਨਾ ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਮਿਸਾਲ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :

ਪਿੰਜਦਾ ਸਿੰਜਦਾ ਛਿੰਜਦਾ ਸਾਰ
ਕਿਰ ਕਿਰ ਝਰਨਿਆਂ ਤੋਂ

ਝਰ ਝਰ ਧਰ ਧਰ ਹੋ
 ਪੱਥਰਾਂ ਤੋਂ ਚਿਰ ਚਿਰ ਟੁਟੀਆਂ
 ਵਿਚ ਘਿਰ ਘਿਰ ਉਚੇ ਨੀਵੀਂ
 ਗਿਰ ਗਿਰ ਹਸ ਹਸ ਰੋ
 ਵਾਹਵਾ ਪਾਣੀ ਜਿਹਲਮੇ ਦਾ ਵਗਦਾ ਹੋ।

ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ- ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਵੀ-ਸਰ ਵਾਲਟਰ ਸਕਾਟ ਦੀ 'ਲੇਡੀ ਆਫ ਦੀ ਲੇਕ' ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਛੇ ਕਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਇਸ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਐਬਟਾਬਾਦ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ 17 ਫਰਵਰੀ, 1881 ਈ। ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪਟਵਾਰੀ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਮਾਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਗੁਜ਼ਰਿਆ। ਪਿਤਾ ਪਟਵਾਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ 1891 ਈ. ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਨ ਸਕੂਲ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਉਚੇਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਡੀ.ਏ.ਵੀ. ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ, ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਜਾਪਾਨ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ, ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਜਾਪਾਨ ਜਾ ਕੇ ਉਚੇਰੀ ਰਸਾਇਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, 1904 ਈ. ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸਿੱਖ ਏਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਮੇਲ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਦਕਾ ਆਪ ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਸਜ ਗਏ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਮੌਲਿਕ, ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਰੰਗ-ਅਸਮਾਨੀ। ਤੀਜਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੰਗ ਅਸਮਾਨੀ' ਆਪ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛਪਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਅਸਲੋਂ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਇਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਸਤੀ ਦਾ ਸੁਰ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰਫਲ, ਅਡੋਲ, ਨਿਰੰਤਰ ਆਪਣੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਕਵੀ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਓਏ! ਮਜ਼ੂਰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ।
 ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਖਿਆਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ,
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਢਲੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ,
 ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਚਿਹਰੇ ਬੇਨਕਾਬ ਜਿਹੇ,
 ਨ ਛੁਪਦੇ ਨਾ ਛੁਪਾਂਦੇ ਕੁਝ ਆਪਣਾ।
 ਨੰਗੇ-ਨੰਗੇ ਦਿਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ,
 ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਲੋਕ ਤੇ ਭੋਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ।
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਨਿੱਕੀ,
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਤੋਖ ਵੱਡਾ
 ਇਹ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ
 ਮੇਰੇ ਜੀ ਨੂੰ ਠਾਰਦੇ।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰੁਮਾਂਸ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਵਲਵਲੇ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ‘ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ’, ‘ਸੋਹਣੀ-ਮਹੀਂਵਾਲ’ ਆਦਿ ਪ੍ਰੀਤ ਜੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਤਿਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮਿੱਠੀ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਮੱਧਕਾਲ ਦੀ ਬਿੰਬ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਬਿੰਬ, ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ

ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਆਧਾਰ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ 17 ਮਾਰਚ, 1899 ਈ. ਨੂੰ ਪਿੰਡ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। 1924 ਈ. ਵਿਚ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਐਮ.ਏ. (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ) ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਭ੍ਰਮਣ ਕੀਤਾ। ਸਕੂਲ ਮਾਸਟਰੀ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਲੇਖਕਾਰੀ ਆਦਿ ਕਈ ਧੰਦੇ ਕੀਤੇ। ਉਰਦੂ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਲਕੱਤਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

‘ਧੁੱਪ ਛਾਂ’, ‘ਨੀਲ ਧਾਰਾ’, ‘ਜਗਤ ਤਮਾਸ਼ਾ’, ‘ਪਤਝੜ’, ‘ਮਸਤੀ’, ‘ਸੋਮਰਸ’ ਆਦਿ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਰੱਬ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੂਰੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਚਿਤਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੰਬਰ ਆਉਂਦਾ। ਮਸਤ ਭਗਤ ਕਵੀ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਂਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ,

ਤੂੰ ਵੀ, ਰੱਬਾ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗਰ ਇਕ ਆਸ਼ਿਕ ਹੈ।

ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਤੇਰੀ ਸੁੰਦਰ

ਹੱਦੋਂ ਬਾਹਰ :

ਜੁਲਫਾਂ-ਰਾਤ, ਸਿਤਾਰੇ ਜੜੀਆਂ,

ਭੱਖ-ਭੱਖ ਕਰਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਿਨ ਹੈ,

ਸਿਖਰ-ਦੁਪੈਹਰ ਜਵਾਨੀ ਉਠਦੀ,

ਪਰਬਤ ਸੀਨੇ

ਨੱਦ ਤੇ ਨਦੀਆਂ ਚਾਂਦੀ-ਰੰਗੀਆਂ ਨਾੜੀਂ,

ਅੱਖਾਂ ਝੀਲਾਂ,

ਚੰਚਲ ਤਬਾਹ ਸਮੁੰਦਰ

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿੱਲ ਹਲੀਮ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਫਲ-ਦਾਤਾ।

ਦੀਵਾਨਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਪਹਿਲੂ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ। ਕਵੀ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਸਤੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੀ ਸੱਚ ਉਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋਗ, ਵੇਦਾਂਤ, ਸੂਫੀਮਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਫ਼ ਹੈ। ‘ਮਸਤੀ’ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਉਸ ਇਨਸਾਨੀ ਕਿਰਦਾਰ ਬਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹਨ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰਦਾਰ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਜੇਠੂਵਾਲੀਆ, ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ, ਬਾਬੂ ਫ਼ਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼, ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਕਵੀ ਸਟੇਜੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਗਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੀ ਆਨੰਦ ਆਉਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਟੇਜੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਜਗਾਉਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ।

ਗਗਨ ਦੀਪ ਕੌਰ
ਤੀਜਾ ਸਾਲ
ਪੰਜਾਬੀ ਆਨਰਸ

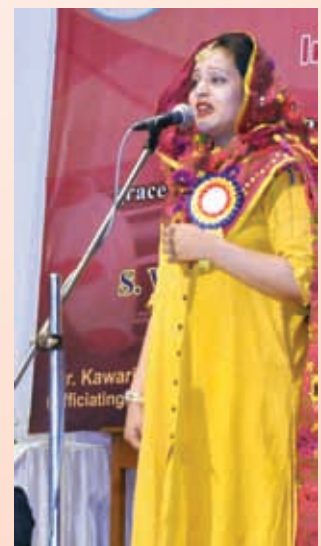

LOKRANG

NATIONAL CONFERENCE ON ADVANCES IN APPLIED MATHEMATICS AND STATISTICS 7 -8 SEPTEMBER, 2017

SOCIETY ACTIVITIES

NCWEB

College Trip

DEPARTMENT ACTIVITIES

NATIONAL SEMINAR ON GURU NANAK DEV JI

संस्कृत विभाग

अनुक्रमणिका

1.	सम्पादकीयम्		3
2.	आत्मसाक्षात्कारस्य साधनानि	डॉ. आशा रानी	4
3.	वाहनराक्षसाः	डॉ. कुलदीप कुमार सहगलः	6
4.	गुरुचरणौ शरणम्	शिल्पी गुप्ता	7
5.	विद्या सर्वत्र पूज्यते	रिया बंगा	7
6.	वेदाना महत्त्वम्	रिया बंगा	8
7.	संस्कृतम्	सुधा	8
8.	संस्कृतिः संस्कृताश्रिता	अर्चना उपाध्याय	9
9.	प्रहेलिकाः	अर्चना उपाध्याय	10
10.	विद्यया सूक्तिः	अर्चना उपाध्याय	10
11.	लोकमङ्गलम्	सुधा	11
12.	सुभाषितम्	आयषु बिष्ट	11
13.	दुर्जनाः	अर्चना उपाध्याय	12
14.	सुभाषितानि	अर्चना उपाध्याय	12
15.	नन्दियाः वरप्रसादः	आयषु बिष्ट	13
16.	सिंहदिलीपयोः संवादः	आयषु बिष्ट	13
17.	मन्त्रलोचनम्	आयषु बिष्ट	14
18.	स्वच्छभारताभियानम्	सुधा	14
19.	गुरु नानकः	अर्चना उपाध्याय	15
20.	गुणाः पूजास्थानम्	अर्चना उपाध्याय	16
21.	प्रतिवेदन	सुधा	17
22.	पर्यावरण	सुधा	17
23.	महिला दिवस विशेष	अर्चना उपाध्याय	18
24.	संघे शक्तिः कलौ युगे	अर्चना उपाध्याय	19
25.	परोपकारः	सुधा	19

संस्कृतनाम देववाणी। सुबुद्ध जनानां चापियम् धनं कथ्यते सर्वदा। समग्रं वैदिकं लौकिकं च साहित्यं यत् संस्कृतमाध्यमेन अभिव्यज्जयते। तत् न केवलं भारतवर्षे अपितु समग्र विश्वे दैदीप्यमानम् वर्तते। भारतीयाः सकला भाषा संस्कृतमाश्रितेव जीवन्ति। तासां शब्द राशिः भावराशिश्च संस्कृत गंगोत्री प्रदेशात् निसरति। भारतस्य समस्त ज्ञान विज्ञान, धर्म दर्शन साहित्यकला राजनीतिहासादीनाम् मौलिकाः भावाः ग्रन्थाश्च संस्कृतनैव उपनिबद्धाः। अद्यापि वैज्ञानिकैः कम्प्यूटर इत्यस्य कृत्रिम भाषारूपेण संस्कृतस्यैव उपयोगः सर्वथा श्रेष्ठः समर्थः ते। नासा इति संस्थायाः अन्तरिक्षे प्रेषिताः संदेशः संस्कृतमाध्यमेनैव सर्वाधिक व्यवस्थितरूपेण अर्थप्रकटयन्ति। विश्वस्य एकीकरणस्य दैवीय भावाः अपि सर्वाधिक मुखररूपेण संस्कृतभाषायाम् अभिव्यक्ताः सन्ति। यथा वसुधैवकुटुम्बकम् यत्र विश्वं भव्येक नीडम् सर्वेभवन्तु सुखिनः इत्यादयः सूक्तयः समस्त विश्वं एकपरिवाररूपेण प्रतिपादयन्ति।

अतश्चैव भारतस्य शिक्षणपाठ्यक्रमेषु संस्कृत भाषायाः साहित्यश्च सततम् अध्यापनम् कार्यते। माता सुन्दरी महाविद्यालयस्य संस्कृत विभागः 1967 सप्तषष्ठि-उत्तर एकोनविंशति वर्षात् संस्कृत पाठ्यक्रमं संचालयति। इदानीम् प्रतिष्ठा पाठ्यक्रमा (Hons.) स्नातकोत्तरपाठ्यक्रम (M.A.) अन्ये च अवान्तरीयाः पाठ्यक्रमाः (AECC, MIL, SEC) इत्यादयः अपि सोत्साहम् छात्राभिश्चिन्तयन्ते। पाठ्यसहगामिनीषु क्रियासु पद्यावृत्तिं प्रतिस्पर्धायाः भाषणस्य वादविवादस्य च प्रतिस्पर्धायाः अतिरिक्तं संस्कृत नाटकमंचनस्य प्रतिस्पर्धापि वर्षद्वयात् समायोज्यते। शैक्षणिक भ्रमणस्य लाभाः संस्कृतछात्राभिः अध्ययनेन सहैव प्राप्यते। संस्कृतविषये आजीविका विमर्शस्य (Carrier Counselling) इत्यस्य समायोजनम् अपि सहगामिनी गतिविधिषु प्रतिवर्षं क्रियते।

अत्र 'वाणी' इति महाविद्यालयस्य पत्रिकायाम् अध्यापकैः छात्राभिश्च संस्कृतविभागपक्षतः येऽपि निबन्धः लेखाः अत्र उपनिबद्धा ते छात्राणाम् संस्कृतलेखनक्षमताम् भावाभिव्यक्ति कौशलं च अनुदिनम् परिष्करिष्यन्ति बहिर् निसारयिष्यन्ति इति अस्माकम् सुदृढो विश्वासः।

डॉ. कुलदीप कुमार सहगलः

विभागाध्यक्षः

संस्कृत विभागः

आत्मसाक्षात्कारस्य साधनानि

मनुष्यः एकः चिन्तनशीलः प्राणिः वर्तते। सः जन्मकालादारभ्य शनैः शनैः सांसारिक परिवारे पालितो पोषितो च भवति। सः परिवारे एव सुखानुभूतिं करोति अतः वास्तविक सुखाद् बहिर्मुखो भवति। भारतीय दर्शने परमानन्दं अर्थात् सम्पूर्णसुखं तु आत्मज्ञानादेव भवति। स्वस्यज्ञानमेव सत्यज्ञानं विद्यते। आत्मानुभूत्या सत्-चित्-आनन्दस्य बोधो भवति। सच्चिदानन्दस्तु अन्तःकरणे विद्यते न तु बहिः अतः आत्मज्ञानमेव सुखस्य चरमोत्कर्षः इत्यपि वक्तुं शक्यते। आत्मा बहिर्न विद्यते तत्तु प्रतिमनुष्यस्य अन्तःकरणे विद्यते।

आत्मानुभूति तदा एव भवति यदा वयं बहिः आत्मनः अन्वेषणं न क्रियते तत्तु अन्वेषणं 'कर्तुः स्वरूपमेव' अन्वेषणभावे चेतनः तत्र गच्छति यत्र सः अनादिकालतः वर्तते। एतदेव आत्मनः वैशिष्ट्यं विद्यते। आत्मज्ञानमेव मानवजीवनस्य लक्ष्यं विद्यते। श्रीमद्भगवतगीतायां संतुलित जीवनस्य कृते कर्मयोगः ध्यानयोगः भक्तियोगः इत्यादयः योगाः वर्णिताः सन्ति।

मनुष्यः एकः चिन्तनशील प्राणिः वर्तते अतः सर्व कार्यं कुर्वन् स्वलक्ष्यं प्रति यत्नं करोति। उपनिषदि आत्म-साधनस्य। आत्मदर्शनस्य आधारं श्रवणमनननिदिध्यासन इत्यादि विधिः दृश्यते।

“आत्मा वाऽरे द्रष्टव्यो श्रोतव्यो निदिध्यासितव्यः”

आत्मविषये चिन्तनं तु विस्तृतं वर्तते अतः अत्र साधनत्रय विषये एव विवेचना क्रियते-

वृहदारण्यकोपनिषदि आत्मा चिन्तनविषये एकं सुन्दरं वृत्तान्तं प्राप्यते महर्षिः याज्ञवल्क्यः तपोपूतिः आत्मनिष्ठश्च आसीत्। तस्य द्वे पत्न्यौस्तः एका कात्यायनी द्वितीया मैत्रेयी। कात्यायनी स्वभावतः गम्भिरा एवं मितभाषिणी आसीत्। वृद्धावस्थायाम् याज्ञवल्क्येन स्वस्य लौकिक सम्पत्तेः विभाजनं भागद्वये कृतवान् गाम्भीर्यत्वात् कात्यायनी किमपि नोक्तवती। परन्तु मैत्रेयी मौनं न स्थितवती सा कथयति यत् “यदिभवता मह्यम् एतद्धनं उतो वा सम्पूर्णविश्वस्य वैभवं ददाति चेत् अहममरतां

प्राप्नोमि वा?”

याज्ञवल्क्यः प्रत्युत्तरति न, सांसारिक वैभवं धनञ्च मिथ्या वर्तते एतत्तु पारलौकिकस्य ऐश्वर्यस्य दायारूपेण विद्यते। सांसारिकं वैभवं धनमैश्वर्यं च आत्मज्ञानस्य कृते बाधकाः भवन्ति। आत्मचिन्तनं प्रति अवरोधं कथञ्चेत् “दुःख मूलं हि संसारः” आत्मनः स्वभावस्तु परमानन्दस्वरूपः।

तदा मैत्रेयी पुनः पृच्छति-यद् धनं मह्यम् अमरतां दातुं न शक्नोति तद्धनस्य किं वा प्रयोजनम्?

पुनः याज्ञवल्क्यः कथयति-मैत्रेयी! पत्ये पत्नीः पत्यै पतिः एवञ्च दम्पत्योः कृते पुत्रः प्रियो न भवति वस्तुतः अन्यान्यो मध्ये प्रेमरूपेण आत्मैव वर्तते। तेषु सुखानुभवत्वमेव आत्मसुखाभाषो वर्तते। अतः आत्मनः प्रियं भवति, आत्मा विना संसारे न किमपि प्रियं वर्तते। सांसारिकं सुखं तु सुखाभास रूपेण विद्यते न तु सुखरूपेण तथाऽपि मानवः तथा सुखाभासे एव सुखमनुभूय जीवनमेव यापयति। अन्ततोगत्वा असन्तोष अतृप्ततां अतिरिच्य न किमपि प्राप्नोति।

अतः स्वजीवनस्य लक्ष्यप्राप्तये आत्मनः चिन्तनं परमावश्यकं भवति। संसारे अप्रियः किमपि न विद्यते “सर्व आत्मना प्रेरितो वर्तते” अतः श्रवणमनननिदिध्यासितव्यः। अतः उक्तम् वेदस्य ज्ञानात्मके भागे-

आत्म वाऽरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यः मन्तव्यः निदिध्यासितव्यः।

श्रवण :- आत्मनं सम्बन्धिततथ्यं पठनं लेखनं इत्यादि ग्रहणमेव श्रवणम्। मानवः स्वजीवने विषयेषु प्रवर्तते एव किमपि शृणोति श्रावयति च परन्तु सांसारिकः तथ्यस्य श्रावणेन श्रवणेन च आत्मानुभूतिः न भवति। अतः स्वजीवनस्य मुक्तये यत्नः कर्तव्यमेव मानवस्य धर्मः। धर्मस्य आधारभूतः रथः मानवस्य आत्मनि वर्तते। यत् आभ्यान्तरे विद्यमानं वर्तते तस्यैव विकासः एव जीवनस्य विकासः। अतः प्रतिप्राणिषु आत्मा स्पन्दितो भवति। यथा

तिलेषुतैलं दधनीव सर्पिरापः स्रोतः
स्वराणीषु चाग्निः।
एवमात्माऽऽत्मनिगृहयतेऽसौ सत्येनैवं तपसा
योऽनुपश्यति॥

श्वेताश्वतरोपनिषद् 1

अतः शाश्वतः ब्रह्मणः वा आत्मनः विषये तपानुचरणेन यः
स्वजीवने सञ्चलति सैव आत्मनः साक्षात्कारं
श्रुतिमाध्यमेन कर्तुं शक्नोति। श्रवणः कार्यः तथा भवेद् यः
अहर्निशं तपसि अनुरक्तः सात्यात्मअनुभवयुक्तः।
आत्मानुभवस्य एतदेव प्रथमसोपानः श्रवणत्वेन गृहयते।

मननम् - आत्मसाधनस्य द्वितीय उपायः मननं वर्तते।
'मननात् मनः' मन अवबोधने धातोः मनने इति शब्दस्य
निष्पत्तिः अतः अस्यार्थो भवति यत् श्रुतिपरम्परया
श्रवणेन्द्रियगोचरे भवति तद्विषयं स्मरणं चिन्तनमेव
मननमिति कथ्यते। सांसारिक दुःखानां समनार्थं
विस्मरणार्थञ्च तपानुचरणरूपेण ज्ञानमार्गस्य मननद्वारा
दुःखनिरोधपूर्वकं सुखानुभूति भवति। एतदेव द्वितीय
सोपानः आत्मादर्शनविषये मननत्वेन ज्ञायते।

निदिध्यासनम् - निदिध्यासनस्य अभिप्रायं
अनवरतचिन्तनमिति वर्तते ध्यानम् इति अष्टांगयोगस्य
अविच्छिन्नं भागं वर्तते। यस्यार्थो भवति आत्मानि अविरत
चिन्तनम्।

“अद्वितीय वस्तुनि विच्छिद्यविच्छिद्यान्तरिन्द्रिय
वृत्तिप्रवाहो ध्यानम्।

वेदान्तसार

ध्यानान्तर आत्मनि विशुद्धानुभूतिं भवति येन
जन्ममृत्युचक्रं त्यक्त्वा शाश्वदात्मानं अवगच्छति।
आत्मा अजरः अमरः नित्यो वर्तते अतः योगराजेन
भगवता श्रीकृष्णेन प्रोक्तम्- न जायते म्रियते वा
कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः। अजो नित्यः
शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे॥

गीता, 2/20

अतः आत्मा नित्यो वर्तते निरन्तरध्यानमाध्यमेनैव
निदिध्यासनस्य स्थितिं प्राप्नोति।

भर्तृहरिमतानुसारेण-प्रतिप्राणिषु एकः प्रसुप्तः किरणो
भवति। तैनेव माध्यमेन निरन्तरं ध्यानं कर्तुं शक्यते। यथा
यथा आभ्यान्तरे गतिः भवति तथा तथा ध्यानमाध्यमेन
जडत्वं त्यक्त्वा तदुपरि ध्वन्यालोके प्रवेशार्हो भवति। यथा
यथा ध्यानस्य उत्कर्षतां प्राप्नोति तथा मनसः चंचलतां
विसर्जितो भवति तथा साधनस्य स्थिरत्वं समागच्छति।
एषैव प्रक्रिया निदिध्यास्त्वेन संगृहयते।

उपरोक्त प्रकारेण श्रवणमनननिदिध्यासनमाध्यमेन
मनुष्यस्य स्वजीवनयापनस्य व्यवस्थितानि
साधनानि वर्तन्ते। यदा जीवात्मा सांसारिक
सम्बन्धमेव यथार्थसम्बन्धत्वेन स्वीकरोति तदा
श्रवणमनननिदिध्यासनादि माध्यमेन पूर्वाग्रहस्य सम्बन्धं
त्यक्त्वा आत्मादर्शनं प्रति विजिगिषां प्रकटयति। अस्माकं
भारतीय धर्मसंस्कृतस्य मूलाधारभूतानां वेदानां, विविधानां
दर्शनानां पुराणादि शास्त्राणां च ध्येयम् अस्ति यत्
आध्यात्मिकः आधिभौतिकः आधिदैविकः आदि
विविधानां तापानां शमनपूर्वकं परमानन्दस्य अहर्निशं
अनुभूतिः अर्थात् आत्मज्ञानमिति। परमात्मा सर्वत्र व्याप्तो
वर्तते तं परमात्मानं ज्ञानाय स्वात्मानुभवः आवश्यकं
भवति।

तपः शौचः आचारादि माध्यमेन कामः
क्रोधः लोभादिशत्रूणां निरसनं भवति अनन्तरं
श्रवणमनननिदिध्यासनमाध्यमेन आत्मानुभवं करोति
जीवः। मानवस्य परमं लक्ष्यं आत्मज्ञानमेव उपनिषदि च
उक्तं वर्तते-

सर्वव्यापिनमात्मानं क्षीरे सर्पिर्दिवार्पितम्।

आत्मविद्यातपोमूलं तद् ब्रह्मोपनिषद् परम्॥

श्वेताश्वतरोपनिषद् 1/16

अतः विविधैः शास्त्रैः वेदैः पुराणादिभिः प्रोक्त मानवजन्म
परमं लक्ष्यं ध्येयं आत्मज्ञानपूर्वकं परमात्मानुभवमिति।
अतः जीवनयापनस्य कला वैदिकवाङ्मये विविधरूपेण
प्राप्यते।

इति।

डॉ. आशा रानी

असिस्टेंट प्रोफेसर

संस्कृत विभाग

वाहनराक्षसाः

भारतस्य राजधानी दिल्ली वैदेशिकैस्तु भारतस्य आत्येति स्वीक्रियते। अत्रत्या जनसंख्या प्रायशः प्रान्तेभ्यः जनाः अत्र सभागत्य निवसन्ति। अतः भारतस्य समग्रं वैविध्यपूर्णं चित्रं अत्र द्रष्टुं शक्यते। वस्तुतस्तु दिल्ली भारतस्य राजधानीति कारणात् राष्ट्रस्य सर्वसुविधामयं नगरं इति रूपेण सुप्रतिष्ठितम् वर्तते। इत्यस्यस्मात् अपि कारणात् जनाः स्वकीयान् मूलनिवास प्रदेशान् अपि परित्याज्य सर्वसौविध्ये लाभाय केवलं दिल्लीयमेव निवासं इच्छन्ति।

परं इदानीम् जनसंख्ययाः बहुत्व कारणात् दिल्ली महानगरम् नानाविध समस्याभिः ग्रस्तं दृश्यते। अस्वच्छता, पर्यावरणस्य प्रदूषणम्, आपराधिकरणम् एतादृश्यः बहुविधाः समस्याः सर्वतः संघातयन्ति सर्वान्। तत्रापि इदानीम् तु यातायातावरोधत्वेन या भयंकारी बाधा महानगरेषु दिल्लीयाम् चोपस्थिता जाता, तया तु सर्वत्र आतंकः इव प्रसारितः। प्रतिदिनम् राजमार्गेषु वीथिषु च यातायावरोधेन नैक विधाः विकासवरोधः अवान्तरियाश्च जटिलाः विसंगतयः वारं वारं जनैरनुभूयन्ते। यथाहि-यातायातस्य विषमावरोधेन प्रतिक्षणं वा वाहनेभ्यः प्रसारयमाणेन दग्धईधन धूमेन संजात वायुप्रदूषणकारणात् न केवलं वृद्धाः बालकाः एव अपितु स्वस्थाः युवानोऽपि अस्थमादिरोगैः आक्रान्ताः जाताः। एतदेव च नागरिकाणां आयुक्षय कारणमपि वर्तते।

वाहन संकुलत्वेन समुद्भूतो हि घोरोन्मादः महानतम ध्वनिप्रदूषणं उत्पादयति। वैज्ञानिक परिक्षणेषु एतद् वारं वारं प्रतिपाद्यते। यत् ध्वनेरवायोश्च प्रदूषणेन आक्रान्तमनाः जनः स्वकीयं मानसिकं संतुलनं विहाय शारीरिक मानसिकरूपेण च अस्वस्थो जायते। एतस्मादेव कारणात् तस्य दायित्वानां निर्वहण विषये कार्यक्षमतायाः अपि भृशं हानिरजायते।

पुनरपि वाहनसंकुलेषु आपणक्षेत्रेषु राजमार्गेषु वीथिषु च आपराधिकरणं तु प्रतिदिनम् दृश्यते। वाहनानां असावधान प्रयोगेण प्राण-हानिकराः दुर्घटनास्तु इदानीम् सर्वसामान्याः जाताः। चिकित्सालयेष्वपि

वाहनदुर्घटनाग्रस्तानां संख्या अधिकतरैव संवर्धते। किं मानवानां अपितु मानवेतर प्राणिनामपि जीवनाधिकारो इदानीम् सुरक्षितो न वर्तते।

वस्तुतः वाहनानां आविष्कारस्तु मानवानां गमनागमनस्यां आवश्यकतां संभरणार्थम् अल्पसमयेन एव सुदूरलक्ष्यप्राप्ति निवारणार्थम् एव जातः आसीत्। परं अद्य प्रत्येकं व्यक्तिना वाहनं एव स्वजीवनम् इति कल्पितम्। कामं तस्य जीवनस्य दैनिक्यः मौलिक्यश्च आवश्यकताः सम्प्राप्ताः स्यु न वा स्युः कामम् तस्य पार्श्वे वाहनानाम् प्रतिष्ठास्थानम् स्यात्वा न स्यात्, कामम् वाहन साधारणस्य कृते ईधनादीकानाम् कृते द्रव्यराशि व्यय क्षमता स्यात् न वा स्यात्, अद्य प्रत्येकं व्यक्ति जीवनस्योत्कर्षं स्वयशः प्रतिष्ठाम् कीर्तिं च केवलं बहुभिरनूतनैश्च वाहनै एव अनुभवति। अद्य तु एकस्मिन्नेव चतुस्रसंख्या तमेकमपि परिवारे अष्ट-दश भित्तानि वाहनान्यपि द्रष्टुं शक्यते। एतादृश्याम् प्रतिदिनम् विविधमानायाम् वाहनप्रतिस्पर्धायाम् क इदानीम् शारीरिकं मानसिकं सुखं आनन्दम् कोलाहलरहिताम् च आत्मीकीं शान्तिं अनुभवति समर्थः स्यात्। अतः मन्येडहम् वाहनानि न तु सुखसुविधायन्त्राणि अपितु इदानीम् तु वाहनराक्षसाः समभूताः। तत्रापि समाधानं तु वर्तते एव यदि विद्यालयेषु महाविद्यालयेषु जनसंचारमाध्यमेषु च बालकानां नवयुवकानां च कृते एषः संदेशः वारं वारं स्थाप्यते। यत् वाहनं न कदापि जीवनमूल्यं न च कदापि प्रतिष्ठायाः विषयं वर्तते, तर्हि निश्चयेन समाधानं सेत्स्यति। पुनर्थदि बुद्धिजीवी वर्गस्तु केलवम् व्यक्तिगत प्रयासेन अपि सार्वजनिक वाहनानां उपयोगेन स्वजीवनम् यापयति। तर्हि एषः संदेशः सुहृदः रूपेण समाजे प्रतिष्ठितो भविष्यति। तदापि सकलसमस्या राक्षसाः स्वयमेव विनष्टाः भविष्यन्ति।

डॉ. कुलदीप कुमार सहगलः

विभागाध्यक्षः

संस्कृत विभागः

गुरुचरणौ शरणम्

गुरुचरणौ शरणम्
परमेश्वरो भवति कर्ता चेद्
गुरुचरणौ करणम्
गुरुचरणौ शरणम्॥

कणे-कणे जनिलययोधीरा
देह एव जीवतो कारा
क्षणे-क्षणे मरणाद् भयमास्ते
कणचिन्नास्ति निर्वरणम्
गुरुचरणौ शरणम्॥

संसार सागर इति माहितः
यतो गरणे समन्तात् सहितः
हन्त तथापि न जीव उदास्ते
ततः कुतो निस्तरणम्
गुरुचरणौ शरणम्॥

सुकृती नैव न वा विज्ञानी
अज्ञः सन्नपि पण्डितमानी
सत्यमसत्यमसत्यं सत्यं
संकलयति संवरणम्
गुरुचरणौ शरणम्

इतः प्राक्षेणी ततः प्रणीता
वेदी परिस्तता सन्नीता
यागधूममार्गेण स्वस्थनम्
गुरुचरणौ शरणम्॥

शिल्पी गुप्ता

एम.ए. (प्रथम वर्ष)

विद्या सर्वत्र पूज्यते

भिन्नरुचिर्हि लोकः। मानव जीवनस्य लक्ष्यविषयेऽपि
मनुष्येषु मतैक्यम्। केचित् धनार्जने एव मानवजीवनस्य
साफल्यं मन्यन्ते स्वयमपि च अहर्निशम् उचितानुचितैः
साधनैः धनार्जनाय एव प्रयतन्ते। 'सर्वे गुणा
काजनमाश्रयन्ति' इयं हि तेषां धारणा बलशालिनां च
जनानां मते बलसञ्चय एव करणीयः जनैः 'सबलस्यैव
जनस्य लोके समादरो जायते' इति तेषां मतम्। अपरे तु
विवेकशालिनो विद्वांसं धनापेक्षया बलापेक्षया च विद्याम्
एव लोके समाजस्य पूजायाश्च विषयं मन्यन्ते। सत्यं
खलु तेषां मतम्।

विद्यायाः जीवने महती आवश्यकता वर्तते।
पशुमानवयोर्मध्ये भेदकारिणी विद्यैवास्ति। विद्यादीपहृष्टेन
हि मार्गेण सुखेन वर्तते जीवन-यात्रा। उचितानुचितयोः
कर्तव्याकर्तव्ययोश्च ज्ञानं विद्यैव जायते। धनमपि
विद्यां विना न लभ्यते। धर्मस्य तत्त्वमपि जन विद्यैव
जानाति। विद्यायाऽमृतमश्नुते।

रिया बंगा

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

वेदानां महत्त्वम्

लौकिकपदार्थतां साक्षात्काराय यथा नेत्राणामुपयोगिताऽस्ति लौकिकतत्त्वानां रहस्यभेदनाय वेदानामुपयोगिता स्वतः सिद्धा हिन्दूधर्मवेदस्य महत्त्वं नितान्तमुन्नतं व्यापकञ्च विद्यते। तर्ककृते संस्कृतभाषा सरलीकर्तव्या, येन सामान्याश्छात्रा अपि सौकर्येणास्या रसास्वादनं कुर्वन्तु, एनाञ्च प्रति छात्रलोकस्य अधिकधिका प्रवृत्तिः स्यात्। सौकर्या भाषा एव लोकप्रिया भवितुर्महति। व्याकरणस्य ताभिस्ताभिर्जटिलाभिर्दुर्बोधवृत्तिभिः संस्कृतभाषाया यथा विमोक्षणा स्यात्तथैव प्रयतितव्यम्।

शिक्षोपमुक्तानि प्राथमिकपाठ्यपुस्तकानि बालोपयोगिनो गद्यपद्यसंग्रह अन्यच्चोपकारी साहित्यं निर्मेयम्। आकाशवाणीद्वाराऽपि संस्कृतं प्रति जनतायाः रूचिरुत्पादनीया। संस्कृतपरिषदः स्थापयितव्याः दैनिकपत्रेषु साप्ताहिकपत्रिकासु च संस्कृताय स्तम्भ एकः प्रदातव्यः। संस्कृतनाटकानामभिनयौः साधारणजनतायाः रूचिः संस्कृतं प्रत्युत्पादनीया प्रवर्द्धनीया च। पारितोषिकादिभिश्च प्रोत्साहयितव्याः संस्कृतवत्कारः संस्कृतलेखकाश्च।

एमिरूपायैः संस्कृतस्य प्रसारे एव रक्षाया भागा निहितः। परमत्र विषये यावान्सहयोगः केन्द्रीयसर्वकारात्प्रान्तीपरा ज्यैश्चापेक्ष्यते तावानेव खलूदारजनताया अपीति सुनिश्चितम्॥

रिया बांगा

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

संस्कृतम्

सम्यक् परिष्कृतं शुद्धमर्थाद् दोषरहितं व्याकरणेन संस्कारितं वा यत्तदेव संस्कृतम्। एवञ्च सम्उपसर्गपूर्वकात् कृधातोर्निष्पन्नोऽयं शब्द संस्कृतभाषेति नाम्ना सम्बोध्यते। सैव देवभाषा गीर्वाणवाणी, अमरवाणी, गीर्वागित्यादि भिर्नामभिः कथ्यते। इयमेव भाषा सर्वासां भारतीयभाषाणां जननी भारतीयसंस्कृतेः प्राणस्वरूपा, भारतीय धर्मदर्शनादिकानां प्रसारिका, सर्वास्वपि विश्वभाषासु प्राचीनतमा सर्वमान्या च मन्यते। अस्माकं समस्तमपि प्राचीनं साहित्यं संस्कृतभाषायामेव रचितमास्ति, समस्तमपि वैदिक साहित्यं रामायणं, महाभारतं पुराणानि दर्शनग्रन्थाः स्मृतिग्रन्थाः काव्यानि नाटकानि गद्य-नीति-आख्यानग्रन्थाश्च अस्यामेव भाषायां लिखिताः प्राप्यन्ते। गणितं ज्योतिषं, काव्यशास्त्रमायुर्वेदः अर्थशास्त्रं राजनीतिशास्त्रं, छन्द-शास्त्रं, ज्ञान-विज्ञानं तत्त्वज्ञानमस्यमेव संस्कृतभाषायै समुपलभ्यते। अनेन संस्कृतभाषायाः विपुलं गौरवं स्वमेव सिध्यति।

सुधा

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

संस्कृतिः संस्कृताश्रिता

वर्तते खलु भारतीया संस्कृतिः स्वास्वप्यन्यासु विश्वसंस्कृतिषु प्राचीनतमा। सर्वश्रेष्ठा च मोक्षोन्मुखता, समन्वयभावना, पुनर्जन्म विश्वासः विचारस्वातन्त्र्यम्। आत्मज्ञानम्, त्यागप्रियता, धार्मिक सहिष्णुतेत्यादयो ये गुणाः भारतीय संस्कृतौ समुपलभ्यन्ते नते तथा लक्ष्यन्तेऽन्यासु संस्कृतिषु। अतः स्वास्याः महत्त्वं गौरवं च स्वीक्रियते सर्वैरपि देशीयैर्विदेशीयैश्च विद्वद्भिः। परन्त्वसि भारतीय संस्कृतिः संस्कृताश्रिता।

भारतीय संस्कृतेः परमाधारोऽस्ति संस्कृतभाषा। सर्वेऽपि धार्मिकाः दार्शनिकाः, सांस्कृतिकाश्च ग्रन्थाः संस्कृतभाषायामेव सन्ति। संस्कृत भाषाय ज्ञानं विना तेषां ग्रन्थानामध्ययनं सर्वथाऽसम्भवम्। तेषां ग्रन्थानामध्ययनमन्तरेण भारतीय संस्कृतेस्तत्त्वबोधः कथमपि न सम्भवति। अध्यात्मज्ञानं वर्तते भारतीय संस्कृतेर्महत्त्वपूर्णं तत्त्वम्। परन्त्वस्य तत्त्वस्य ज्ञानं न सम्भवति दर्शनानाम्, उपनिषदाम्, गीतायाश्चाड् अध्ययनमन्तरेण। एते सर्वेऽपि ग्रन्थाः सन्ति संस्कृतभाषायामेव। वेदा ब्राह्मणग्रन्थाश्चपि संस्कृतभाषाया मेव सन्ति ते च स्वीक्रियन्ते भारतीय संस्कृतेर्मूलाधारः। भारतीय धर्मव्यवस्थायाः सम्यग्ज्ञानाम् मनु याज्यवल्क्यादिभिर्विरचितानां स्मृतिग्रन्थानामध्ययनमावश्यकम्। परन्तु सर्वेऽपि स्मृतिग्रन्थाः संस्कृतभाषायामेवोपलभ्यन्ते।

रामायणं महाभारतं च स्तो भारतीय संस्कृते गौरवम्। रामायणं पठित्वा वयं जानीमो सद् रामवदाचरितव्यं न तु रावणवत्। ‘यतो धर्मस्ततो जयः’ इत्यस्ति रामायणस्योपदेशः। इदमेवोपदिष्टं भगवता कृष्णेन गीतायाम्। आसीद्रावणो लंकाया देवा अपि तस्मादकम्पन्त। परन्तु श्रीरामचन्द्रः केवलं वानराणां साहाय्येन रावणं तस्य च सहायकान् कुम्भकर्ण-मेघनाद-महोदर खरदूषणादीन् पराजितवान्। धर्मो जयति निश्चितम्, इत्युपदिश्यते रामायणीकथया। इत्येव च भारतीय संस्कृतेरूपदेशः। महाभारतेऽपि वयं पश्यामो यद् दुर्योधनो महापराक्रमी आसीत्। तस्य पार्श्वे एकादशाऽक्षौहिरणी सेनाऽऽसीत्। भगवत् श्रीकृष्णस्य नारायणी सेनाऽपि तस्य पार्श्वे एवासीत्। तस्य सहायका अपि महाशूर अविघ्नन्त। पुरन्तु पाण्डवाः श्रीकृष्णस्य साहाय्येन कौरवान् अजयन्। इदं सर्वमप्याख्यानं संस्कृत भाषायामेव वर्तते। अतः सत्यमेवोक्तं केनापि यदस्ति भारतीय संस्कृतिः संस्कृताश्रिता।

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (संस्कृत आनर्स)

द्वितीय वर्ष

प्रहेलिका:

1. कृष्णमुखी न मार्जारी, द्विजिह्वी न च सर्पिणी।
पञ्चभर्ती न पाञ्चाली, यः जानाति सः पण्डितः॥
2. विचरति आकाशे न तु वायुयानः
मांसभोजी न मृगाधिराजः।
दूरद्रष्टा न च योगिराजः
कथय कः एषः अति-तीव्रगामी
3. एकोनविंशतिः स्त्रीणाम् स्नानार्थम् सरयूम् गताः।
विंशतिः प्रतियाताश्च एकः व्याघ्रेण भक्षितः॥
4. भोजनान्ते च किं पेयम्। जयन्तः कस्य वै सुतः?
कथं विष्णुपदं प्रोक्तम्? तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्।
5. युधिष्ठिरः कस्य वै पुत्रः गङ्गा वहति कीदृशी?
हंसस्य शोभा का वास्ति? धर्मस्य त्वरिता गतिः॥
6. कस्तूरी जायते कस्मात्? कः हन्ति करिणाम्
कुलम्?
किम् करोति कातरः युद्धे? मृगात् सिंहः
पलायनम्॥

1. कलमम् 2. श्येनः 3. विंशतिः स्त्रियः एकः पुरुष आसीत्
4. तक्रं, शक्रस्य, दुर्लभम् 5. धर्मस्य, त्वरिता, गतिः

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (संस्कृत आनर्स)
द्वितीय वर्ष

विद्यया सूक्तिः

विद्या ददाति विनयं विनयाघाति पात्रताम्।
पात्रत्वाद्धनमाप्नोति धनाद्धर्मम् ततः सुखम्॥

संयोजयति विद्यैव नीचमपि नरं सरित्।
समुद्रमिव दुर्धर्षं नृपं भाग्यमतः परम्॥

सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यामाहुरनुतमम्।
अहार्यत्वादनर्घत्वादक्षयत्वाच्च सर्वदा॥

अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत्।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्माचरेत्॥

विद्या शस्त्रस्य शास्त्रस्य द्वे विधे प्रतिपत्तये।
आद्या हास्याय वृद्धवे द्वितीयाऽऽद्रियते सदा॥

अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शकम्।
सर्वस्य लोचनं शास्त्रम् यस्य नास्तयन्ध एव सः॥

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (संस्कृत आनर्स)
द्वितीय वर्ष

लोकमङ्गलम्

असतो मा सद्गमय
तमसो मा ज्योतिर्गमय
मृत्योर्माऽमृतं गमय

(बृहदारण्यकोपनिषदि 1.3.28)

यथा द्यौश्च पृथिवी च न विभीतो न रिष्यतः।
एव मे प्राण मा बिभेः॥

(अथर्ववेदः 2.51.1)

यत् स्वप्ने अन्नमश्नामि न प्रातरधिगम्यते।
सर्वं तपस्तु मे शिवं नहि तद् दृश्यते दिवा॥

(अथर्ववेदः 7.101.1)

सर्वस्तरतु दुर्गाणि सर्वो भद्राणि पश्यतु।
सर्वं कामानवाप्नोतु सर्वः सर्वत्र नन्दतु॥

(विक्रमोर्वशीयम् 5.25)

सुधा

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

सुभाषितम्

यः प्रीणयेत्सुचरितैः पितरं स पुत्रो
युद्धर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम्
तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं यत्
एतत्तयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते॥

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगपते सम्भ्रमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः।
अनुत्सेको लक्ष्यां निरभिभवसाराः परकथाः
सता केनोच्छिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम्॥

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्वयम्
माने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे जराया भयम्
शास्त्रे वादिभयं गुणे खलभयं काये कतान्ताद्वयम्
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम्।

आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गकुला
रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वसिनी।
मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोन्तुङ्गचिन्तोतटी
तस्याः पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः

आयषु बिष्ट

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

दुर्जनाः

विषधरतोऽप्यतिविषमः खल इति न मृषा वदन्ति
विद्वांसः।

यदयं नकुलद्वेषी स कुलद्वेषी पुनः पिशुनः

अपूर्वः कोऽपि कोपाग्निः सज्जनस्य खलस्य च
एकस्य शाक्यति स्त्रहाद्वर्धतेऽन्यस्य वारितः

शिरसि निहितोऽपि नित्यं यत्नादपि सेवितो बहुस्नैहैः।
तरूणीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति॥

आनन्दमृगदावाग्निः शीलशाखिमदद्विपः।
ज्ञानदीपमहावायुरय खलसमागमः॥

अनुकुरुतः खलसुजनावग्रिमपाश्चात्यभाग्योः सूच्याः।
विदधाति रन्ध्रमेको गुणवानन्यस्तु पिदधाति॥

दुर्जनस्य मुखे प्रीतिर्वाणी चन्दनशीलता।
हृदये तस्य दुर्बुद्धेः कुलिशादापि कर्कशम्

दुर्जनस्य च सर्पस्य वरं सर्पो न दुर्जनः।
सर्पो दंशाति कालेन दुर्जनस्तु पदे-पदे॥

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (संस्कृत आनर्स)
द्वितीय वर्ष

सुभाषितानि

1. अग्निशेषमृणशेषं शत्रुशेषं तथैव च। पुनः पुनः
प्रवर्धेत तस्माच्छेषं न कारयेत्॥
अर्थ : यदि कोई आग, ऋण, या शत्रु अल्प मात्रा
अथवा न्यूनतम सीमा तक भी अस्तित्व में बचा
रहेगा तो बार-बार बढ़ेगा। अतः इन्हें थोड़ा सा भी
बचा नहीं रहने देना चाहिए। इन तीनों को जड़ से
खत्म कर डालना चाहिए।
2. विद्वत्त्वं न नृपत्वं च न एव तुल्ये कदाचन।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान सर्वत्र पूज्यते॥
अर्थ : विद्वता और राज्य अतुल्यनीय है राजा को
राज्य में ही सम्मान मिलता है और विद्वान को सभी
जगह।
3. पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलमंत्र सुभाषितम्।
मूढैः पाषाणखण्डेषु रत्नसंज्ञा प्रदीयते॥
अर्थ : पृथ्वी पर तीन ही रत्न हैं जल अन्न और
अच्छे वचन फिर भी मूर्ख पत्थर के टुकड़ों को
रत्न कहते हैं।
4. मूर्खस्य पञ्च चिह्नानि गर्वो दुर्वचनं तथा।
क्रोधश्च दृढ़वादश्च परवाक्येष्वनादरः॥
अर्थ : मूर्खों के पाँच लक्षण हैं-गर्व, अपशब्द,
क्रोध हठ और दूसरों की बातों का अनादर।

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (संस्कृत आनर्स)
द्वितीय वर्ष

नन्दिन्याः वरप्रसादः

सिंह पुनः अवदत्- “नृप। तव भूतदया योग्या। किन्तु त्वं शरीरं त्यक्तुम् इच्छसि। तेन एका धेनुः रक्षिता भवति। जीवसि, सर्वाः प्रजाः रक्षिताः भवन्ति।

‘आचार्यस्य एका एव धेनुः अस्ति। सा मृता भवति चेत् आचार्यः कुपितः भवति, इति चिन्ता न कर्तव्या। आचार्याय कोटिशः धेनुदानं कुरु” इति।

दिलीपः सिंहस्य वाक्यं श्रुत्वा-“यदि अहं धेनुरक्षणं न करोमि तर्हि मम जीवनम् एव व्यर्थम्। त्वम् अपि पराधीनः खलु? त्वं वृक्षस्य रक्षणं करोषि। यदि वृक्षः नष्टः भवति तर्हि ईश्वरं कथं पश्यसि? अतः अहं मम शरीरं ददामि। आचार्यस्य धेनुं त्यज” इति अकथयत्।

सिंह नृपस्य प्रार्थनाम् अङ्गीकृतवान्। नृपः मुखम् अधोभागे अकरोत्। प्राणान् व्यक्तुं सिद्धः अभवत्। तत्क्षणं पुष्पवृष्टिः अभवत्। “वत्स, उत्तिष्ठ” इति ध्वनिः श्रुतः। दिलीपः अपश्यत्। सिंहः नास्ति। केवलं नन्दिनी।

नन्दिनी नृपं दृष्ट्वा-‘मया परीक्षा कृता। सर्वं मम माया। तव सेवया अहं प्रसन्ना। वरं ददामि। पृच्छ’ इति अकथयत्। दिलीपः- ‘मम सन्तानः भवतु’ इति प्रार्थनां कृतवान्। नन्दिनी वरं देत्रवती। ‘मम क्षीरं पिब’ इति उक्तवती। नृपः क्षीरं पीतवान्।

परस्मिन् दिने नृपः सुदक्षिणा च राजधानीम् आगतौ। कालः अतीतः। सुदक्षिणा गर्भवती अभवत्।

शुभे मुहूर्ते पुत्रं प्रसूतवती। नृपः पुत्रस्य ‘रघुः’ इति नामधेयं कृतवान्।

आयषु बिष्ट

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

सिंहदिलीपयोः संवादः

नन्दिनी अन्यस्मिन् दिने नृपस्य परीक्षां कृतवती। सा हिमालयस्य गुहां प्रविष्टवती। दिलीपः पर्वतस्य सौन्दर्यं पश्यन् आसीत्। तदा एकः सिंहः नन्दिनी बलात्कारेण गृहीतवान्। तेन पीडिता धेनुः उच्चैः क्रन्दनं कृतवती नृपः आक्रन्दनं श्रुतवान्। धेनुं सिंहः आकर्षति इति सः अपश्यत्। दिलीपः कुपितः अभवत्। सिंहस्य वधं कर्तुं निश्चयं कृतवान्। निषङ्गात् बाणं स्वीकर्तुं करं स्थापितवान्। किन्ते करः तत्र एव स्थगितः अभवत्। नृपस्य अपमाननं सञ्जातम्। कोपः अपि अधिकः जातः। तदा नृपम् उद्विश्य सिंहः- “भूपाल। क्षमः मास्तु। तव सर्वम् अस्त्रं शस्त्रं च व्यर्थं भवति। अहं शिवस्य सेवकः। मम नामधेयं कुम्भोदरः इति। समीपे देवदारुवृक्षं पश्यसि खलु? पार्वती प्रीतिपूर्वकं तं वृक्षं वर्धितवती। वृक्षस्य रक्षणार्थं पार्वती माँ नियुक्तवती। अत्र आगतः प्राणी मम आहारः। अतः धेनुं न त्यजामि” इति अकथयत्। ततः वचनं श्रुत्वा नृपः-“अहम् अपि शिवपूजकः। शिवः गौरवार्हः। मम आचार्यः वशिष्ठः। तस्य धेनुः एव धनम्। अतः प्रार्थनां करोमि। मम देहं खाद, धेनुं त्यज” इति अवदत्। सिंहः किञ्चित् अहसत्। “त्वं जगत्प्रभुः। नूतनं वयः। सुन्दरं शरीरम्। इदं सर्वम् अल्पस्य कारणेन त्यजसि किम्? त्वं विचारमूढः” इति अकथयत्।

आयषु बिष्ट

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

मन्त्रलोचनम्

यदा नारदमुनिः द्वारकानगरात् निवृत्तवान्, तदैव इन्द्रप्रस्थनगरात् युधिष्ठिरः अन्यं सन्देशं श्री कृष्णाय प्रेषितवान्। युधिष्ठिरः राजसूययागं कर्तुं सङ्कल्पं कृतवान् आसीत्। यागस्य मध्ये विध्नो भवति इति धर्मराजः भीतः आसीत्। अतः सः श्री कृष्णम् आहूतवान्।

श्री कृष्णः चिन्तितवान्-‘एकत्र देवकार्यम् अन्यत्र बन्धुकार्यम्। किं करोमीति सन्देहः उत्पन्नः। समस्यां परिहर्तुं सः मन्त्रालोचनं कर्तुं निश्चितवान्। ज्ञानवृद्धः उद्ववः अग्रजो बलरामश्च आगतवन्तौ। त्रयो मिलित्वा मन्त्रालोचनम् अकुर्वन्।

श्री कृष्णः- “नारदमहर्षिः देवेन्द्रस्य सन्देशं गृहीत्वा आगतवान्। दुष्टशिशुपालस्य वधः करणीयः इति सूचितवान्। युधिष्ठिरो यागाय माम् आहूतवान्। तस्य विध्नभयम् अस्ति। एवं कार्यद्वयं सम्प्राप्तम्। धर्मराजस्य अनुजाः वीराः शूराश्च। तस्मात् धर्मराजः तेषां साहाय्येन यागं करोति। शिशुपालस्तु दुष्टो दिने दिने वर्धते। नीतिकाराः वदन्ति-‘व्याधिः वर्धमानः शत्रुः च नोपेक्षणीयौ इति। अयं ममाभिप्रायः। अत्र युक्तायुक्तं विचार्य कथयन्तु” इति उक्तवान्।

आयषु बिष्ट

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

स्वच्छभारताभियानम्

स्वच्छभारताभियानम् इत्याख्यं महाभियानं भारत गणराज्यस्य प्रधानमन्त्रिणा नरेन्द्र मोदी महाभागेन उद्घोषितम्। 2015 तमस्थ वर्षस्थ ऑक्टोबर-मासस्थ द्वितीये (02.10.2014) दिनाङ्के स्वच्छभारताभियानस्थ आरम्भः अभवत्। 2/10 दिनाङ्के भारतगणराज्यस्य पूर्व प्रधानमन्त्रिणः लाल बहादुर शास्त्री महोदयस्य राष्ट्रपितुः महात्मनः च जन्मदिवसत्वेन आभारतम् उत्सवः आचर्यते। तयोः महापुरुषयोः संस्मरणार्थं 2/10 दिने तस्य स्वच्छभारताभियानम् आरम्भः अभवत्।

वर्तमान भारतदेश आधुनिकः देशः इति आविर्भवं चर्चा अस्ति। सः देशः चन्द्रयान निर्माय चन्द्ररोहणं कृतवान्, परन्तु अद्यापि तस्य देशस्य नागरिकाः अनावृते स्थले शौचं कुर्वन्ति। यत्र कुत्रापि अवकरं प्रक्षिपन्ति। ते यत्र कुत्रापि प्ठीवन्ति। एतादृशैः वाक्यैः देशभिमानिनः बहुपीडाम् अनुभवन्ति। तासां समस्यानां निवारणं भवेत् अतः स्वच्छभारताभियानस्य परिकल्पना समुद्भूता। उक्तस्य उद्देश्यस्य पूर्त्ये एव अभियानस्यास्य आरम्भः अभवत्। परन्तु अनेन अन्यानि कारणानि अपि सम्मिलितानि आसन्।

सुधा

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

गुरुः नानकः

मुस्लिमकालीनेषु हिन्दूसमाजस्य सुधारकेषु गुरोनानकस्य नाम श्रद्धया गृह्यते। आसीदसौ सिख सम्प्रदायस्य प्रवर्तकः प्रथमो गुरुश्च। तस्य जन्म प्रायशः चतुःशतवर्षपूर्वं पञ्चनदप्रान्ते तलवण्डी नाम्नि काना साहब हति नाम्ना प्रसिद्ध नगरमस्ति पाकिस्ताने च वर्तते बाल्यादेव नानकस्य हययं क्रीडायामध्ययने चारमत। स स्वाभवदेव एकान्तप्रिय आसीत्। पुत्रस्येदृशीमवस्थामवलोक्य तस्य पिताऽचिन्त यद् यतस्य पुत्रः केनचिद्रोगेण पीडितोऽस्ति। अतः स तं कस्मैचिद्वैद्याय अदर्शयत्। परन्तु वैद्यस्तस्य रोगं ज्ञातुं नाशक्नोत्। वस्तुतः घाय अदर्शयत्। परन्तु वैद्यस्तस्य रोगं ज्ञातुं नाशक्नोत्। वस्तुतः आसीदतौ विचित्रण ईश्वर-प्रेम-रोगेण ग्रस्तः।

तदा कालूचन्द्रस्तं कस्मिचिद् व्यापारिके कार्यानियोक्तुमयतत परं तत्रापि तस्योभिरुचिर्नासीत्। स पिता व्यापाराय दत्तेन धनेन साधन् अन्नमभोजयत्। तस्याधिकः समयः साधुसन्यासिनां दर्शने रामनामस्मरणे चैव व्यत्यैत। साधूनां संगतिस्त्यातिप्रियाऽऽसीत्। तस्य चित्तं च सदैव रामनाम्नः स्मरणे संलग्नमासीत्।

आसीत् खलु नानकस्य सच्चिदानन्दात्येक विश्वरूप नित्ये निर्विकारे च परमात्मनि परमो विश्वासः। महात्मनः कबीरस्येव तस्यापि विचारेण नासीत् कोऽपि भेदा हिन्दूनां यवनानां च मध्ये। सर्वेऽपीश्वर रचिताः ईश्वररक्षिताश्च सन्ति। स सर्वदा सर्वानपि हिन्दून् यवनान् च 'सत्य कर्तार' इत्येवं परमात्मनो नाम जपितुमुपादिशत्। परमात्मन एव जपेन भजनेन च मनुष्यस्य कल्याणं भवति। गुरोनानकस्य परमात्मनि तादृशो दृढो विश्वास आसीद् यत्स कदापि कस्माच्चिदपि नाभिभेत्। तस्य विषयेऽनेकाः विचित्राः घटनाः श्रयन्ते। उच्यते यदे कदा तस्येहशीं प्रसिद्धिमाकर्ण्य दिल्लीश्वरेण 'लोदी' वशोद् भूतेन सिकन्दर नाम्ना भूपेनाहूय स कारागारे निक्षिप्तः। नृपस्याज्ञया कारागारस्य प्रबन्धकेन गुरवे नानकाय मरणकत्रयमन्नं सपेष्टुं दन्तम्। गुरुः नानकः सर्वमिदं जानन्नपि रात्रौ सुखेनाऽस्वपत् प्रातः काले तस्यैकेन शब्देनैव पेषरणयन्त्रं 'चिककी' इति हिन्दी भाषायां प्रसिद्धम्, स्वयमेव तदन्नें सपेष्टमारभत। स्वल्पेनैव च कालेन समस्तमप्यन्नं पिष्टमभूत्। एतद् दृष्ट्वा कारागारस्य प्रबन्धकोऽत्यर्थं विस्मितोऽभवत् घटनां चेमामाश्चर्यकरी भूपाय सिकन्दराय न्यवेदयत्। सिकन्दरोऽपीमां घटनां श्रुत्वा चकितोऽभवत् स्वयमेव च कारागारमागत्य गुरुं नानकं क्षमां याचितवान् कारागाराच्च तं मोचितवान्।

एतादृश्यः एवानेकाः अन्यः अपि विचित्राः घटनाः श्रयन्ते। ताः सर्वाऽपि सत्या असत्या वा भवेयुः परमेतन्तु कथयितुं शक्यते यदासीद् गुरु नानको दैवीशक्ति सम्पन्नो महापुरुषः। तस्य जीवनकाले एव स सिखसम्प्रदायस्य प्रथमो गुरुः स्वीकृतोऽभूत्। तस्य शिष्य अप्यनेके जाताः। तस्य शिक्षाः सामान्यतया आध्यात्मिकत्यो भक्ति-सम्बन्धिन्यश्च सन्ति।

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत

द्वितीय वर्ष

गुणाः पूजास्थानम्

मानवस्य पूजायाः प्रतिष्ठायाश्च कामना स्वाभाविकी वर्तते। अतः संसारे प्रायः प्राणिनः पूजायै प्रतिष्ठायै वा यतमाना दृश्यन्ते। परन्तु प्रतिष्ठाप्राप्तयाः कारणानां विषये मतभेदो वर्तते। केचिद् धनमेव पूजायाः प्रतिष्ठायाश्च कारणं मन्यन्ते। परन्तु वेश्याः, तस्कराः, धूतप्रियाः, धनलोलुपकृपणाश्च बहुधनयुक्ता अपि न पूज्यन्ते जनैः। ते तु तिरस्क्रियन्ते एव। अन्ये विद्यामेव पूजायाः कारणं स्वीकुर्वन्ति तत्रैव च यतन्ते। परन्तु अधीत विद्या अपि केचन मण्डूका इव विवेकरहिताः पर्यतन्ति जनैश्चोहस्यन्ते। तेऽशिक्षितैर्विद्याहीनैश्च प्रतार्यन्ते। एतादृशानेव नाममात्रेण विदुष उपलक्ष्य केनापि कथितम्—“शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खाः।” केचिद् वृद्धावस्थामेव पूजायाः सम्मानस्य च कारणं मन्यन्ते। किन्तु बहवो वृद्धाः स्वपारिवारिकैरेव जनैस्तिरस्क्रियमारणाः समवलोक्यन्ते। एतत्सर्वं विचार्येव केनापि कविना कथितम्—“गुणाः पूजास्थानां गुणिषु च लिंगं च वयः।”

वस्तुतः गुणा एव सन्ति पूजायाः स्थानम्। विद्याधनादिकमपि गुणैरेव शोभते गुणैरेव मनुष्यः सर्वत्र ख्यातिं लभते। जातिविशेषण, कुलविशेषण, लिंगविशेषण वा कोऽपि पूजां प्रतिष्ठां च न लभते। पूजा प्रतिष्ठा वा लोके गुणाश्रिता भवति। सा गुणैरेव प्राप्यते। पूजा प्रतिष्ठां वा लोके गुणक्षिता भवति। सा गुणैरेव प्राप्यते। मनुष्येण सर्वत्र गुणैरेव पदं निधीयते, न वयसा, न जात्या, न वयसा, न जात्या, न लिंगेन, न बलेन न धनेन चापि गुणशून्यया विद्यया। न केवलं मानवाः पशुपक्षिरोऽपि गुणप्रकर्षादेव सम्मानं लभन्ते। स्वर-गुणेन पिकः काकादतिशेते, सौन्दर्यगुणेन मयूरः सत्क्रियते, गुणादेव शुक्रादेया मान्यन्ते। अत एवोक्तुं केनापि कविना—

“गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यः, न किञ्चिद् प्राप्यतमं गुणानाम्
गुणप्रकर्षाददुपेन शम्भो रलऽथ्यमुल्लेधितमुन्त नाङ्गम्”

गुणिषु वयोभेदो लिंगभेदो वा न गण्येत। बालकाऽपि गुणालङ्कृतः पूज्यते, गुणहीनश्च वृद्धोऽपि तिरस्क्रियते। गुणालङ्कृतः पूज्यते, गुणहीनश्च वृद्धोऽपि तिरस्क्रियते। बालोऽपि रामः स्वगुण प्रभावाद् विश्वामित्रा दीनामृषीणा। मनासि जहार। बालोऽपि कृष्णः स्वगुणगौरवात् समस्तेऽपि गोकुले पूज्योऽभवत्। गुणविहीनाः कंसा दयो वार्धवयोऽपि निन्दामेवालभन्ते। गुणगौरवादेव शुक्रदेवो मुनीनामपि पूज्योऽभवत्। अतः कालिदासेनाप्युक्तम्—“न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते”।

सर्वत्र गुणानामेव पूजा भवति, न तु दोषाणाम्, गुणहीना दृष्टास्तु स्वजनैरपि त्यज्यन्ते। रामस्य वानरा अपि सखायोऽजायन्त। शत्रोरनुजो विभिषणोऽपि रामस्य सख्यमकामयत्। परन्तु गुणहीनो दुष्टो रावणो बन्धुभिरव्य त्यज्यत। प्रधानमन्त्री लालबहादुर शास्त्री निजगुणैरेव स्वल्पेऽपि काले लोकप्रियोऽभवत्। अतः सत्यमिदं यद् गुणा एव सर्वथा पूजायाः कारणम्। अतो गुणानामुपार्जने एव प्रयत्नः कर्तव्यः।

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत

द्वितीय वर्ष

प्रतिवेदन

इदम् प्रतिवेदनम् मम् शैक्षणिक भ्रमणस्य संस्मरणम् वर्तते। अक्टोबर मासस्य अस्मिन् शैक्षणिक भ्रमणे विद्यार्थी रूपेण यद् चासीत् अधीतम् तत् निश्चयेन नवीनं ज्ञान वर्धकम् तत्र पुस्तकालयेषु गत्वा। मया प्रथमवारं दृष्टम्, एतादृशोऽपि विधि वर्तते। येन पुरातानानां जीर्णशीर्णानाम् पुस्तकानां पुनर्नवीनीकरणम् कर्तुम् शक्यते। तत्र गत्वा मया एतादृशाः अपि विषयाः नवीन रूपेण अधीता ये अस्माकम् पाठ्यक्रमेण सम्बद्धा आसन्। यथा मया अधीतम् यत् केन विधिना पाण्डुलिपयः वातावरणम् जलवायुम् च आधृत्य प्रथमं निर्मियन्ते पुनश्च च दीर्घकालम् यावत् संरक्ष्यन्ते। अत्र अनेकाः पाण्डुलिपयः मया दृष्टाः याः प्रायशः भारतवर्षे दुर्लभाः एव मन्यन्ते, यथा-नेपालस्य नेवारी लिपिः, अपि च रंजना लिपिः। अनेकास्तु पाण्डुलिपयाः इदानीम् पूर्ण रूपेण विलुप्ताः जाताः यथा बिहारस्य मेथिलि लिपिः, महाराष्ट्रस्य गौडी लिपिश्चेति। तत्र इंदिरा गांधी राष्ट्रीय कला केन्द्रे इदानीम् अपि नाना विध पाण्डुलिपिनाम् विषये निरंतरम् अनुसंधानम् प्रचलति।

संस्थाने विशिष्टकर्षणस्य केन्द्रम् वर्तते। तस्य दृश्य, श्रव्य

विभागाः। यत्र लघु चलचित्र माध्यमेन भारतस्य विविध प्रान्तेषु प्रवर्तमानाः लुप्त प्रायाः जाताः अनेकाः परम्पराः आधुनिक जनानां छात्रा नामं च कृते प्रकाशयन्ते। तत्र अस्माभि रामगढ़ प्रदेशे प्रचलिता प्रांतीय रामलीला विशिष्टेन उत्साहेन दृष्टा। पुनश्च अस्माभि प्राचीन संस्कृत रंगमञ्चस्य विषये लघुचलचित्रमाध्यमेन विशिष्टम् सूक्ष्मम् च ज्ञानं अर्जितम्। तत्पश्चात् भारतस्य विविध प्रांतेषु ऋग्वेदस्य, सामवेदस्य, यजुर्वेदस्य, अथर्ववेदस्य चापि केन विधिना सस्वरम् मंत्र पाठः क्रियते एतद् अपि अस्माभिः सूक्ष्म रूपेण अवलोकितम्।

संक्षेपेण एतद् वक्तुम् शक्यते यत् अस्माकम् इंदिरा गांधी राष्ट्रीय कला केन्द्र इति संस्थाने यत् शैक्षणिक भ्रमणम् महाविद्यालेन संस्कृत विभागेन च प्रायोजितम् आसीत्। तत् छात्राणां कृते विशेष रूपेण लाभ प्रदम् ज्ञान वर्धकम् च सिद्धम् अतः एतद् सफलतम् आयोजनम् आसीत् इति अस्माकम् मतम् वर्तते।

सुधा

द्वितीय वर्ष

पर्यावरणः

वयं वायुजलमृदाभिः आवृते वातावरणे निवसामः। एतदेव वातावरण पर्यावरण कथ्यते। पर्यावरणेनैव वयं जीवनोपयोगिवास्तुनि प्राप्नुः। जलं वायुः च जीवने महत्वपूर्णं स्तः। साम्प्रतं शुद्ध-पेय-जलस्य समस्या वर्तते। अधुना वायुरपि शुद्धं नास्ति। एवमेव प्रदूषित-पर्यावरणेन विविधाः रोगाः जायन्ते। पर्यावरणस्य रक्षायाः अति आवश्यकता वर्तते। प्रदूषणस्य अनेकानि कारणानि सन्ति। औद्योगिकावशिष्ट-पदार्थ-उच्च ध्वनि-यानधूम्रादयः प्रमुखानि कारणानि सन्ति। पर्यावरणक्षायै वृक्षाः रोपणीयाः। वयं नदीषु तडागेषु च दूषितं जलं न पिबेम। तैल रहित वाहनानां प्रयोगः करणीयः। जनाः तरूणां रोपणम् अभिरक्षणम् च कुर्युः।

सुधा

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत

द्वितीय वर्ष

महिला दिवस विशेष

शिक्षाया महत्त्वं तु सर्वैरेव ज्ञायते। शिक्षां विना मनुष्यो मनुष्यतां नाधिगच्छति। शिक्षां विना मनुष्यस्य सत्कार्येषु प्रवृत्तिर्न भवति। शिक्षयैव मनुष्यः कर्तव्याकर्तव्यज्ञानं लभते। शिक्षाविहीनो मूर्खः कथ्यते न चाद्रियते लौकेः। यद्यैवं महत्वपूर्णा शिक्षा पुरुषायाऽऽवश्यकाऽस्ति तर्हि कथं नास्ति सा नारीणामपि कृते आवश्यका। यथा शिक्षा पुरुषमुपकरोति तथैव स्त्रियमपि। शिक्षिता नार्यस्तानि कार्याणि सम्यक्तया कर्तुं शक्नुवन्ति यानि शिक्षितैः पुरुषैः क्रियन्ते। नार्योऽपि बुद्धिमत्य कार्यकुशलाश्चोपलभ्यन्ते यथा पुरुषाः।

इतिहासे यदि शिवाजी-राणाप्रतापादीनां वीरपुरुषाणां नामानि सादरं गृह्यन्ते तर्हि लक्ष्मीबाईदुर्गावती प्रमृतीनां नारीणामपि नामानि सगौरवमाद्रियन्ते। वैदिक संस्कृत साहित्ये न क्वचिदपि नारीशिक्षाया विरोधे लक्ष्यते। “यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः” इत्युक्ता भगवता मनुना तु नारीणां पूजायाः अपि विधानं कृतम्। परन्तु पूजा सुंस्कृतानां सुशिक्षितानाञ्चैव नारीणां भवति न तु यासां कासां चिदपि नारीणाम्। प्राचीनकाले तादृश्यो विदुष्यो नार्योऽप्यासन् या वेदवेदाङ्गेषु पारंगता आसन्। उपनिषत्सु गार्गी मैत्रेयी अपाला प्रभृतीनां नारीणां नामानि श्रूयन्ते यासां ज्ञानगरिम्ना याज्ञवल्क्य प्रभृतयो ब्रह्मर्षयोऽपि चकिताः प्रभाविताश्च वभूवुः। वैदिकसंहितासु ऋषिकाभिर्विरचितानि सूक्तयान्युपलभ्यन्ते। एतास्वेव काश्चिन्नार्यः साङ्गान् वेदानधीत्याऽऽजीवनमविवाहिताः सत्यः कुमारध्यापिकाः, कुमारध्यापिकाः, कुमारप्रव्रजिताः,

कुमारश्रामरागाश्चातिष्ठन्। मध्येकालेऽपि परमविदुषीणां नारीणां नामानि श्रूयन्ते। कालिदासस्य पत्नी विद्योतमाऽऽसीत् परमविदुषी। सा शास्त्रार्थेऽनेकान् पण्डितान् पराजितवती। शंकराचार्य- मण्डनमिश्रयोः शास्त्रार्थे मण्डनमिश्रस्य विदुषी पत्नी एव निर्णायकपदमभजत मध्यकाले यवनानां प्रभावरेण स्त्रीशिक्षा परित्यक्ता। भारतीयैः अधुनाऽपि संकुचितविचारशीलाः मनुष्याः स्त्रीशिक्षायाः विरोधं कुर्वन्ति। परन्तु विरोधोऽयं शनैः-शनैः क्षीणतां याति बहवश्च नागरिकाः स्वपुत्रनिव स्वसुता अपि अध्यापयन्ति। शिक्षाया मुख्यामुद्देश्यमस्ति शारीरिक-मानसिकशक्तीनां विकासः यदि नार्यः सुशिक्षिता स्युस्तदाताः स्वशिश्नूनां सम्यक् पालनं पोषणं च कर्तुं शक्नुयुः। ता बालकानां बालिकानो च बौद्धिकविकासे सहायिका भवितुमर्हन्ति। पुनश्च, शिक्षिताः स्त्रियः परिवारस्य सम्यक्संचालने धनादिकस्य सदुपयोगे चापि कुशला भवन्ति। कथयितुं शक्यते यत् गृहस्थजीवनस्य साफल्याय स्त्री शिक्षाऽनिवार्याऽस्ति।

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (आनर्स) संस्कृत
द्वितीय वर्ष

संघे शक्तिः कलौ युगे

संहतिः कार्यसाधिकेति कथ्यन्ते नीतिग्र-येषु। सा च संहतिः कलौ युगेऽत्यर्थं सहायिका भवति कार्याणां सम्पादने। वस्तुतोऽस्मिन् कलियुगे संहतामेव शक्तिवर्तते। अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिकाः भवति। लघुनामपि तूरणानां संहत्या निर्मितेन रज्जुना मत्ता गजा अपि बध्यन्ते। कश्यते यत् संहताः कपोता व्याधस्य जालभादायोत्पतिता आकाशे। यदाडस्माकं देशे परस्परमीर्ष्यायाः समुद्रभवोऽभवत् तदा संगठनस्याभावेन विदेशिनः आक्रमणकुर्वन् देशश्च परीधीनोऽभवत् जयचन्द्रेण प्रेरिता यवना आक्राम्यन्। आंग्लानां प्रभुत्वस्य स्थापनेऽपि सहायका अस्माकमेव देशस्य जन अभवन्। एवमेव यदा यदा वयं विघटिता अभवाम् तदा तदा शत्रेव भारतस्योपरि आघातमकुर्वन् यदा च वयं संगठिता आस्म तदा शत्रवोऽप्यस्मत्तः दूरे एवातिष्ठन् भारत-पाकिस्तान-संघर्ष-समये वयं संगठिता आस्म, अतो वयं विजयिनोऽभवाम। अतो नात्र सन्देहोसंहतिः कठिनमपि कार्यं कर्तुं शक्नोति।

साम्प्रतमस्माकं देशे वर्तते गणतन्त्रप्रणाली। गणतन्त्रप्रणाल्या तु संहतिरत्यर्थमावश्यकऽस्ति। लोकसभायाः, राज्यसभायाः, संविधान सभायाश्च सदस्यानां निर्वचने संहतिरेवापेक्ष्यते। अतः सत्यमेतद् यत् कलौ युगे संघे एवं शक्तिर्निवसति।

अर्चना उपाध्याय

बी.ए. (आनर्स)

द्वितीय वर्ष

परोपकारः

परेषां उपकाराय कृतम् कर्म उपकारः कथयते। अस्मिन् जगति सर्वेजनाः स्वकीयं सुखं वाञ्छन्ति। अस्मिन् एवं जगति एवविधाः अपि जनाः सन्ति ये आत्मनः अकल्याणं कृत्वाऽपि परेषां कल्याणं कुर्वन्ति ते एवम् परोपकारिणः सन्ति। परोपकारः दैव भावः अस्ति। अस्य भावस्य उदयेन एव समाजस्य देशस्य च प्रगतिः भवति अचेतनाः परोपकर्माणि रताः दृश्यन्ते। मेघाः परोपकाराय जल वहन्ति। नद्यः अपि स्वीयं जलं न स्वयं पिबन्ति। वृक्षाः परोपकाराय एव फलानि दधति एवं हि सज्जनाः परोपकाराय एव जीवनम् धारयन्ति।

“आत्मार्थं जीवलोकेऽस्मिन् को न जीवति मानवः।

पर परोपकारार्थं यो जीवति स जीवति॥

सुधा

बी.ए. (आनर्स)

द्वितीय वर्ष

SPORTS DAY

ذرا کچھ غور ادھر بھی

1- ضمیر مرتا ہے احساس کی خاموشی سے
یہ وہ وفات ہے جس کی خبر نہیں ہوتی۔

2- شعور کا کرشمہ ہے یا شوق تنہائی کہ
رفتہ رفتہ دل سے اتر رہے ہیں لوگ

3- وہ جواب ہے
وہی سب ہے

4- نشان سجدہ سجا کر بہت غرور نہ کر
وہ مینوں سے نیچے نکال لیتا ہے

5- پھر یوں ہوا کہ صبر کی انگلی پکڑ کر ہم
امتا چلے کہ راستے حیران رہ گئے

6- ملتی نہیں محشر میں کسی بھی قیمت میں موت
اے زندگی والوں پڑھ لو ابھی نماز سستی ہے

7- اگر یونہی خوبیاں نکالتے رہ جائیں لوگ
تو ایک زندگی عمل کے لئے بھی نصیب ہو

8- چراغوں سے نہ پوچھ کہ باقی تیل کتنا ہے؟
نہ ہی سانسوں سے پوچھ کہ باقی کھیل کتنا ہے

9- پوچھ صرف کفن میں سوئے ہوئے انسانوں سے
زندگی میں ہو تو کفن میں چین کتنا

10- ہو رہی عمر مثل برف کم

چپکے چپکے رفتہ رفتہ دم بدم

11- صبح ہوتی ہے شام ہوتی ہے
عمر یوں ہی تمام ہوتی ہے

سرپرستی

آنکھ میری جب کھلی تو ماں کا سایا پاس تھا

میری دنیا میری جنت میرے خوابوں کو وہ پل

باپ میری چھت اور ایک درخت ہے چھایا دار

دھوپ چھاؤں، پانی، بارش حادثوں سے بچاتا مجھے

میرے گھر کی ہر روشنی بھائی بہنوں میں چھپی

اور میں ہاتھ تھامی ماں کا سیڑھیاں چڑھنے لگی

آندھیوں کا مجھ کو ڈر کیوں حادثوں کا خواب کیا

رفتہ رفتہ وقت گزرا اور میں بڑی ہونے لگی

ساری دنیا میرے گھر اور میرے چاروں اور تھی

صبح اٹھتی کام کرتی اور میں پڑھتے پڑھتے بڑی ہونے لگی

اب نیا تھا خواب اور دنیا نئی لگنے لگی

ایک نئی منزل میرا ہی راستہ تکتے لگی

”ماتا سندری“ میرا کالج میں ہوں اس کی طالبہ

ایک نئی دنیا شروع اب ہو چکی اور زندہ رہنے کا مجھے پھر ایک نیا پہلو ملا

بہت سے استاد تھے میرے اور میں ان کی لاڈلی

اٹھنے، چلنے، پڑھنے زندگی کے سب نئے گن آگئے

میرے سب استاد مجھ کو اب دعا دینے لگے

جس طرح میں اپنے ماں باپ کو نہ بھولوں گی کبھی

اس طرح استاد بھی میرے میں نہ بھولوں گی کبھی

روشنی ان سے ملی ہے زندگی ان سے ملی

ان سے ہے اور ہر خوشی ان سے ملی

اقراء غفور

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

اخلاق

انسان کا سب سے نمایاں وصف اخلاق ہے۔ انسان کی عزت اور بے عزتی کا دار و مدار انسان کے اخلاق پر ہوتا ہے۔

اگر ہم کسی انسان کے ساتھ اخلاق سے پیش آئیں گے تو وہ بھی ہم سے اچھے اخلاق سے ملے گا۔

اگر ہمیں اچھی زندگی گزارنی ہو تو ہمیں اپنے اندر اچھے اخلاق پیدا کرنا چاہئیں۔

علم — علم دل کو ایسے زندہ کرتا ہے جیسے بارش زمین کو

چراغ — انسان کی زندگی ایسے چراغ کی مانند ہے جو تیز ہواؤں میں بھی جل رہا ہے۔

خوبصورتی — خوبصورتی علم و ادب سے حاصل ہوتی ہے لباس سے نہیں۔

خلوص — انسان کے خلوص میں اتنی کشش ہوتی ہے کہ وہ اپنے دشمن کو بھی ریز کر لیتا ہے۔

رخسار

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

آج کا مسلمان !!!

موسیقی انڈین سننا چاہتا ہے۔

لیکن زندگی کے اختتام پر مرنا مکہ میں چاہتا ہے۔

تدفین مدینہ میں چاہتا ہے۔

اور موت کے بعد زندگی جنت میں گزارنا چاہتا ہے۔

کیا سادگی ہے ..... واہ! واہ! واہ

تعلیم انگلینڈ میں حاصل کرنا چاہتا ہے۔

ملازمت امریکہ میں کرنا چاہتا ہے۔

رہنا کناڈا میں چاہتا ہے۔

بات انگریزی میں کرنا چاہتا ہے

کھانا چائینیز، راسٹ، پنیر اور رشین سلاڈ کھانا چاہتا ہے۔

مصنوعات جاپانی استعمال کرنا چاہتا ہے۔

چھٹیاں یورپ میں گزارنا چاہتا ہے۔

فلمیں ہالی ووڈ کی دیکھنا چاہتا ہے۔

اقراء فور

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

ماں

ماں تیرا احسان بھلاؤں کیسے
 خود کو احسان فراموش بتاؤں کیسے
 تو نے بچپن میں بڑے ناز سے پالا مجھ کو
 دھوپ کے وقت نہیں گھر سے نکالا مجھ کو
 لعل کہتی تو کبھی پیار سے لالا مجھ کو
 پھول کی طرح ہم وقت سنبھالا مجھ کو
 میں تیرے پاؤں نہ پھر آج دباؤں کیسے
 خود کو احسان فراموش بناؤں کیسے
 صرف اتنا ہی نہیں دودھ پلایا تو نے
 لے کے آغوش میں جھولا بھی جھولایا تو نے
 اپنے ہاتھوں سے نوالہ بھی کھلایا تو نے
 نام اللہ کا لینا بھی سکھایا تو نے
 جو سبق تو نے پڑھایا وہ بھلاؤں کیسے
 خود کو احسان فراموش بناؤں کیسے
 گو تیری گود ہے منزل راحت میری
 تیری خدمت ہے بہر حال عبادت میری
 تو میری ماں ہے میری ماں یہ سعادت میری
 تیرے قدموں کے تلے چونکہ ہے جنت میری
 اپنی جنت کو بھلا پھر میں گنواؤں کیسے
 خود کو احسان فراموش بناؤں کیسے
 میرے بچپن کو جوانی کی دعا تو نے دی
 سرد راتوں میں مجھے گرم ردا تو نے دی
 تیرا احسان ہے، میں اس کو چکاؤں کیسے
 خود کو احسان فراموش بناؤں کیسے

انیقہ

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

بچپن کا زمانہ

ایک بچپن کا زمانہ تھا
جس میں خوشیوں کا خزانہ تھا

چاہت چاند کو پانے کی تھی
ہر دل تیلی کا دیوانہ تھا
خبر نہ تھی کچھ صبح کی
نہ شام کا ٹھکانا تھا

تھک ہار کے آنا اسکول سے
پھر کھیلنے بھی جانا تھا
ماں کی کہانی تھی
پرندوں کا فائدہ تھا

بارش میں کاغذ کی ناؤ تھی
ہر موسم سہانا تھا
ہر کھیل میں ساتھی تھے
ہر رشتہ بنا سہانا تھا

غم کی زبان نہ ہوتی تھی
نہ زخموں کا پیسا نہ تھا
رونے کی وجہ نہ تھی
نہ ہنسنے کا بہانا تھا

سوچتے ہیں اب بڑے ہو کر
وہی بچپن سہانا تھا
وہ بچپن کا زمانہ تھا

عریضہ

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

اردو ہے جس کا نام.....

اپنے ہزار رنگ ہے ہند میں آئی تھی
ایک شیریں انداز لئے لوگوں کو زباں پر چھائی تھی

دنیا کا سب سے بڑا ادب رہا اس نے
ریختہ کے نام سے وجود میں آئی تھی

غالب، فیض، انشا کی محبوبہ تھی وہ
اقبال، جوش، مومن کی عزیز تھی وہ

کھڑی، فارسی، برج سب ماں ہیں اس کی
شان دہلی کی شکل میں جو ابھر کر آئی تھی

آج وجودِ سا ختم ہو رہا ہے اس کا
ہر شے سے نام و نشان مٹ رہا ہے اس کا

ڈر ہے کل کہیں گے لوگ کچھ اس طرح
ایک اردو زباں تھی جو کبھی زمیں پر آئی تھی

صالحہ

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

میری استاد: ڈاکٹر عفت زرین

دنیا کا سب سے خوبصورت رشتہ ایک استاد اور شاگرد کا ہوتا ہے دنیا میں دو رشتے ہی ایسے ہیں جو آپ کو اپنے سے زیادہ ترقی کرتے ہوئے دیکھنا چاہتے ہیں ان میں ایک والدین ہیں اور دوسرے استاد۔ والدین صرف پرورش کرتے ہیں اور استاد زندگی سنوارتا ہے یہ اتنا خوبصورت اور انمول رشتہ ہے جس کا کوئی جواز شاید دنیا میں نہیں ہو سکتا۔ میں ان خوش قسمت لوگوں میں ہوں جن کو زندگی میں ہمیشہ اچھے استاد ملتے رہے ہیں عفت زرین جیسا ٹیچر بڑی مشکل سے ملتا ہے۔

ڈاکٹر عفت زرین یہ وہ نام ہے جن کا میری زندگی میں ایک بہت بڑا مقام ہے۔ میم سے میری ملاقات محض ایک اتفاق تھا، کیونکہ میرا کالج میں داخلہ میم نے ہی کیا ہے۔ میں خوش نصیب ہوں کہ ایک عظیم شخصیت کے ہاتھوں میں نے اپنی نئی زندگی کی سیر بھی پر قدم رکھا۔ تعجب تو یہ ہے کہ نہ تو میم جانتی تھیں نہ میں کہ میم اور میرا رشتہ ایک شاگرد اور استاد سے بڑھ کے ایک ماں بیٹی جیسا ہو جائے گا۔ اگر میں کہوں کہ میرے کالج کا سفر بہت خوبصورت ہے تو یقین جانے اس کی سب سے بڑی وجہ عفت میم ہیں۔

میم ایک استاد کے ساتھ ساتھ میرے لیے ایک وہ شخص ہیں کہ اگر میں کسی مسئلے سے دو چار ہوں اور میں میم کو بتاؤں تو پھر وہ مسئلہ مسئلہ نہیں رہتا۔ میم اور بھی شاگرد کے ساتھ اپنائیت رکھتی ہیں لیکن میرے لیے وہ سوچتی بھی بہت ہیں اور میرے ہر مسئلے میں میری والدہ کی طرح ساتھ دیتی ہیں۔ استاد کی عظمت کرنا تو فرض ہے ہمارا لیکن میم کے لیے عظمت اور محبت اتنی ہے کہ شاید ہی کسی شاگرد نے اپنے استاد سے کی ہو۔ میم عفت سچ میں میری والدہ کی طرح ہیں اور بچوں کو بہت فرق پڑتا ہے کہ میم ظلّٰ ہماء سے محبت بھی زیادہ کرتی ہیں۔ یہ تو بڑھپن ہے میم کا کہ انہوں نے اپنے اتنے بڑے دل میں مجھے اس قدر جگہ دے رکھی ہے کہ شاید ہی کسی کو کوئی یہ جگہ دے۔ عفت میم کے لیے جذبات الفاظوں میں بیان کرنا بہت مشکل ہے۔ میرے لیے میم سے پڑنا ایک تاریخی بات ہے۔ کیونکہ میرے والد نے میم کے والد (جناب مشیر جھنجھانوی) سے پڑھا اور میں میم سے پڑ رہی ہوں۔ رشتہ تو بہت پرانا ہے ان عظیم لوگوں سے۔ یہ میری خوش نصیبی ہے کہ میں ایک بہت بڑی شاعرہ، ایک عظیم شخصیت اور ایک بہترین استاد سے تعلیم حاصل کر رہی ہوں۔

اقوال زرین

- 1- انسان کی زندگی عارضی ہے، تو باقی کے لئے محنت کریں۔
- 2- اصل گھر قبر ہے ہمیں اس اصلی گھر کے لئے تیاری کرنی ہے۔
- 3- زندگی واحد پودا ہے، جس کا بیج زمین کے اوپر اور پھل زمین کے نیچے ملتا ہے۔
- 4- جس دن یہ بات سمجھ میں آگئی کہ سامنے والا غلط نہیں صرف اس کی سوچ ہم سے مختلف ہے، زندگی کے کئی دکھ ختم ہو جائیں گے۔

اخول مولیٰ

پوچھا گیا کہ جنت کتنی دور ہے؟

آپؐ نے فرمایا

جنت دو قدم پر ہے پہلا قدم نفس پر رکھ دو دوسرا قدم جنت میں ہوگا۔

اذان

اذان کے 1760 حروف ہیں

اذان خاموشی سے سننی چاہیے۔

اذان کے 1 حرف کے بدلے 1500 نیکیاں ہیں

مکمل آذان سے 24,40,000 نیکیاں ملتی ہیں

ظِلِّ ھَمَاء

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

اخوت و بھائی چارگی کے راہنما اصول

1۔ تین دن سے زیادہ کسی سے لاتعلقی اختیار نہ کریں۔

2۔ غیبت نہ کریں۔

3۔ کسی کو اپنے سے کم تر نہ سمجھیں۔

4۔ کسی کا مذاق نہ اڑائیں۔

5۔ کسی کو بُرے القاب اور نام سے نہ پکاریں۔

6۔ حسد نہ کریں۔

7۔ دھوکہ نہ دیں۔

8۔ خیانت نہ کریں۔

9۔ جھوٹ نہ بولیں۔

10۔ معاف کرنے کی عادت ڈالیں۔

11۔ کسی کا راز فاش نہ کریں۔

استاد

زندگی کے موڑ پر ہر پل سنواریں

ہم سے ہمیشہ محبت کریں

نا سمجھ ہیں وہ جو استاد کی نہ عزت کریں

کہ خدا نے آپ کو بنایا ہمارے لیے

بچوں کی زندگی کو بناتے ہیں آپ

اور مشکل میں ہم سب کا دیتے ہیں ساتھ

خود پڑھ کر پڑھاتے ہیں ہمیں

اور آگے بڑھاتے ہیں ہمیں

اللہ سدا آپ کو سلامت رکھے

رہیں آپ کی دعائیں سدا ہمارے لیے

ہم سب رکھیں گے آپ کو یاد سدا

آپ کے لئے اللہ سے یہ دعا ہے ہماری

بنائے رہے اللہ اپنا کرم ہمیشہ آپ پر

الیزا

سیکنڈ ایئر

ظِلِّ ھَمَاء

بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

دیتی ہے۔ سرکار نے انہیں زمین بھی دی ہے جس پر انھوں نے کشتی ٹریننگ اسکول کھولا ہے۔ فاطمہ بانو نوجوان لڑکے اور لڑکیوں کو کشتی کی تربیت دیتی ہیں۔

فاطمہ بانو کے خاندان کے افراد ان کے پہلوان بننے ہی سے ناراض تھے کہ سونے پر سہاگہ ہوا ان کا کشتی کوچ بن جانا اور لڑکیوں ہی کو نہیں لڑکوں کو بھی کشتی کی تربیت دینا۔ چاروں طرف سے ان کی مخالفت میں آواز اٹھی مگر فاطمہ بانو نے کسی کی پروا نہیں کی۔ وہ جدید خیالات کی حامی اور خواتین کی ترقی کے لیے کوشاں رہنے والوں میں ہیں۔

فاطمہ بانو اول خاتون کھلاڑی ہیں جنھوں نے مدھیہ پردیش کو گولڈ میڈل دلایا ہے۔ مدھیہ پردیش گورنمنٹ نے بھی انہیں ریاست کا سب سے بڑا اعزاز و کرم سمان 2001 میں عطا کر کے ان کی خدمات کا اعتراف کیا ہے۔

فرہین
بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

ان کے کروڑ پتی بننے کے بعد کوئی مسئلہ اٹھ کھڑا ہوا تو؟ راحت تسلیم نے بے خوفی سے جواب دیا ”اللہ تعالیٰ نے مجھے اس خطیر رقم کے لائق سمجھا ہے تو وہی میری اور میری خاندان کی حفاظت کرے گا۔“

فاطمہ بانو

فاطمہ بانو بھارت کی اول خاتون ہیں، جنھوں نے کشتی کو باقاعدہ بطور فیشن اختیار کیا ہے۔ وہ ہندوستان کی اول خاتون کشتی کوچ ہونے کا اعزاز رکھتی ہیں۔ فاطمہ بھوپال کی رہنے والی ہیں اور بھوپال ہی میں انھوں نے کشتی کوچنگ سینٹر قائم کیا ہے۔

فاطمہ نے کبڈی سے اپنے کھیل کیریئر کا آغاز کیا تھا اور نیشنل لیول پر تین میڈل بھی حاصل کیے تھے، مگر 1997 میں اپنے کبڈی کوچ کے مشورے پر وہ کشتی کی طرف راغب ہوئیں۔ 1997 میں وہ پٹیلہ گئیں اور کشتی کی تربیت لینے لگیں۔ وہاں ان کے کوچ شاکر نور تھے جن کی رہنمائی میں فاطمہ بانو نے قومی اور بین الاقوامی سطح پر مقابلوں میں حصہ لیا اور انعامات حاصل کیے۔

فاطمہ بانو کو مدھیہ پردیش سرکار 4000 روپے ماہانہ مشاہرہ

ایک خوبصورت نصیحت

جب کوئی کام تمہاری مرضی کے مطابق ہو جائے تو شکر ادا کرو کہ اللہ نے تمہاری مرضی کو اتنی اہمیت دی۔

اور

اگر تمہاری مرضی کے خلاف ہو تو اور زیادہ شکر ادا کرو کہ اب وہ اللہ کی مرضی سے ہوگا جو ہماری مرضی سے بہتر اور بہت افضل ہے۔

ظیلٰ ہماء
بی۔ اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

بات یہ ہے کہ نہت گل کشمیر کے اس علاقے سے تعلق رکھتی ہیں جہاں امور خانہ داری سنبھالنا ہی خواتین کے لیے سب سے زیادہ بہتر سمجھا جاتا ہے یا زیادہ سے زیادہ گھر سے باہر نکل کر وہ درس و تدریس کے پیشے کو اپنالیتی ہیں مگر آج کے ترقی یافتہ دور میں کسی خاتون کا ٹرف میجر بننا حیرت کی بات نہیں ہے۔

گولف کا کھیل انگریزوں نے ہندوستان میں اپنے دور حکومت میں شروع کیا تھا۔ ملک کی آزادی کی بعد دولت مند طبقے کے ہندوستانی ہی گولف کھیلتے تھے۔ مگر وقت کے ساتھ گولف عام ہندوستانی کا کھیل بن گیا۔

نہت گل ایک ایسی خاتون ہیں جنہیں گولف کے میدان کو ہر ابھرا رکھنا ہوتا ہے۔ ہریالی کا یہ رنگ ملک کے کونے کونے میں پہنچانے کے لیے وہ خواتین کو آواز دے رہی ہیں۔

راحت تسلیم

راحت تسلیم رانچی کی بیٹی اور گریڈیہہ کی بہو ہیں انھوں نے ”کون بنے گا کروڑ پتی-4“ میں ایک کروڑ روپے جیت کر صدی کی اول خاتون کروڑ پتی ہونے کا شرف حاصل کر لیا ہے۔

37 سالہ راحت تسلیم کی گریڈیہہ میں کپڑوں کی دکان ہے۔ دکان ہی کے ایک حصے میں وہ خواتین کے لیے سلائی کلاس چلاتی ہیں۔ وہ خواتین کو خود کفیل ہوتے دیکھنا چاہتی ہیں۔ وہ زندگی میں کچھ نیا کرنے کی خواہش مند تھیں۔ کے بی سی کے ذریعے انہیں اپنی قابلیت کے اظہار کا موقع ملا اور اس کا انھوں نے پورا پورا فائدہ اٹھایا۔

ان کے موبائل میں صرف تین روپے بچے تھے اور وہ تذبذب میں تھیں کہ کے۔ بی۔ سی۔ کے سوالوں کا جواب بھیجیں کیونکہ سوال کا جواب صحیح ہونے پر انتخاب ہو ہی جائے یہ یقینی نہیں

تھا۔ آخر انھوں نے صحیح جواب ایس ایم ایس سے بھیج دیا۔ جس روز انھیں ان کا انتخاب ہو جانے کی اطلاع بذریعہ فون ملی وہ دن ان کے لیے مبارک دن تھا۔ اس دن راحت کی سالگرہ تھی۔ انکی شادی کی سالگرہ تھی اور قسمت ان کے دروازے پر دستک دے رہی تھی۔ راحت تسلیم کے والد کا انتقال ہو چکا ہے۔ وہ سات بھائیوں میں سب سے بڑے تھے۔ ان کے چچا ساجد منظر نے بھتیجی کی کامیابی پر خوش ہوتے ہوئے کہا ”راحت بچپن سے ذہین اور مطالعہ کی شوقین ہے۔ اس نے ہمیشہ کلاس میں ٹاپ کیا ہے۔ اس کی کامیابی سے ہمارا سینہ فخر سے چوڑا ہو گیا۔ راحت کی کامیابی سے یقیناً خواتین میں حوصلہ پیدا ہوگا۔ اگر انسان کے اندر کچھ کرنے کا جذبہ اور لگن ہو تو اس کے لیے کچھ بھی ناممکن نہیں ہے۔“

راحت کے خاندان میں شوہر امتیاز احمد، 17 سالہ بیٹا فیصل اور 12 سالہ بیٹی تزہین ہے۔ فیصل نے کہا ”مجھے اپنی امی کی اس کامیابی پر فخر ہے۔ امی نے پوری دنیا میں اپنا نام روشن کیا ہے۔“ راحت جب کے۔ بی۔ سی۔ کے سیٹ پر پہنچیں تو بے حد نروس تھیں۔ ہر چند کہ پوری ٹیم نے ان کا حوصلہ بڑھایا۔ وہ بار بار غلطیوں سے ڈبا دیتی تھیں۔ آخر انھوں نے خود کو سنبھالا اور جواب دینے کے لیے تیار ہو گئیں تاریخ، کھیل، فلم، عصری حالات پر خود اعتمادی سے جواب دیے اور منزل کے قریب پہنچ گئیں۔ 5 کروڑ کے سوال کا جواب یقینی طور پر نہ معلوم ہونے کے سبب انھوں نے ایک کروڑ پر کھیل ختم کر دیا۔

راحت تسلیم نے رانچی وومنس کالج سے تاریخ میں ڈگری حاصل کی ہے۔ وہ پہلے ٹیچر بننا چاہتی تھیں اس لیے باقاعدگی سے اخبار پڑھتی تھیں اخبار بینی اور جنرل ناچ کے شوق نے انہیں اس کامیابی سے ہمکنار کیا ہے۔

جھارکھنڈ نکلسل وادی علاقہ ہے۔ ان سے جب پوچھا گیا کہ

طلاق کرواتی ہیں۔ شبنم آرا کے شوہر وکالت کے پیشے سے تعلق رکھتے ہیں۔ وہ شبنم کا ساتھ دیتے ہیں۔ ہر قدم پر ان کی حوصلہ افزائی کرتے ہیں۔ شبنم آرا مسلمان لڑکیوں کی تعلیم میں بہت دلچسپی لیتی ہیں۔ وہ جانتی ہیں کہ تعلیم ہی سے مسلم سماج ترقی کر سکتا ہے۔

نہت گل

نہت گل کو ہندوستان کی اوّل دوب تختہ منیجر (Turf Manager) ہونے کا اعزاز حاصل ہے۔ وہ ریاست جموں کشمیر کی راجدھانی شری نگر کے رائل اسپرنگس گولف کورس کے ٹرف منیجر کے عہدے پر فائز ہیں۔

35 سالہ نہت گل اٹھارہ سوراخوں والے گول کورس کے میدان کی دیکھ بھال کرتی ہیں۔ ایک خاتون کے اس تاریخی عہدے کو سنبھالنے کی وجوہات بھی تاریخی ہیں۔ 1999 میں شری نگر سے 200 کلومیٹر دور کارگل میں ہندستان پاکستان کے درمیان جنگ ہوئی۔ اس دوران رائل اسپرنگ کے امریکی دوب تختہ منیجر نے ملازمت چھوڑ دی۔ یہ ایک جسمانی مشقت والا کام ہے جسے کل تک مرد ہی انجام دیتے آئے تھے۔ کسی بھی کو ایفائیڈ مرڈیرف منیجر کے نہ ملنے سے خاتون نہت گل کو یہ عہدہ حاصل ہوا۔ وہ اس جاب کے بارے میں کہتی ہیں ”دوب کے تختوں کی دیکھ بھال کرنا وائٹ کالر جاب نہیں ہے۔ یہ 24 گھنٹوں کی محنت والا کام ہے۔“

نہت گل نے چنڈی گڑھ سے لینڈ اسکیپ Land Scape Management کی ابتدائی تعلیم حاصل کی۔ بعد ازاں پنجاب یونیورسٹی سے لینڈ اسکیپ اور گل کاری (Floriculture) میں گریجویشن کی۔ پھر وہ ٹرف منیجر بن گئیں۔ عہدہ سنبھالنے کے بعد نہت گل نے گولف انتظامیہ کا باقاعدہ کورس امریکہ سے مکمل کیا۔ 64 طلباء میں وہ وہاں اکیلی خاتون تھیں۔ خاص

شبنم آرا کے وکیل سیف الدین احمد نے کہا ”اوّل خاتون قاضی کو لے کر بہت سے مردوں کو پریشانی ہو رہی ہے لیکن میں سمجھتا ہوں کہ یہ مسلم معاشرے کے لیے اعزاز ہے۔ اس کی مثال سامنے رکھ کر مسلم خواتین میں علم حاصل کرنے اور آگے بڑھنے کا جذبہ بیدار ہوگا۔ بے نظیر بھٹو اور خالدہ ضیاء اگر اسلامی ملکوں کی وزیراعظم اور صدر بن سکتی ہیں تو شبنم آرا قاضی کیوں نہیں بن سکتیں؟“ سیف الدین احمد کا یہ بھی کہنا ہے کہ مسلم قانون کسی خاتون کو قاضی بننے سے نہیں روکتا۔

شبنم کی چھ بہنیں ہیں۔ ان میں سے چار کی شادی ہو چکی ہے۔ ان کے ایک بہنوئی نے ہی شبنم کو عدالت تک جانے اور مقدمہ لڑنے کے ساتھ ساتھ ان کی حوصلہ افزائی بھی کی۔ ان کہنا ہے: ”میرے خسر اسکول میں پڑھاتے تھے۔ اپنی محدود آمدنی میں انھوں نے اپنی ساتوں بیٹیوں کو اعلیٰ تعلیم سے سرفراز کیا ہے۔“ والد کے انتقال کے بعد شبنم آرا کی شادی شدہ بہنیں ان کی مدد کرنے کو تیار تھیں مگر شبنم اپنی آزاد شناخت قائم کرنا چاہتی تھیں۔ اپنے والد کے نام کو آگے بڑھانا چاہتی تھیں۔ اس لیے انھوں نے قاضی بننے کو ترجیح دی۔

اب شبنم آرا نندی گرام کے ایک نمبر بلاک میں واقع اپنے آفس میں بیٹھتی ہیں۔ یہاں سونا چوڑا، بھنگا بیڑا، گوگل نگر وغیرہ علاقوں سے لوگ شادی یا طلاق کے رجسٹریشن کے لیے آتے ہیں۔ یہاں کی 45 فیصد آبادی مسلمانوں کی ہے۔ شبنم آرا اب تک 150 سے زیادہ نکاح کرا چکی ہیں۔ لوگوں کا ان پر بھروسہ بڑھتا جا رہا ہے۔

شبنم آرا اپنا کام بہت ایمانداری سے کرتی ہیں۔ طلاق کے معاملوں میں وہ فریقین کو اعتماد میں لے کر صلح کرانے کی ہر ممکن کوشش کرتی ہیں۔ جب حالات قابو سے باہر ہو جاتے ہیں تب ہی

وحیدہ نے UNS AMBA میں 19 مہینے جہاز پر اپنی خدمات دیں۔ اس دوران 13 مارچ 2006 مکیں AFMC پونے کی پاسبانگ آؤٹ پریڈ کی کمان سنبھالنے کا زریں موقع انھیں ملا۔ اس پریڈ میں تقریباً سو میڈیکل آفیسر (جن میں دو خاتون آفیسر بھی تھیں) شامل تھے۔ وہ ہندوستان کی اول خاتون ہیں جنھیں یہ اعزاز حاصل ہوا۔ پریڈ آفیسر کا انتخاب اس کی اہلیت اور عمدہ کارکردگی پر ہوتا ہے۔ AFMC کے ڈائریکٹر جنرل وائس ایڈ میرل وی کے سنگھ نے مہمانوں سے وحیدہ کا تعارف کراتے ہوئے کہا تھا: "This young girl has done a great job." ایمان دار خاتون آفیسر ہیں۔ وہ بحیرہ کی افسر، شریک حیات اور ماں کے اپنے کرداروں کو نہایت خوبی سے نبھاتی ہیں۔

شبم آرابیگم

کولکاتہ سے 17 کلومیٹر کے فاصلے پر واقع نندی گرام تھانہ علاقہ کی قاضی شبم آرابیگم ہندوستان کی اول خاتون قاضی ہیں۔ سرکاری قاعدے کے مطابق ہر علاقے میں ایک قاضی کا تقرر کیا جاتا ہے۔ شبم آرا کے والد محمد ابوالخائب جب نندی گرام تھانے میں قاضی کے عہدے پر فائز تھے تب شبم ان کے نائب کی حیثیت سے کام کرتی تھیں۔ 2003 میں ان کی وفات کے بعد شبم نے آئی جی آف رجسٹرار اور مشرقی مدنا پور کے رجسٹرار کے آفس میں درخواستیں ارسال کیں۔ ان کی درخواست پر غور کرنے کے بعد نندی گرام تھانے میں قاضی کا عہدہ انہیں دے دیا گیا۔

اس تقرری پر بڑی ہائے توبہ مچی کہ قاضی اور خاتون! یہ کیسے ہو سکتا ہے؟ منزل حسین شخص نامی عدالت میں اس تقرری کو چیلنج کر دیا کہ اسلامی شریعت کی رو سے کوئی خاتون قاضی نہیں بن سکتی۔

فیصلہ شبم کے حق میں ہوا۔ عدالت نے کہا ”ہندوستان کے آئین میں کہیں نہیں لکھا ہے کہ کوئی خاتون قاضی نہیں بن سکتی۔“

وحیدہ کی ابتدائی تعلیم راجوری میں ہوئی۔ وہاں وہ اسکاؤٹ گائیڈ تھیں اور نہایت فعال کیڈ تھیں۔ 1987 میں بنگلور میں منعقد بین الاقوامی ساکاؤٹ گائیڈ کیمپ میں انھوں نے نہ صرف اپنی قابلیت کے جوہر دکھائے تھے بلکہ بڑی عمدگی سے اپنے ٹروپ کی کمان سنبھالی تھی۔

وحیدہ کے سامنے جب کیریئر کے انتخاب کا سوال آیا تو انھوں نے بحریہ کی فوقیت دی۔ جموں کشمیر کے حالات کے پیش نظر وہاں ہمہ وقت فوج موجود رہتی تھی۔ وحیدہ فوجیوں کی زندگی سے متاثر تھیں مگر انھوں نے نیوی میں جانا پسند کیا۔ بارہویں پاس کرنے کے بعد وحیدہ ایم بی بی ایس کا داخلہ فارم بھرنے گئیں۔ دہلی میں انٹرویو دینے کے بعد بحریہ کے لیے ان کا انتخاب ہو گیا۔ نومبر 1997 میں لکھنؤ کے آفیسر ٹریننگ اسکول سے ٹریننگ مکمل کرنے کے بعد وحیدہ نے نیوی جوائن کر لی۔

وحیدہ کی والد کا سیاسی جماعت سے کوئی تعلق نہ تھا۔ وہ ایک روشن خیال شخص تھے، خواتین کی تعلیم کے زبردست حامی تھے۔ انھوں نے اپنی بیٹیوں کو اعلیٰ تعلیم دلائی جو کٹر وادیوں کو پسند نہیں آتی۔ ایک روز جب گلزار احمد کلاس میں بچوں کو پڑھا رہے تھے انھیں گولی مار کر ختم کر دیا گیا۔ وحیدہ پر اپنے والد کے اخلاقی اصولوں کا بہت زیادہ اثر ہے۔ وہ اپنے کامیاب کیریئر اور کامیاب زندگی کا تمام کریڈٹ اپنے والد کو دیتی ہیں۔ گلزار احمد قوس قزح کے رنگوں کو بہت زیادہ اہمیت دیتے تھے۔ ان کی بیٹی میں یہ سارے رنگ جلوہ افروز ہوں اس لیے انھوں نے وحیدہ کے نام ہی میں پرسم جوڑ دیا۔

وحیدہ کی شادی میجر ایف ایف جان سے ہوئی جو پیٹھالوجسٹ ہیں۔ وحیدہ آرڈ فورسز میڈیکل کالج پونے میں مائیکرو بائیولوجی (Micro Biology) پڑھاتی ہیں۔

ثانیہ مرزا

ثانیہ مرزا 15 نومبر 1986 کو ممبئی میں پیدا ہوئیں۔ ان کے والد عمران مرزا صحافی تھے۔ بعد ازاں وہ برنس کرنے لگے۔ والدہ نسیمہ پرینٹنگ کے میدان میں کام کرتی ہیں۔ ثانیہ کی ایک چھوٹی بہن ہے انم مرزا۔

ثانیہ کرکٹ کی دیوانی ہیں۔ سچن تیندولکر اور شاہد آفریدی ان کے پسندیدہ کھلاڑی ہیں۔ ثانیہ تیراکی کی بھی شوقین ہیں۔ ٹینس میں ان کی پسندیدہ کھلاڑی جرمنی کی اسٹیفی گراف ہیں۔

ثانیہ نے چھ برس کی عمر میں کسی گرینڈ سلیم ٹورنامنٹ میں حصہ لیا۔ گرینڈ سلیم میں سنگس مقابلوں میں اب تک ثانیہ نے 28 میچ کھیلے ہیں جن میں سے 15 میں فتح اور 13 میں شکست ان کے نام ہے۔ انھوں نے کل 257 سنگس کھیلے ہیں۔ جن میں سے 177 میں فتح یاب رہیں اور 80 میں ہاری ہیں۔

سنگس میں ثانیہ کو ایک ڈبلوٹی اے خطاب بھی حاصل ہوا ہے۔ یہ خطاب 2005ء میں حیدرآباد میں یوکارین کی ایونا بونڈارین کو شکست دے کر انھوں نے حاصل کیا تھا۔

سنگس کے مقابلے ڈبلز میں ثانیہ کی رینکنگ اچھی ہے۔ انھوں نے کل سات ڈبلز خطاب حاصل کیے ہیں۔

2004 میں جنوبی افریقہ کی لیزا ہوبر کے ساتھ حیدرآباد میں کھیلے گئے ٹورنامنٹ میں چین کی لی اور سن کی جوڑی کو شکست دے کر پہلا خطاب جیتا۔ 2006 میں استنبول میں آسٹریلیا کی مولیک کے ساتھ بوڈارینکو اور انتاسیایا کی جوڑی کو شکست دے کر دوسرا خطاب حاصل کیا۔ 2006 ہی میں کولکاتا میں کھیلے گئے سن فیئر سٹ اوپن میں لیزا ہوبر کے ساتھ یوکرین کی لولیا بے گلیرے میر اور یولیانائیڈیک کو شکست دے کر تیسرا خطاب حاصل کیا۔ 2007 میں

چوتھا خطاب مراکش میں امریکہ کی بی کنگ کے ساتھ جیتا۔ 2007 میں سنسناتی اوپن میں مانک کے ساتھ روس اور بیلاروس کی جوڑی کو شکست دی اور خطاب جیتا۔ 2007 میں اسٹین فورڈ میں منعقدہ ٹورنامنٹ میں اسرائیل کی ایس پیر کے ساتھ مل کر خطاب حاصل کیا۔ 2007 میں نیوہیون میں اتلی کی سانتا گلو کے ساتھ ساتواں خطاب ثانیہ کو ملا۔ ثانیہ مرزا کے کھاتے میں چند اہم شکست بھی درج ہیں جیسے 2005 میں وہ آسٹریلیا اوپن کے تیسرے راؤنڈ میں اور ومبلڈن کے دوسرے راؤنڈ میں ہار گئیں۔ 2006 میں وہ اسٹریلین اوپن میں دوسرے ہی راؤنڈ میں آؤٹ ہوئیں جب کہ فرنچ اوپن اور ومبلڈن میں اول راؤنڈ میں انہیں شکست کا منہ دیکھنا پڑا۔ امریکہ اوپن میں وہ تیسرے راؤنڈ تک پہنچیں اور پھر ہاریں۔ ثانیہ کو دو مرتبہ فائنل میں اور پانچ مرتبہ سیمی فائنل میں شکست کا سامنا کرنا پڑا ہے۔ گرینڈ سلیم یعنی امریکی اوپن میں ثانیہ کو کھلاڑیوں کی درجہ بندی میں 27 واں درجہ حاصل ہوا جو ایک بہت بڑا اعزاز ہے۔ گرینڈ سلیم کی تاریخ میں یہ پہلا موقع تھا جب کسی بھارتیہ خاتون کھلاڑی کو درجہ بندی میں جگہ ملی۔ اس سے پہلے مرد کھلاڑیوں کو درجہ بندی / سیڈنگ دی گئی تھی مگر خواتین میں یہ اعزاز حاصل کرنے والی ثانیہ اول کھلاڑی ہیں۔ 2010 میں پاکستانی کرکٹ کھلاڑی شعیب ملک سے انھوں نے ڈرامائی انداز میں شادی کر لی۔ شادی کے بعد بھی وہ ٹینس کھیل رہی ہیں۔

وحیدہ پرسم

وحیدہ پرسم ہندوستان کی اول خاتون سرجن لیفٹیننٹ کمانڈر ہیں۔ وحیدہ کا تعلق کشمیر سے ہے۔ ان کے والد گلزار احمد سرکاری اسکول میں ہیڈ ماسٹر تھے۔ ان کی والدہ ہاجرہ بیگم بھی ٹیچر ہیں۔ 11 مارچ 1972 کو جموں کشمیر کے راجوری ضلع کے تھنامنڈی گاؤں میں وحیدہ کی پیدائش ہوئی۔ ان کے دو بھائی اور دو بہنیں ہیں۔ ان کی بڑی بہن بھی جموں کشمیر پولیس میں انسپٹر ہیں۔

ہند کے لیے شریعتی پر تھپا پائل کے ساتھ بیگم محسنہ قدوائی کا نام بھی فہرست میں شامل تھا، یہ بھی ایک اعزاز ہے۔ وہ ہندوستانی سیاست میں عزت کی نگاہوں سے دیکھی جاتی ہیں۔

بیگم محسنہ قدوائی یکم جنوری 1932 کو باندہ اتر پردیش میں پیدا ہوئیں۔ ان کے والد کا نام ملا قطب الدین اور والدہ کا نام زہرہ خاتون تھا۔ محسنہ نے ویمنس کالج علی گڑھ سے انٹرمیڈیٹ کا امتحان پاس کیا۔ ان کی شادی خلیل قدوائی سے ہوئی۔ ان کی تین بیٹیاں ہیں۔

بیگم محسنہ قدوائی کانگریس ورکنگ کمیٹی کی ممبر ہیں، ساتھ ہی آسام اور پنجاب کی Manifesto Implementation Committee کی کنوینر ہیں۔ وہ چھٹی (1978-79) ساتویں (1980-84) اور آٹھ ویں (1978-89) لوک سبھا کی ممبر رہی ہیں۔ 2004 میں وہ راجیہ سبھا کے لیے منتخب ہوئیں۔ اتر پردیش سرکار میں Food and Civil Supply (1973-74) اور Small Scal Industry (1975-77) کی وزیر رہیں۔ سوشل ویلفیئر ڈپارٹمنٹ میں کیبنٹ منسٹر بھی رہیں۔

اس کے علاوہ بھی محسنہ قدوائی نے اہم محکموں میں اپنی خدمات دی رہیں جیسے Labour and Rehabilitation (1982-83)، Health and Family Welfare (1982-84)، دیہی ترقی (Village Development) (1984)، Health and Family Welfare (1984-86)، Tourism، Urban Development (1986-89) Department (1988-89)۔

وہ مختلف کمیٹیوں کی ممبر بھی رہیں۔ جیسے ایگریکلچر کمیٹی (2004)، پاپولیشن اینڈ ہیلتھ، سوشل جسٹس اینڈ امپارومٹ کمیٹی (2004) کی ممبر ہیں۔ حج کمیشن کی چیئر پرسن کی حیثیت سے وہ نمایاں خدمات انجام دیں۔ یہ امر یقینی ہے۔

کی اکثریت کو قبول کر کے فاطمہ بی بی نے انھیں وزیر اعلیٰ عہدے کا حلف تک دلا دیا جس پر طوفان اٹھ کھڑا ہوا۔ صدر جمہوریہ ہند کے سامنے انھیں اپنا موقف رکھنا پڑا۔ انھیں ہندوستانی آئین کے خلاف کام کرنے کا خطا وار پایا گیا۔ مرکزی سرکار ان سے ناراض ہو گئی۔ فاطمہ بی بی کو استعفیٰ دینا پڑا۔ سپریم کورٹ نے جے للیتا کو وزیر اعلیٰ بنانے کے فاطمہ بی بی کے فیصلے کو یہ کہہ کر رد کر دیا کہ ”گورنر کو آئین اور قانون کے خلاف فیصلہ دینے کا حق نہیں ہے۔“

گورنر کی حیثیت سے وہ مدراس یونیورسٹی کی چانسلر تھیں۔ تمل ادب کا علیحدہ ڈپارٹمنٹ قائم کرنے کے معاملے میں بھی وائس چانسلر پی۔ ٹی منوہرن سے ان کا اختلاف ہوا۔ پی ٹی منوہرن نے مستعفی ہو جانے تک کا فیصلہ لے لیا۔ کسی طرح وہ معاملہ ختم ہوا۔ 1983 میں فاطمہ بی بی کیرالا کمیشن فار بیک ورڈ کلاسز کی چیئر پرسن رہیں۔ 1983 میں ہی ہیومن رائٹس کمیشن کی بھی ممبر بنائی گئیں۔ 1990 میں انھیں Honary Dillt انعام حاصل ہوئے۔ بھارت جیوتی ایوارڈ سے بھی سرفراز ہوئیں۔ ان کا نام صدر جمہوریہ ہند کے لیے بھی زیر غور تھا مگر این ڈی اے سرکار نے ڈاکٹر اے پی جے عبد اکلام کو اس عہدے پر سرفراز کیا۔

بیگم محسنہ قدوائی

سینئر کانگریس لیڈر بیگم محسنہ قدوائی کثرت رائے سے سینٹرل جج کمیٹی کی چیئر پرسن منتخب ہوئی ہیں۔ اس عہدے پر فائز ہونے والی وہ ہندوستان کی اول خاتون ہیں۔ ہر سال ہندوستان سے لاکھوں مسلمان فریضہ حج کی ادائیگی کے لیے مکہ مدینہ جاتے ہیں۔ مرکزی جج کمیٹی اس سفر کا بندوبست کرتی ہے۔

بیگم محسنہ قدوائی رائے پور (چھتیس گڑھ) سے انڈین نیشنل کانگریس کی مجلس قانون ساز کی ممبر ہیں۔ وہ مرکزی حکومت اور اتر پردیش سرکار میں اہم عہدوں پر کام کر چکی ہیں۔ صدر جمہوریہ

رضیہ نے اس موقع سے فائدہ اٹھایا اور رکن الدین سے نالاں افسران اور عوام کو اپنے حق میں کر کے دلی کے تخت پر قابض ہو گئیں۔ اسلام کے کٹر حامیوں نے اختلاف کیا مگر رضیہ نے ہوشیاری سے کام لے کر ان میں نفاق پیدا کر دیا تاکہ وہ پھر بغاوت نہ کر سکیں۔

رضیہ نے ۱۲۳۶ء سے ۱۲۴۰ء تک دلی پر حکومت کی۔ وہ ایک بہترین حکمران تھیں، وہ پردہ نہیں کرتی تھیں۔ دربار لگاتیں، مقدمے سناتیں اور انصاف کرتیں۔ انھوں نے تمام اہم عہدوں پر اپنے وفادار افسروں کو مقرر کیا تھا۔ التمش کی وفات کے بعد ملک میں جو بدامنی اور بدنظمی پیدا ہو گئی تھی اس کو اپنی شجاعت، فراست اور دانشمندی سے دور کیا۔ عوام کی فلاح و بہبود کے لیے بھی انہوں نے بہت سے کام کیے۔ مورخوں نے قبول کیا ہے کہ رضیہ عوام میں بے حد مقبول تھیں۔ پھر بھی حکومت میں کہیں نہ کہیں بغاوت ہوتی رہتی تھی۔

رضیہ نے سرداروں کی بغاوت کو کچلا اور لاہور کی بغاوت کو ختم کیا تھا کہ بھٹنڈہ میں انطونیہ نے بغاوت کر دی۔ وہ لشکر جرار لے کر انطونیہ کی سرکوبی کو پہنچیں۔ راستے کی گرمی اور مصائب سے ہار کر بہت سے سپاہی لقمہ اجل ہو گئے، جو بچے انھوں نے دشمن سے ساز باز کر لی۔ رضیہ کو قید کر لیا گیا۔

حالات کے مد نظر انطونیہ نے رضیہ سے صلح کو ترجیح دی۔ دونوں نے مل کر دلی کی طرف کوچ کیا جہاں رضیہ کے بھائی تخت پر قبضہ کر چکے تھے۔ خبر ملتے ہی انھوں نے رضیہ اور انطونیہ دونوں کو ختم کر دیا، اور اس طرح تاریخ کے ایک سنہرے باب کا خاتمہ ہو گیا۔

فاطمہ بی بی

جسٹس فاطمہ بی بی سپریم کورٹ آف انڈیا کی اول جج ہیں۔ وہ صرف ہندوستان ہی کی نہیں ایشیا کی بھی اول خاتون ہیں جنہیں یہ

اعزاز حاصل ہوا۔ ہندوستان کے مسلم سماج کی قانون کے شعبے میں اس بلندی تک پہنچنے والی وہ اول خاتون ہیں۔ فاطمہ بی بی ۳۰ اپریل ۱۹۲۷ء کو کیرالا کے پٹھانم تھٹ گاؤں میں پیدا ہوئیں۔ ان کے والد کا نام میر صاحب اور والدہ کا نام خدیجہ بی بی تھا۔ ان کی ابتدائی تعلیم پٹھانم تھٹ کے کیتھولک ہائی اسکول میں ہوئی۔ پھر ترویندرم میں وہ اعلیٰ تعلیم کے لیے گئیں جہاں ترویندرم یونیورسٹی کالج سے بی ایس سی اور لا کالج سے ای ایل ایل بی کی ڈگری حاصل کی۔

۱۴ نومبر ۱۹۵۰ء میں فاطمہ بی بی نے وکالت کا آغاز کیا۔ مئی ۱۹۵۸ء میں وہ منصف بن گئیں۔ ۱۹۶۸ء میں Subordinate Judge ۱۹۷۲ء میں چیف جوڈیشیل مجسٹریٹ، ۱۹۷۴ء میں ڈسٹرکٹ اینڈ سیشن جج اور پھر ۱۹۸۳ میں ہائی کورٹ جج بن گئیں۔ اس عہدے پر کام کرتے ہوئے ۱۴ مئی ۱۹۸۴ کو مستقل ہو کر ۲۹ اپریل ۱۹۸۹ء کو ملازمت سے سبکدوش ہوئیں۔

۱۹۸۹ء میں ہی ۶ اکتوبر کو راجیو گاندھی نے کئی سینئر ججوں کو نظر انداز کر کے فاطمہ بی بی کو سپریم کورٹ جج بنادیا۔ ۲۵ جنوری ۱۹۹۷ کو وہ تمل ناڈو گورنر بنادی گئیں۔ گورنر کی حیثیت سے ان کا سب سے بڑا کارنامہ راجیو گاندھی مرڈر کیس کے چار ملزموں کی رحم کی درخواست کو نامنظور کر دینا تھا۔ رحم کی یہ درخواست (Mercy Petition) ان ملزموں نے Article 161 of the Constitution (Governor's Power to Grant Pardon) کے تحت بھیجی تھی۔

دوران ملازمت فاطمہ بی بی ہمیشہ اختلافات کا شکار رہیں۔ تمل ناڈو میں لائیڈ آرڈر سپریم کورٹ کو لے کر ارون جیٹلی نے ان کے استعفیٰ کی مانگ کی۔ مئی ۲۰۰۱ میں انتخابات کے دوران بے لڈیتا

ہندوستان کی مسلم اول خواتین

رضیہ سلطان

رضیہ سلطان دلی کے تخت پر حکومت کرنے والی اول اور واحد خاتون حکمران ہیں۔ رضیہ جیسی خوب سیرت، بہادر، ہمدرد، ملنسار، صابر، بردبار، باکردار خواتین تاریخ میں کم ہی نظر آتی ہیں۔

رضیہ سلطان خاندان غلاماں کے جلیل القدر بادشاہ محمد التمش کی اکلوتی دختر تھیں۔ وہ شجاعت اور بہادری میں بے مثال تھیں۔ گھڑسواری، تیراندازی اور ہتھیار چلانے میں طاق تھیں، نہایت خوبصورت، عقل و فراست میں یکتا اور بہترین حکمران تھیں مگر وہ عورت تھیں، اس لیے ان کی خوبیوں کی کوئی قدر نہیں ہوئی۔

سلطان التمش کے انیس بیٹے تھے۔ بیٹی صرف رضیہ تھیں۔ وہ رضیہ کو بہت چاہتا تھا۔ کہا کرتا تھا، مرد تو صرف رضیہ ہے، جب کبھی وہ دلی کے اطراف مہمات میں مصروف ہوتا، رضیہ ہی حکومت کے ذمے داریاں انجام دیتیں۔

التمش نے اپنے بیٹے نصیر الدین کی ولی عہدی کا اعلان کر دیا تھا۔ مگر نصیر الدین کی اچانک موت کے بعد اسے کسی دوسرے کو ولی عہد بنانا تھا۔ التمش کی جہان دیدہ نظروں نے بیٹوں کے مقابلے میں بیٹی کو بہتر جانا اور رضیہ کو ولی عہد بنادیا۔ امر اور وزراء نے ایک عورت کو ولی عہد بنائے جانے سے اختلاف کیا۔ رضیہ کو مجبور ہو کر اپنے بھائی رکن الدین کے لیے اقتدار چھوڑنا پڑا۔

رکن الدین نہایت ناکارہ حکمران ثابت ہوا۔ شراب اور شباب کے سوا اسے کسی اور چیز سے مطلب نہیں تھا۔ حکومت کے کاموں میں اسے ذرہ برابر دلچسپی نہیں تھی۔ عوام اور درباری اسے پسند نہیں کرتے تھے۔ جب اس کی عیاشیاں حد سے بڑھ گئیں تو

ایک زمانہ تھا جب عورت صرف خاتونِ خانہ ہوا کرتی تھی والدین کی شوہر کی اور گھر کے دوسرے افراد کی خدمت، بچوں کی پرورش اور تعلیم و تربیت اس کا دائرہ تھا اس کا گھر اس کی کائنات تھی۔

عورت کی حیثیت اس کا درجہ اس کے کام کسی بھی طرح مردوں کی حیثیت درجہ اور کاموں سے کم اہمیت کے حامل نہ تھے مگر معاشرہ کی غلط سوچ اور سمجھ نے اسے اس کے صحیح مقام سے بے دخل کر دیا، اس کی ذمہ داریوں کو کمتر قرار دیتے ہوئے اس کے وجود کو حاشیہ پر رکھ دیا۔

اسلام نے خواتین کو جو عزت اور مقام ابتدا سے دیا ہے اس کی مثال کسی دوسرے مذہب میں نہیں ملتی مگر اس مذہب کے ماننے والوں نے بھی مذہب سے لاعلمی اور جہالت اور معاشرہ کی بے اعتنائی نے خواتین کو مرد کے مقابلے ہمیشہ مسائل کے جنگل میں چھوڑ دیا۔

ہندوستان کی خواتین نے اپنی علیحدہ شناخت بنانے کی کوششوں کا آغاز عرصہ پہلے کر دیا تھا اور آج اپنی بیٹی، بہو، ماں، بیوی کے اعزازات کو قائم رکھتے ہوئے وہ مردوں کے شانہ بشانہ ہر میدان میں قابلیت کے جوہر دکھا رہی ہیں۔ چھوٹے سے چھوٹے کام سے مل کی سربراہ ہونے تک کی ذمہ داریاں نبھا رہی ہیں۔

ہندوستان کی ۱۰۱ اول خواتین کا مسودہ تیار کرتے وقت ان میں مجھے مسلم خواتین کا فیصد بہت کم نظر آیا۔ کسی بھی شعبہ میں اولیت کا تاج سر پر سجانے والی خواتین کا فیصد یہ ظاہر کرتا ہے کہ مسلم طبقہ کو تعلیم کی طرف خصوصی توجہ دینی ہوگی۔ فی الحال تو ملتے ہیں ان مسلم خواتین سے جنہوں نے تاریخ میں اپنا نام درج کرالیا ہے، ہندوستان کی مسلم اول خواتین کی حیثیت سے۔

فہرست مضامین

- 1- ہندوستان کی مسلم اوّل خواتین 3
- 2- ایک خوبصورت نصیحت 10
- 3- انمول موتی 11
- 4- اخوت و بھائی چارگی کے راہنما اصول 11
- 5- اذان 11
- 6- استاد 11
- 7- میری استاد: ڈاکٹر عفت زرین 12
- 8- اقوال زرین 12
- 9- بچپن کا زمانہ 13
- 10- اردو ہے جس کا نام 13
- 11- ماں 14
- 12- اخلاق 15
- 13- آج کا مسلمان !!! 15
- 14- ذرا کچھ غور ادھر بھی 16
- 15- سرپرستی 16

قارئین کی خدمت میں انیقہ کا آداب

آج پھر ہر سال کی طرح ”بانی“ کالج میگزین کی اشاعت زیر ترتیب ہے۔ اسکول ہو یا کالج کی میگزین دراصل ادارہ، اسکول یا کالج کا آئینہ ہوتی ہے۔ ڈاکٹر عفت زرین صاحبہ کی نگرانی میں ہماری میگزین کے اردو شعبہ کا یہ حصہ آج کے ترقی یافتہ دور کا آئینہ دار ہے۔ شعبہ کی مایہ ناز ابھرتی ہوئی لکھنے والی طالبات قارئین کی دماغوں پر کیا اثر چھوڑتی ہیں اس کا فیصلہ آپ پڑھنے والوں کو کرنا ہے۔ مجھے یہ کہتے ہوئے فخر محسوس ہوتا ہے کہ تالیف و تصنیف کے میدان میں ہر مقام پر ڈاکٹر عفت زرین صاحبہ کے بے پناہ مفید مشورے اور ضروری احکامات بڑے معاون و مددگار ثابت ہوتے رہتے ہیں سوچتی ہوں کہ اگر یہ کالج زندگی میں نہ آتا تو زندگی کتنی بے سود، بے معنی، اور بدمزہ ہوتی۔ اگر ایسی استاد زندگی میں نہ آتی تو ایسا علم، ایسا تجربہ کہاں ملتا؟ میگزین کی کامیابی کے لئے دعا گو ہوں۔ ساتھ ہی ساتھ ادارہ اردو کالج کے لیے بے شمار نیک خواہشات پیش کرتی ہوں۔

مخلص ایڈیٹر

انیقہ

ماتا سندری کالج

شعبہ اُردو

ٹیچرانچارج
ڈاکٹر عفت زین

ایڈیٹر
انیقہ
بی اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

سب ایڈیٹر
ظل ہماء
بی اے۔ پروگرام (سیکنڈ ایئر)

Bani

Bani

2017-18

MATA SUNDRI COLLEGE FOR WOMEN

(UNIVERSITY OF DELHI)